

Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva: godina XIII

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1891**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:450455>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Public Domain Mark 1.0/Javno dobro](#). Autorsko pravo je isteklo.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Rimska kola.

(Tabla I.).

Početkom srpnja prošle godine 1890. seljak Drešar iz Petrovine, selo nedaleko od Jaske u zagrebačkoj županiji, kopajući podrum izpod kuće, gdje stanuje, u jednom njenom kutu do ceste a na mal ne dva metra dubljine naidje na kup starina iz bronza i željeza i kosti od konja. Na prvi glas o tom otkriću pohiti onamo mjestni učitelj Juro Rožman, i pregledavši izkopine, dobi od Drešara na poklon jedan kipić, tri poprsja, jedno pseto i još nješto ukrasa, sve od bronza. Rožman kao liepo naučan učitelj, uvažujući vrijednost tih predmeta, posveti jih namah kao dar nar. muzeju u Zagrebu; te nepočasi časa predati jih tu desećem se gradskomu kapetanu u Jaski gosp. Vilku Subiću s molbom, da jih ravnateljstvu arkeol. odjela nar. zem. muzeja izruči. Gosp. Subić svojski se primi te naruke; dapače još sutradan dodje u Zagreb, i preda muzealnomu ravnatelju gori pomenute predmete, i kao očevdac obaviesti ga potanko o tom, kako se došlo do toga otkrića. Pridoda, da se je uz predmete, što je on donio na poklon muzeju, našlo na istom kupu još mnogo kosti i željeznine, u kojoj se iztaknuju dvie velike ali s neopreznosti težačke polomnjene šinje od kotača, i da se ta željeznina sveudilj čuva u jednom kutu kuće Drešarove kao stvar bez vrijednosti. Sve te okolnosti, a i sami predmeti, polazeći bez dvojbe iz rimske dobi, te navlastito šinje, uputiše muzealnoga ravnatelja o tom, da se tu radi po svoj prilici o otkriću rimske kočije, osobita riedkost arkeologička, pošto i najnovija arkeologička djela, kao što je na pr. *Dictionaire des Antiquités grecques et romaines* od Daremberga i Saglio, koje tekar izlazi u Parizu, da uoče ustroj kočija rabljenih za grčke i rimske dobe, mal ne izključivo se služe

slikami, koje se nalaze bojadisane na stienah ondašnjih zgradjevina i posuda, i basrilifi uvajanima na slavolucih i stupovih u Rimu i drugdje, te i novci, jer kočija u naravi do sada se našlo veoma malo, i to samo u nekoliko ostancih od kovine¹⁾. Tim više pako utvrdi se ravnatelj u misli, da se ovdje radi o rimskoj kočiji, kad ga njegov drug gosp. Dr. Iv. Bojničić opomenu o sličnih kočijah tu nedavno našastih u Magjarskoj, sada u nar. peštanskom muzeju čuvanih i tu skoro na svietlo izdanih od g. Gaula Károly u akademickom žurnalu uredjenu od slavno poznatoga Dra Josipa Hampela u Budimpešti (*Archaeologiai Értesítő. X. Kötet. 2. Szám. 1890. április 15*), gdje su opisani i nacrtani ostanci od sličnih spomenika, te se traži po njih i drugih viestih sastaviti podpuna slika raznovrstnih kočija rimskih.

Tako pripravljen, pohiti ravnatelj preko Jaske u Petrovinu, da se o stvari na licu mjesta podpunoma osviedoči i o svem uputi; da do potrebe ono izkapanje sve dalje u naokolo protegne i svestrano izpita, i da pobere sve i najmanje stvarčice, možda od neuka zametnute i pobacane. Došavši u Petrovinu, stavi se najprije da iztraži već otvorenu jamu i odkopanu zemlju; te protegnuvši izkapanje sve naokolo, nadje još nekoliko odlomaka; ali na brzo se osvjedoči, da se ovdje radi samo o osamljenom činu, gdje je kočija, po svoj prilici u bjegu, iznenada zapala u močvaru, da više na vidik ne izadje. Vodja njen izbjegne srećno, jer tu nema ni znaka čovječjim kostim, dočim su konji ostali zatrpani, te se našli ostanci dvaju konja.

Dočuvši ravnatelj, da se još jedno pseto tu nadjeno nalazi u posjedu umirov. oružničkoga poštovodje Miha Žužaka u Petrovini nastanjena, potraži ga i umoli, da i taj komad muzeju ustupi, i

¹⁾ I u našem muzeju nalaze se već odavna dva bronzena predmeta, koja su djelovi rimskih kočija, i oba predstavljaju glavu, kojom se rudo dokončavalo. Jedan, o kom se nezna, gdje je u Hrvatskoj našast bio, sastavljen je od tri glave orolavove sa dugim grlom, uporedo položene i na dva okna nagnute; srednja je veća, krupnija, upravna, licem spređa, a ostale dvie su manje, te jedna je licem okrenuta desno a druga lievo. Otvor otraga, gdje se rudo zabadalo, jest okrugao sa promjerom $5\frac{1}{2}$ cm., a sve je vis. $15\frac{1}{4}$ cm., a 16 cm. široko. Teži 1374 gr.

Drugi je slični predmet našast u Sisku. Po sriedi mu kao stupić, a sa strane dva grla od guske sa glavami ugnutimi na puno okno. Ovomu je otvor četverouglast, te mu svaka strana $5\frac{1}{2}$ cm. duga. U obće visok je $11\frac{1}{2}$ cm., a 16 cm. širok. Teži 1047 gr.

tim cielo otkriće dodje u našu sbirku, a ovaj ga umah veledušno našem zavodu pokloni.

Nadje dalje isti ravnatelj u kutu kuće pomenutoga Drešara veliki kup željeznih komada od njega u podrumu izkopanih, koji su bili s nepomnje u izkapanju, jer umalovažani, veoma razdrobljeni i osakaćeni te u raztrošenom stanju, nosili su ipak još na sebi takovih bjelega, da nisu mogli pripadati drugomu čemu, osim kočiji.

Poznato je, da su se kočije poznavale još u bronzeno doba (V. Mittheil. d. anthrop. Gesellschaft. Wien 1881. Nr. 10—12); a znamo, da su jih rabili svestrano Egjipciani, Asirci i drugi najstariji iztočni narodi za razne svrhe navlastito za gospodarske i vojničke, za prijevoz gradiva, na putovanju, ali ne nikada za osobno obćenje po gradovih. Grci su se povelili za Egjipciani, jer grčke kočije naliče na one ovoga naroda. Rimljani i u ovom sliedili su Grke, te Saglio (Dictimaire des Antiquités p. 1633) govoreć o Rimljanih, piše: *Les chars de course, souvent figurés, ne diffèrent pas de ceux des Grecs, et il est inutile de les décrire*. Ali uporaba kočija kod Rimljana bjaše još u početku zakonom uredjena, te su se za dugo s prva rabile izključivo u svrhe bogoslužja i u javnih svečanostih a uz sveslavje navlastito. I sami članovi carske kuće nisu mogli rabiti kočije za prva dva stoljeća po Is. bez dozvole senata. Stoprv koncem drugoga stoljeća počelo se i u tom popušćati, kad bje dozvoljeno od Septimija Severa (193—211) vrhovnim upraviteljem pokrajina da se kočijami služe. Isti podjeli to pravo g. 203 po Is. i poglavitim činovnikom oko njegove osobe u Rimu; t. j. onim, kojim je pripadao naslov *honorati* (Lampridius, Symmachus); a vjerojatno je, da su u to doba tu prevlast stekli i senatori, jer ovim malo zatim dozvoli Alek. Severus (222—235), da rabe kočije posrebrne. Ali uporaba kočije osta i nadalje kao povlast pojedinih stališa i osoba a ne sveobće pravo.

Kočija bjaše mnogo vrsti u rimsko doba (V. I. Marquardt. Das Privatleben der Römer. Leipzig 1886. II. 732). One, koje su rabili *honorati*, zvale su se *carruca*, i *carucha* (Καρύκκα). Ove su obično bile dvoprežne, sa dva ili četiri kotača. Lubura od ovakovih kočija, glavni njihov dio, gdje su osobe stajale, bjaše četverouglasta ili poluoblučna. U prvom slučaju ulazilo se je u nju s preda, u drugom izada; ondje sjedalo otraga, ovdje sa strane. Izvansko lice pregrade (ἐπιδίοπτρις) ukrašavalo se sa kipovi i drugimi uresi. Pod lubure ležao je na os. Os pako, prolazeć poprieko izpod poda,

držao je spojene kotače, a svršavao je na oba kraja glavom raznoga lika, koja je priečila, da kotači neizpanu. Kotači, obloženi debelim okrugom željeznim naime šinjom, imali su obično četiri žbice (*κνημαί*), u riedko 6 ili 8¹⁾. Rudo (*ρύμος*) od jakog drva kao i os, a ponješto oblučno, utvrđivalo se na podu lubure, gdje je bio širji, te je sve tanji postajao do ondje, gdje se jarmom spajao. Ovdje je rudo dokončavalo glavom, više put u formi koje zvieri na pr. oroslava ili kojim drugim ukrasom. Jaram pako bijaše čvrsto privežen o glavi ruda; te razstavilo se slučajno ovo dvoje, konji bi napried išli a kočija na mjestu ostala.

Ovim kočijam, koje su činovnici rabili, čini se, da je sasvim prilična bila i kočija, koju smo evo sada u Petrovini otkrili. Na Tabli I. donosimo nacrtane sve znatnije kovinaste predmete iz onoga nalazka, pošto su svi ostali drveni i kožni kroz toliko vjekova u močvarskom tlu sasvim iztruhnuli.

Predmeti kao sustavni dielovi kočije:

a) Po sriedi table nacrtane su šinje od kotača. Promjer je njihov 90 cm., debele su 2 a široke 4 cm. Iz željeza.

b) Obe glave od osa na tabli su izpod pása. Otvor jim na četverokut, u kom dvie strane protivne duge su 4, a druge dvie isto tako položene 2¹/₂ cm. Teži jedna glava 301 a druga 299 gr. Iz bronza.

c) Glave ruda nema, ako nije to ora ukrašena ploča na okrug, koja je na tabli doli po sriedi, i strielicom dokončava. Visoka je 8 cm. a široka 7 Teži 77 gr. Iz bronza.

d) Uz ove ima još po tabli razsijano mnogo komada iz željeza i bakra, koji su na kočiju spadali, kao na pr. svakojakih pružica, karika, okruga, čavala i sa kapiicom itd. rabljenih ponajviše za spojenje i utvrđenje drvenih komada.

Predmeti ukrasni:

a) Poprsje, na tabli gori po sriedi. U desnici drži kao grozd, a na lievici mu leži pri prsih kao šćućureno pseto. Na čelu mu kao pribita četverouglasta pločica. Visoko 12¹/₂ cm., a široko najviše 9. Teži 438 gr. Iz bronza.

¹⁾ U kotačih jedne stare kočije, koja se čuva u tolosanskom muzeju u Francezkoj, ima jih pet (*Bullettino dell' Instit. Archeol. di Roma 1848. p. 73*).

b) Dva poprsja mal ne istoga lika, tom razlikom samo, što je jedno malko okrenuto desno a drugo lievo. Kosa jim uzvinuta oko lica na vjenac, a otraga podjeljena. Visoka $9\frac{3}{4}$ cm., široka na plećih $7\frac{1}{2}$. Jedno teži 223 gr. a drugo 240. Iz bronza.

c) Kipić, predstavljen na tabli na dva načina, u punom licu i sa strane. Nosi u desnici kao frisku kapicu, a u lievici kao motku, koja je na okrajcih malko deblja. Natakavao se na palici, jer mu otraga dvie vitice, jedna pod drugom. Iz bronza.

d) Dva pseta izvaljena po dužini. Jedan gleda desno, a drugi lievo. Duga su $13\frac{1}{2}$ cm. Jedan teži 297 gr. a drugi 382.

e) Zvjezda, na tabli izpod srednjega poprsja. Promjer $6\frac{3}{4}$ cm. Teži 52 gr.

Svi ovi ukrasni predmeti šuplji su otraga, ali se u šupljini vide ostanci čavala, koji jasno kažu, da bjahu u drvo zabiti.

U koju dobu pako spada ova kočija? To se točno nikako ustanoviti neda. Radnja u opisanih likovih, koja se izkazuje slabučna, očito kaže, da kočija nije starija od druge polovice trećega stoljeća. Zelenkasta mazka, biljeg starodavnosti, još se prilično na njih uzdrži.

S. Ljubić.

Najnovija otkrića predhistoričkijeh predmeta u Drniškoj, Kninskoj i Vrličkoj okolici.

A. Iz paleolitičkog doba.

1. *Nožić od bjeličastog mliečnjaka* (Milchquarz). Taj prekrasan nožić dug je 98 mm., širok pri jednom kraju 16 mm., a pri drugom 11 mm., a najveća mu je debljina 4 mm. Dolnja mu je strana ravna, a gornja je su tri uzdužna brida razdijeljena na četiri ponešto svinute plohe. Oštrac mu je baš oštar poput britve brijaće, te porabom okrnjen na sitne zubiće. Predmet je ovo vrlo zlamenit, jer je zamjerito u njemu ne samo što se je mogao izvesti u postanku svojemu, nego i zato što se je mogao i da očuva tako tanahan i dug, a od tako krhke tvari kao što je bjelutak. Nagjen je na grobištu sela Otona iza Debelog brda, 16 kilometara u SJ. od Knina.

B. Iz neolitičkog doba.

I. Iz atrimolitične perijode.

2. *Dlijeto od kremenastog porfira* (Quarzporphyr). Pri užem kraju je malko okrnuto ali od prije prireregjenja, te se razumi da je napravljeno od valutice. Vrlo je tvrdo, gusto i sa svih strana pomnjivo uglagjeno. Boje je sivo-zelene sa malo jasnijim razlijevenijem pjegama, tako da se kamen može smatrati ne kao pravi kremenasti porfir, već kao prelazni stupanj sa felsitnog u kremenasti porfir. Dug je 93 mm., širok u oštracu 44 mm., a na užem kraju 23 mm.; najveća mu je debljina 34 mm. Dolnja mu je strana plosnata, ravna a do oštraca samo malo savijena. Na gornjoj su mu strani tri plohe, srednja i dvije pobočne; dijele jih dva uzdužna brida. Sama srednja strana se jako savija na polovici duljine, raširuje se, i s donjom se plohom sastaje u oštracu, koji stoji ponešto koso prema uzdužnoj osovini dlijeta. Desni brid gornje strane zatupljuje se i gubi se prema kutu oštraca, dočim se lijevi uzdrži do vrha drugoga kuta oštraca. Druga su dva oštra brida s desne i lijeve strane, gdje se pobočne gornje plohe sastaju s donjom. Teži 174.3 grama, a odnosna težina mu je 2.398. Nagjeno je zajedno sa opisanim nožem na grobištu sela Otona.

II. Iz trimolitične perijode.

3. *Dioritna sjekira*. Duga je 16 cm., široka 7 cm., a svud jednako debela po 6 cm. Prava joj je težina 1079.8 grama, a odnosna 2.817. Rupa joj je s jedne strane širja (32 mm.), a s druge uža (22 mm.). Svakoliko je lijepo uglagjena. Malo je porabom zatupljena u oštracu, a tako je i pri užoj strani rupe okrnjena $\frac{1}{4}$ obodnice. Ta krnjotina zasiže do polovice debline sjekire. Sastava je kriptokristalinična, sa skoro jednakim zncima oligoklaza i amfibola i rijegje primješanim listićima, na površini rastročena, gorčikova tinjca. Zrnca nijesu nigdje dulja od $\frac{1}{2}$ mm. Boje je mekinjasto sivo-zelene. Gornja i donja strana su joj malo da ne ravne, samo su zericu žljabovito savijene. Pobočne su strane podosta zaobljene te prave tupe bridove s gornjom i donjom stranom. I uši su joj oblučasto savijene poput plitke kapice, te sačinjavaju sa pobočnijem stranama gori i doli po otup brid. Nagjena je u brdu kod sela Tribovunja u Drniškoj okolici.

4. *Sjekira od afanitu*. Duga je 12 cm., široka 4.5 cm., debela po srijedi 4.5 cm., a pri jednom i drugom je kraju ponešto tanja. Prava joj je težina 477.1 grama, a odnosna 2.74. Rupa joj je okomita i svuda jednako široka, te ima u premjeru 18 mm. I ona je sva lijepo izglagjena. Oštrac joj je cjelovit, samo lagano savijen, dočim je u pregjašnjoj podosta savijen na luk. Pobočne su joj strane samo malo izbočene, gornja i donja su ravne, a uši su samo malo svijene poput izdignute četvorine. Na njoj, osjem oštraca, neima bridova, nego se strane polako slijevaju jedne u druge. Jedan je ugao na ušima od iskona otupljen. Boje je tamno-zelene. Na glatkoj površini je opaziti po nekoliko sitnijih rupica. Zajedno s opisanim nožićem i dlijetom nagjena je na grobištu sela Otona, koje se zato može slobodno nazvati bogatijim nalazištem predhistoričkih predmeta i preporučiti za sustavno iztraživanje.

5. *Motovilo* (Spinnwirtel) od pečene zemlje crno-sive boje. Ima rupu po srijedi i trokutnog je presjeka. Sirok je u premjeru 32 mm., a rupa mu je široka 9 mm. Nagjeno je megju iskopinama na katoličkom groblju sela Biskupije i Polače kod Knina.

6. *Motovilo* od pečene zemlje crljene boje. Ima rupu po srijedi, ali je u presjeku četverokutan sa malo zatupljenijem bridovima. Ima u premjeru 28 mm., a rupa mu je široka 7 mm. Nagjeno je na istom mjestu kao i prvi.

C. Iz kovinskog doba.

I. Bronzani predmeti.

7. *Ulomak sjekire*. Svakako je bila na dva vrha, a ovo joj je samo polovica, od rupe do jednoga kraja. Duljina je ulomka 92 mm., širina pri oštracu, koji je porabom dosta zatupljen, 24 mm., a debljina uz sredinu rupe 28 mm. Svijena je pri kraju i neima patine, jer nedavno ima bit bila upotrebljavana. Nagjena je kod Vrlike.

8. *Spona u obliku naočara* (Brillenfibel). Sastavljena je od podeblje bronzane žice, te ima patinu. Duga je 105 mm., te pripada povećijem sponama takove vrsti. Premjer svakoga kotača dug je 53 mm. Oba su kotača spojena uvitkom napravljenijem poput znamenke 8. Sva je spona od jednog samog komada žice, koji se uvija naokolo po osam puta u svakom kotaču, a ima krajeve u sredini kotača. Jedan je kraj tanji, te se produžuje van središta kotača, i rek bi, da je sačinjavao iglu spone. I drugi deblji kraj je produžen, a on je valjda sačinjavao ušicu. Tischler zove ovu vrst

spona Hallstattskijema, te bi ova naša zaszvedočavala Hallstattsku kulturu u okolici gdje je našasta. Drugi slavni paleoetnolog, Helbig, nahodi u ovijem sponama Homeričku ελιξ εγναμπος. Svakako je već stalno zajamčeno, da ovaj oblik spona pripadaše narodima, koji su u bronzano doba pribivali na balkanskom poluotoku, pa se je tek kašnje raširio i dopro do Italije i srednje Evrope. Opisana spona nagjena je u Vrličkoj okolici.

II. Zeljezni predmeti iz La Tène-ove perijode.

9. *Sjekira*. Duga 16 cm., u oštracu široka 9·2 cm., u vratu 3·2 cm., premda je na tom mjestu hrgjom dosta izgledana, u ušima 4·6 cm. Debela je pri ušima 5·6 cm., malo se samo otanjuje u vratu, te se trokutno nastavlja do oštraca. Rupa joj je pri samijem ušima, a oblikom je trokutna. Nagjena je među iskopinama na groblju sela Polače i Biskupije kod Knina kao i šljedeće tri.

10. *Sjekira*. Slomljena je uzduž rupe, koja je bila pakružna. Duga je 17·2 cm., široka pri oštracu 6 cm., pri ušima 5·6 cm., a u srijedi 3·6 cm. Oko rupe je zaobljena, a od rupe do oštraca vidi se odozgor kao trokut upravnijeh stranica. Oštrac joj je malo zavijen; na gornjem je kutu okrnut. Gornja joj je strana ravna, samo se je, rek bi, nešto pridizala pri ušima.

11. *Sjekira*. Ova se, odozgor vigjena, prikazuje uprav kao trokut. Gornja strana joj je vodoravna od ušiju do jedne trećine duljine, a otolen se do oštraca ponešto prignula. Duga je 23 cm., te jo za stalno služila kao oružje bojno; debela je pri ušima 4 cm., široka pri oštracu 3·2 cm., pred rupom 2·8 cm., a pri ušima 3·2 cm. Rupa je pakružna, po srijedi malo udarcem stjesnuta, duga 4·2, široka po srijedi 14 mm., pri zadnjem kraju širja, a u prednjem tješnja nego po srijedi. Oštrac joj je ponešto zatupljen, upravan je i stoji koso sklapajuć pravi kut s donjom, a oštar s gornjom stranom.

12. *Sjekira*. Duga je 12·4 cm., široka u oštracu 7 cm., a u vratu 2 cm. U rupi je slomljena. Gornja joj je strana vodoravna, a donja kosa i takogjer pravocrtna. Oštrac joj je zavijen na luk i ponešto zatupljen.

Svi ovlje opisani predmeti nahode se u zbirci »Kninskoga hrvatskoga starinarskoga društva«, kojega predsjednik a moj dični

prijatelj, velezaslužni O. Lujo Marun poznatom svojom prijaznosti mi je dopustio, da jih prerišem i da izvijestim o njima, pa hoću ovjgje da mu od srca zafalim u ime antropologičke znanosti.

U Korčuli, dne 9. studenoga 1890.

Frano Radić.

Sredovječni spomenici u Vrličkoj okolini.

Poznato je, da je Vrlička okolica puna raznovrstnih i raznodobnih spomenika. O njekojima od ovih pisali su razni učenjaci, ali se do danas nezua niti za četvrti dio; drugima pako, niti se znade za položaj, niti im je naći spomena u povjesti. Svrha ovim redcima nije dignuti koprenu sa njihove tamne prošlosti, već jedino pokazati učenim rodoljubima na gradivo, od kog će oni sagraditi palaču, sa koje će se otvoriti hrvatskomu rodu bistriji pogled na slavu i moć njegovih predaka. Ovi redci želim da budu sigurnim vodičem svakomu ljubitelju hrvatske prošlosti k mjestima, koja sam ja tek velikom mukom i propitkivanjem pronašao.

I. Crkve i grobišta.

1. Sv. Spas. Crkva sv. Spasa leži u polju odmah pri vrelu Cetine, udaljena od Vrlike osam kilometara. Položaj je toli krasan, da si krasnijeg nije mogao poželiti nikakav sredovječni vitez. Pod nogama ima polje, koje natapa osam prekrasnih vrela, koja vriju u njenoj blizini. Sa sjevera ju štiti Dinara i Gnjat, sa juga Svilaja, a sa zapada vrletni Kozjak.

Crkva sv. Spasa sagrađena je kako bi tvrdio učeni ot. Zlatović svršetkom četrnaestog vijeka. Gradjena je sva od malih stijena dobro vapnom oblijepljenih. Njezine zidine, osobito zvonik, prkose još uvijek zubu vremena. Oblik crkve i zvonika jest skroz romanički. Oltar je okrenut na iztok, a glavni ulaz je pod zvonikom sa zapadne strane, dočim ima i pobočna vrata sa sjeverne strane, koja su više od polak zarušena. Do crkve bio je samostan, o čem poblize piše o. S. Zlatović u Viestniku od god. 1883. i 1884. i u knjizi »Franovci« na str. 33.

Ruševini crkve sv. Spasa imamo medju ostalim najviše zahvaliti zato, što nam je sačuvala nekoliko lijepih komada ornamentike iz dobe hrvatske samostalnosti, sličnih onima u Kninu, i

što nam je time pokazala, da je na tome mjestu ležala u to doba lijepa crkva, vjerojatno crkva stare *Vrhrike*. Postojeća naime crkva sv. Spasa sazidana je na ruševinah starije zgrade, od koje je uzimana gradja, kako se to jasno vidi po uzidanim komadima ornamentike. Osim toga potvrđuje to i okolno groblje, čiji su stećci mnogo stariji od crkve sv. Spasa. Za gradju uzimalo se sve, što je bilo pri ruci, pa je tako u južni ngao svetišta dospio i jedan rimski spomenik.

Od ornamentike te stare crkve našao sam dosad sedam komada. Jedan komad, uzidan u luku pred svetištem, dug 40 cm, a širok 18 cm, predstavlja dvije glavne jajoliko se savijajuće kružnice sa tri prutića u svakoj. U sredini svakog zavoja nalazi se troprutasti križ.

Drugi komad, koji je do nedavno ležao pod žrtvenikom, a koji se sada nalazi kao uzglavni kamen na jednom grobu, ukrašen je lijepim troprutastim vijencem, koji predstavlja križ. Suprotna strana ukrašena je po dužim vijencem kao i prednja, ali ne predstavlja križ. Taj komad, dug 87 cm, širok 20 cm., služio je u staroj crkvi kao pobočni stup vratašca, što vode k žrtveniku.

Treći komad, koji se nalazi na jednom grobu kao uzglavni kamen, dug 30 cm., širok 22 cm., predstavlja čvor sastavljen od dviju jajolikih troprutastih kružnica.

Četvrti komad, takodjer uzglavni kamen na grobu sa sjeverne strane crkve, dug 25 cm., širok 18 cm., naliči posve trećemu.

Peti komad i šesti komad predstavljaju šestolatične ruže, a nadjeni su na južnom nglu svetišta, uzidani kao prosta gradja.

Sedmi komad, koji se nalazi kao dolnji prag prozora na tornju, lijepo je ukrašen, ali ga radi visine nije moći dobro promotriti, a do njega se popeti nije moći.

Okolo crkve je veliko starinsko groblje sa više od stotine stećaka, od kojih je najveći dug 2·47 m, širok 1·45 m., visok 1·42 m., počem sadržava 5·085730 kubičkih metara kamena, što odgovara težini od 15000 kilograma.

U ruševinama crkve sv. Spasa krije se jošte mnoštvo ornamentike i grobova naših predaka, koji čekaju slogu medju braćom, da mogu izaći unucima na sunce ljubavi.

2. »Crkvina« u *Podosoju*. Niže kuća Ratića i Kovačevića nalazi se malen brežuljak, na kom se vidi šest većih stećaka i zidovi do površja tla srušene crkvice, koju narod nazivlje »crkvinom«.

To mjesto je odaljeno od Vrlike 5 kilometara, a leži blizu »Stražina«, poznatih sa rimskih starina. Ob ovoj crkvinj bila je rieč u zadnjem Vjestniku.

3. »Crkvina« na groblju u donjim Koljanima. Odmah uz desnu obalu Cetine na jednom povišem brežuljku nalazi se pravoslavno groblje. Na sredini groblja, na samom vršku brežuljka, vide se u šumici ruševine stare crkve, duga 12, a široke 5 $\frac{1}{2}$ m. i okoľ nje veliki i mnogobrojni stećci. Od ornamentike nisam mogao na prvi mah ništa opaziti, ali mi seljaci rekoše, da je odatle odnešeno mnogo »vezena kamenja« u blizi manastir Dragović, gdje sam ja našao jedan komad ornamentike na manastirskoj kuhinji sa vanjske strane, urešen pletrom kružnica sa tri prutića.

4. »Crkvina« na groblju u gornjim Koljanima. Na putu u Dragović, sa jedne i druge strane leži pravoslavno groblje. U onom dijelu na lijevoj strani nalazi se crkvica duga 8, a široka 4 m., i okoľ nje desetak stećaka.

5. »Crkvina« na Maovicama. Deset časa zapadno od sv. Jurja nalazi se brežuljak zarašten šumicom, na komu se danas pokapaju pravoslavni. Upravo u sredini ima ruševina stare crkve sa jošte postojećim oltarnim kamenom u svom prvobitnom položaju. Na jednom grobu ima vrlo primitivan križ, koji pokazuje na prvo doba kršćanstva u ovih stranah. Crkva je duga 10 5, a široka 5 m.

Odmah do te crkvice zapadno uz kuću Pavla Petkovića na nešto nižem brežuljku, nalazi se staro groblje sa velikim stećcima, na broju kojih 60 komada, a istovjetnim sa onim kod sv. Spasa u vrelu Cetine.

6. Na livadi Jakova Ercega u donjim Maovicama, uz put što vodi na Otišić, ima u živici primitivni krst i oko njega oznake njeke zgrade i grobova.

7. Odmah do puta, što vodi k crkvi na Otišiću, idjući sa Maovica, nalazi se grobište sa desetak stećaka u lijepoj hrastovoj hladovini. Grobište je na zemlji Gjure Stojšavljevića, koji je preko četrdeset grobova izkrcio i razvalio, da zadobije što više zemljišta; po čem se vidi, da je bilo prije mnogo veće.

8. Uz isti put na Otišiću, pred samom pravoslavnom crkvom, nalazi se drugo veće od prvoga groblja, obrašteno malom živicom. Seljaci, krčeći svoje okolne njive i prodirući u groblje, izkapaju lijepo klesanih komada kamenja, po čem bi se moglo slutiti, da pod tim grobljem leži rimsko groblje ili druga koja rimska zgrada.

9. *Uz kuće Kruničeve*, na posjedu Hinke Krunić, nalazi se gromila kamenja, koju narod nazivlje »crkvinom«. To mjesto dao sam pročistiti, i nasao sam zidove stare oveće crkve, medju razvalinama koje nadjena su dva rimska spomenika, koja su u nju dospjela iz blizog rimskog grada kao prosta gradja.

II. Tvrđje.

1. Oko šest kilometara od vrela Cetine, na podnožju Dinare, nad selom Podglavaš stoji tvrđja »Glavaš«. To je jedna od najvećih tvrđjava u kraju, kojim su se zidine prilično održale. Dužina zidina iznosi 50, a širina 25 m. Sjeverna i jedina kula sačuvala se je skoro sasvim, osim krova i podstrešja, koje je što neprijatelj što vrijeme srušilo do glavnog svoda na drugom podu. Gradjena je sva od malih i neoklesanih, ali dobro oblijepljenih stijena; samo sa jedne strane pristupna. Ta tvrđja je bila prva na udarcu preko Uništa obično silazećemu neprijatelju.

Kako pripovijeda Ivan Lovrić u svojim historičkim opazkama (1776.), bila je ta tvrđja sijelom nekih bana, koji se održaše nezavisnima za punih 300 godina, dok tvrđju god. 1522. ne osvojiše i ne oplijeniše Turci.

2. Nedaleko nad vrelom Cetine, na podnožju Gnjata, uz kuće ili bolje plandišta i staje Četnikove, nalazi se okrugao brijeg sa svih strana zasut ruševinama njeke starinske tvrđje, kojoj više ni temelja nije moći razpoznati. Sav brijeg pun je smrvljenog posudja zemljenog i staklenog. Nedavno nadjoše seljaci u jednom blizom vrtu lijepo rezban jelenji rog, kog nikako ne mogoh naći; jer su ga nekud zabacili. Osim toga nadjeno je raznog oružja i posudja. Na podnožju brijega su dvije špilje, jedna veća, jedna manja, te su služile pribježištem bijednoj raji.

3. Na lijevoj strani Cetine, nad kućama Kneževića, na jednom ovišem šiljatom brijegu, vide se ostanci njeke jake kule, koju narod nazivlje »Gradinom«.

4. Na Maovicama, poviše Vrlike, blizu kuća Binkovih, nalazi se poviši okrugao brežuljak, sav obasut ruševinama stare tvrđje. Ta je tvrđja jedina u kraju imala okrugao oblik. Narod ju nazivlje gradinom. Okolo nje nadjeno je mnoštvo oružja i drugih stvari, a osim toga i jedan kanal, koji je vjerojatno služio za vodu.

5. Vrlička tvrđja odmah na goleti nad gradom jedna je od onih, koje su najdulje postojale. Ona je sa svih strana nepristupna

a bila je od drugih i nešto tvrdje gradjena, te se je njenom pomoćju više puta stalo na put turskomu bijesu. Zadnji put se spominje god. 1716. za rata sa Turcima, kada su Mletčani u nju poslali dvije čete vojnika, da hrabre narod na odpor proti polumjesecu, koga taj put sretno odbiše. Odmah uz tvrđju u istoj stijeni je špilja za 200 ljudi, u kojoj bi se branitelji u skrajnoj nuždi sklonuli proti bijesnom Turčinu, odakle ih nikakva sila radi nepristupnosti ne bi mogla izagnati.

6 Nad Podosojem, na brijegu više kuća Varničinih, vide se ostanci sredovječne jake tvrđje, koja je gospodovala cijelim položajem prema Cetini i gori Svilaji.

7. Nedaleko od gornje tvrđje, na istoj gorskoj kosi, vide se ruševine i temelji druge jake tvrđje poviše kuća Grabićevih. Poznaju se temelji mnogobrojnih jakih kula, kao i glavni zid na samoj hridini, pod kojom je špilja, koja je služila kao skromno skladište i utočište braniteljima, a bila je sa samom tvrđjom spojena hodnikom.

P. P. Stanić.

Staroglagoljski nadpis u Bakru.

U gornjem gradu nedaleko stolne crkve sv. Andrije nahodi se jedna vrlo stara ruševna kućica, koja pripada danas bakarskoj obitelji Pazolin.

Ta je kućica u veoma drevnom predjelu grada Bakra, koji se predjel naziva »Fortica« po staroj tvrđjavi što je negda na zidina gradskih tu obstajala. Tvrđjavi se vide i danas tragovi, na kojih se još dobro razpoznaju školje za topove na zidovih. Pregled je sa gradjevine vrlo interesantan, a sjeća nas staro-mljetačkog tipa.

Nad vratima spomenute kućice nalazi se stari jedan na polukrug uklesani glagoljski nadpis, koji spominje ime Agapita. U bakarskih listina od XIV. stoljeća čita se neki Agapit kao satnik u gradu Bakru¹⁾, stoga bi ova kućica pripadala po tom nadpisu obitelji Agapit. Mi danas ne nalazimo u Bakru takvoga obiteljskoga imena.

Pošto je ta kućica sasvim zapuštena, stoga da za vremena spasim taj nadpis, prepisah ga evo kako sledi:

¹⁾ Kukuljević: Monumenta historica Slavorum meridionalium.

ϣ ϕ ϑ ψ (u slogi 3 i 4 slovo)

ϣϕϑ ψ ϕϑψ (u slogi 1 i 2, te 6 i 7 slovo)

Taj je glagolski nadpis vrlo zanimiv za domaću povjestnicu grada Bakra, stoga sam uznastojao da ga objelodanim, a to sam tim radje učinio, pošto ga nije do sada još nitko u nijednom dielu priobćio, a niti na svjetlo izdao.

Jedino to opazujem, da mi je godina na tom nadpisu nejasna.

Matija Mazić.

Snimak ovoga nadpisa, poslat nam od g. Mazića, izručismo našem glagolašu g. akademiku I. Tkalčiću, koj o njem dodaje još ovo:

Priloženi snimak glagolskoga nadpisa u Bakru ovako se mora čitati:

ϣ · ϕ · ϑ · ψ ·

ϣϕϑ(ϕ) ϕϑψ.

t. j. 1516. gđin (gospodin) Agapit.

U prvom redku t. j. gdje se naznačuje godina posljedna dva slova svezana su u jedan znak (ligatura) ϑψ ili brojka 17.

U drugom su redku dvie ligature i to u rieči »gospodin« spojeno je ϣϑ, zatim slijedi jasno ϕ dočim od »n« (ϕ) samo se vidi jedna crta i to prva. U rieči »Agapit« spojeno je ϣ sa ϑ.

Da je obitelj Agapitah ili poznijih Agapićah postojala u Bakru kao patricijska njekoč, o tom ima historijskih podataka, ali što g. Mazić spominje, da ju u XIV. vieku već našao u Kukuljevićevih »Monumenta historica Slavorum meridionalium«, ja sam index tih monumentah pregledao, ali joj nisam traga našao, da, u tih monumentih najstariji bakarski glagolski pismeni spomènik datiran je istom g. 1445.

Ovaj nadpis do sada objelodanjen nije nigdje bio, dapače u Kukuljevićevom posmrtnom djelu, koje sadržaje sve nadpise, do kojih je samo mogao doći, toga nadpisa neima, njemu t. j. Kukuljeviću najstariji bakarski nadpis potiče od g. 1514., a taj da je na prozoru župne kuće u Bakru. te glasi: »1514. prvara 10.« Po tom sudeć ovaj bi nadpis bio starinom drugi u Bakru.

Iv. Tkalčić.

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XII. str. 119.).

XCIX.

S naopaka sa strane utarak :

Д		Управо naprieda :
РЄОМ		ЦРЬКВЦЄ
		izpod
У		ОЄ ПОСМ

Po sriedi je udubljeno kao za prikvačivanje kamena ili za udaranje *sv. moći*.

Cita se: Redom(ni)č(ke) crkv(i)ce oe. (? ove) post(avi) . . . .

Utarak od vapn. dug m. 0,20; šir. m. 0,12 Utarak je ugrađen u hambar kod manastjera u Šćitu-Radiljevcu kod Prozora (u Rami). Ovaj je nadpis riedak, jer je s katoličke crkve.

C.

O□OЄ ~
 HANB . HZ .
 ... AYЄ□A П ...
 ZHDO
 H   C| | =B
 . NEZb
 П . . . .

Cita se: Ovoe ~
 Jan . iz .
 (Kov)ačeva P(ola)
 zido
 i   s| | =b = sv. biljeg.
 (K)nez
 P(etar)

Utarak od vapn. dug m. 0,35; šir. m. 0,9 1/2. Utarak je ugrađen u hambar kod manastjera u Šćitu-Radilevcu kod Prozora (u Rami). Ono je B u C+B od pismenijeh, t. j. S kako se pisalo u Bosni.

Mučno mi je dovesti u svezu prvi utarak s ovijem drugijem, te rek bi, da je svaki po sebi. Fra Jer. Vladić u djelcu »Uspomene o Rami i t. d.« na str. 22. ovako piše: »Ovaj je samostan svetoga Petra kod neke prastare crkve, u pustošnom mjestu¹⁾, a to pustošno mjesto neće biti drugo van današnji Šćit, gdje je sada župski stan i novo podignuta crkva, gdje su obstojale ogromne zidine još sve do godine 1855, dok nije tude zasnovana župska kuća«. Uniže će :

¹⁾ Deserto in loco (Gonzaga. De origine Seraphicae Religionis Franciscanae . . . . Romae 1587. pag. 515.).

» . . . medjuto je u poviesti i ljetopisih samostan uvijek bilježen imenom Rama. Nadilje dokazom su bivše zidine, koje se sada mogu viditi garave na gornjoj strani župskog stana u podrumu (? ovo je rimsko), na kojih je odpočeta gradnja, a imade i sad živih, koji dobro pamte, kad su zidovi bili u dobru uzgor stanju, koje (str. 23.) su većom stranom od prilike prije 60 godina porušili bezi Kopčići i vukli za zidanje svoje džamije i vikaonice; dokazom su mnoge crkvene stvari, našaste u ruševinah pri podizanju župskoga stana, poimence još dobro sačuvanih ali ponešto napuknutih nekoliko malih zvončića, kojimi se obično zvoni pri misi . . . ; dokazom je voda, koja je dovedjena iz daljine jednog po prilici kilometra, zvana *voda fratarska*, a narod priča, da se je prije toga zvala *Šestan* (ovgdje se našlo rimskih cievi, op. V.); napokon ono prostrano na sve strane izkapano groblje sve do danas u okolo sadašnjeg stana i crkve, što potvrđuje i onu gornju našu tvrdnju i narodnu predaju (tu su se našla i dva rimska nadpisa — op. V.)« Dalje će: »Ni jedan od onih, koji pišaše ob ovom samostanu, ne zapisa uprav godine, kada je napravljen, nego svaki kaže od prilike oko g. 1500, a to mislim za to, što im nije niti poznato bilo vrijeme pravo, nit godina njegova postanka. Samo Greiderer ne okolišava, nego baš meće u tu godinu, akoprem si na drugom mjestu protuslovi, kako ćemo niže viditi«. Uniže će: » . . . da bi mogla nositi naslov vikarije, za što je po propisih reda potrebito u redovitom stanju, da ima petnaest samostana povrh toga opunovlasti ju (t. j. vrhovno starješinstvo reda franjevačkoga u Rimu), neka bi si podigla još koji samostan na sigurnijem i zaklonitijem mjestu, što je ova radostno primila, ter i u djelo privela, i eto u ovoj epoki (između godine 1451. i 1478. — op. V.) i samostana u Rami¹⁾ medju ostalimi novopodignutimi i utjelovljenimi vikariji bosanskoj, u čem nas jošter bolje utvrđuje odredba obćega sбора reda našeg obdržavanog u Asizu god. 1493., koj zabrinut franjevci stanujućimi u *kustodiji ramskoj*²⁾, izdade slijedeće naredbe glede njih: 1. da kustos (str. 25.), ujedinjenih kustodija svetoga Nikole u Mileševu i svete Marije Sodoniko (dolnje Hercegovine) bude ondje (u Rami) povjerenikom vikara bosanskoga i t. d.« Navedeni bi nadpis bio od

¹⁾ Greiderer. *Germania Franciscana*. pag. 66.

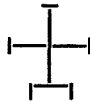
²⁾ *Orbis Seraphicus Th. III. p. 135. Capitulum generale 48. Chronologia Ordinis t. 1. p. 146.*

svršetka XV. v., baš negdje za utemeljenja dotičnoga manastjera u Rami.

CI.

†	Cita se:	†
ACC PAB		Ase rab
BOГ		Bog-
ДАН (u sv. AN)		dan
Z P II H		7188 (po Hr. 1680.)

Ovo je najstariji krst u Bjelušanskomu greblju u Mostaru, biva u spomenutomu je greblju po prilici do četiri stotine krstova s nadpisima. Krst je prosto izradjen od kamena sigša, a sada mu je ulomljeno jedno pero. Visok je m. 0,67; u perima mu m. 0,33; debeo je m. 0,15. Kod opisanoga je drugi prvobitni krst, al manji, a na njemu je udubljen krstié ovoga oblika:

Spomenuti se krst vidja samo na starinskijem spomenicima, t. j. stećcima, pa i na pergamenama.

CII.

$\overline{HC} \dagger \overline{XC}$
 $\overline{HI} \quad \overline{KA}$
 ПОУИВАЕТ РАБЪ БОЖИ САВА
 ЯРАНИЧЪ БОГЪ ДА ГА ПРОСТИ (u sv. УЪ, ЪД)
 ПРЕСТАВИ СЕ
 1747

Čita se: $\overline{Is} \dagger \overline{Hs} \overline{Nj}$ ka Počjvaet rab boži Sava Jaranič Bog da ga prostj prestavi se 1747.

Ovaj je krst u Bjelušanskomu greblju u Mostaru. Krst je od vapn. i visok je m. 0,56; u perima mu m. 0,35; debeo m. 0,12.

CIII.

Prvi je redak odbijen.

... ДМНТРОМЪ НА СВОЕН ЗМАН (u sv. MH, LH)

ПОСТА .....

ПО ПИСА ДНѢКН РАДОСЛАВЪ И ЮРЪН (u sv. OH, HЪ, AK)

Cita se: . . . Dmitrom na svoei z(e)mli posta(više bilig) to pisa dijaki Radosav i Juri.

Ovaj je stećak od pržinaša. Neotesan je, te izgleda kao *hrtina*. Dug je m. 2; širok m. 1,20; visok m. 1,20. Stećak je kod crkvišta u selu Tetimi blizu Koraja (opština je Koraj, Bjelinski kotar, a Dolnjo-Tuzlansko okružje). Spomenik je okrenut od istoka k zapadu, a nadpis je s južne strane (bio je u tri redka), te se čita od zapada k istoku.

Od spomenutoga stećka put sjevera je brežuljak, t. j. daleko trideset koračaja. Ovaj je brežuljak zarastao u šumu, a samo je navrh njega nešto malo ravnice, te se vidi, da je tu bila negda povelika sgrada. Još je u naokolo zida u zemlji, te je debeo preko jednoga metra, biva spomenuti je zid od kamena i u klaku je. U toj je sgradi i sige liepo okresane (t. j. umiešane), a tako i lapislacula obojenijeh raznovrstnom bojom, te mi piše g. Tomo Dragičević, da je sgrada iznutra unaokolo bila omašćena (ofarbana), pa, da je ovo opalo s duhara, al bi se svakako moglo pomisliti na mozaik. Tu je svud unaokolo do pedeset manjijeh i većijeh stećaka, pa jih je dosta zaraslo u zemlju, a mnogo su jih Turci isjekli i pokvarili za svoje nišane (mrtvačke biljege). To se mjesto zove crkvište, a po narodnomu je predanju tu bila crkva, te su je Turci razorili onda, kad su osvojili Bosnu. Priča muhamedanac iz Koraja, da je tu u crkvištu i sada zakopan *dobri* t. j. *svetac*. Jednom je davno došao neki čovjek preko Save (t. j. iz Avstrije), te je platio Turčina, da ga odvede na ono mjesto. To je Turčin jedva i dočekao, pa povede onoga Avstrijanca, te uzme onoga sveca, odnese ga do Save i izruči ga onomu strancu. Kad se nazad povratio, teško se razbolio, te mu pale noge, pa onako sakat nije ni iz kuće nikuda mogao. Sutra dan se je onaj svetac opeta povratio na prijašnje mjesto.

Drugi opeta pričaju, da su tu Turkinje sterale djetinje pelene (krpe), onako nečiste, ispred crkve i po crkvi, pa, da je ojednom nestalo crkve, biva, da je pobjegla u Mitrovića, pa, da je tamo i sada.

Svakako je na ovom mjestu bila drevna bosanska crkva uz manastjer i nekropolu, pa je spomenuta tradicija od neke zlamenitosti, a osobito, kad je iz usta bošnjaka, pristaše muhamedovske vjere.

Navedeni utarak nadpisa sadrži pokratica, a toga je riedko u starobosanskijem nadpisima. Osvrnuti se je na rieči ДНЪКН i ЮРЪН

(t. j. ЮРАН), jer je riedko na stećcima slovo Ю, pa rek bi, da opisani stećak spada u najstarije, a na njemu je nadpis drevni ćirilski. Ovaj mi je nadpis poslao, uz dotične podatke, naš vrli povjerenik g. Tomo Dragičević. Hvala mu!

CIV.

Nadpis je unaokolo na pečatu:

† МАНАСТИРЬ · ЛАБОСН-І-НЬ * ХРАМЪ *
 □Ъ□ЄДЕННЕ * ПРЄСПНЕ * БЦЄ

Čita se: †. Manastir . Labostjn * hram * Vvedenie * Prestie * Bce.

Pečat od žute tuči teži grama 21; premjer mu je 42 mm.; srednja debljina 1 mm.; visina petlje 19 mm.; debljina iste 2 mm. Petlja je poslije dodana, te rek bi, da je starinska, popravljena.

U polju je na pečatu urezan hram sa tri kubeta, t. j. dva pobočna manja, a po sriedi veliko kube. Na pobočnomu je kubetu, t. j. s desne strane, kao u spakatu živopis sprieda. Uz kube je po sriedi s desne i s lieve po krst †, a s desne se strane iza istoga kubeta spuštaje angjeo nizdoli kao u hram. Na kubetu su, s lieve strane, sprieda dva prozora, a tako je i na hramu na pročelju s desne kod vrata prozor, a jedan s lieve kod otara. Svako je kube fino osnovano na arkadama, te se vidi po njima, da je pečat iz XIII. v, a to sloga bosansko-vizantiuskoga, pa to ispada osobito po vrsti slova. Kod otara je u hramu (hram je u presieku) s desne strane starac sveštenik pod bradom u vladičanskoj ornamentisanoj stolici, te prima Bogorodicu (u mladjahnoj dobi), koja je pred njime prama desnoj, a starac je (Simeon?) okrenut put lieve. Iza Bogorodice su dva lica, t. j. s desne je Josip, a s lieve mu Ana. Iza Josipa i Ane opeta su za njima tri ženska lica. Svi su obučeni u dugijem haljinama poput dalmatika, a na glavi jim je svetiteljski torac (aureola). Prosto polje nad Bogorodicom je ispunjeno cviećem, a tako je malko cvieća i pod nogama. U rieči ЛАБОСН-І-НЬ je А urezano s naopaka.

Poznata nam je zadužbina carice Milice *Ljubostinja*, al nam je za sada novo ime hrama i manastjera ЛАБОСН-І-НЬ, a taj je hram uz manastjer svakako bio u današnjoj Hercegovini, te nam od njega samo sada preostaje gomila kamenja, pa samo sbori svietu navedeni pečat. Navedeni je pečat našao neki težak u Dumnu, u Mandinu selu, pa ga prodao nekakvu jeromonahu, a ovaj ga po-

klonio Visokopr. Gospodinu mitropolitu S. Peroviću u Mostaru, pa se isti čuveni rodoljub dostojao, da mi ga posudi preko prijatelja mi g. Rista Ivaniševića, dičnoga Srbina iz Mostara, da ga po tenanu proučim i o njemu izvjestim u javnosti.

Tražio sam što god izvjestna o manastjeru u Dumnu, al mi je g. Toša Ivanišević samo znao kazati, da mu je Sava Vukanović iz Dumna pričao, da se je spomenuti manastjer zvao *Labostin* ili kako drugi kažu *Hlabostin*. Vid Vuletić-Vukasović.

Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji).

(Sa slikama*).

Crkva S. Trojstva u spljetskom polju kod Poljuda. (Sl. 1.) O toj je crkvi najprvi pisao englez T. G. Jackson nazad tri godine¹⁾, a dotičan mu je opis, ali bez slike, objelodanio u hrv. prievodu neki M. A. na obvoju ovogodišnjeg br. 6 spljetskoga »Bnl. di arch. e st. dalmata«. Ovako piše o njoj Jackson u spom. prevodu :

»Malo podalje od grada naprama Poljudim, sakrivena megju vinogradima a pomučno je naći bez provodića, postoji njeka čudnovata porušena crkva Svetoga Trojstva, za koju mislim, da je niko nije jošte opisao«.

»Ista opstoji od nekog okružnog prostora njekoč svodom pokrivena, ali od toga svoda opstoji sada teke prvi počeci a okružena je su šest apsida, koje se otvaraju sa okružnim lukovima nad središnjim prostorom. Zanimiva je takodjer i zbog toga, što odgovara toli u tlorisu koli u razmjerima sa dvjema crkvam u Zadru, sa krstionicom i sa sv. Uršulom, i kako sam već opazio sve tri imaju malne do palca razlike isti promjer od 20 nogu (6.04 m.) kroz svod. Crkva spljetska ima dvojna vrata u mimoležećim apsidama, manja vrata imaju jedan križ nad gornjim pragom, a glava veće je sastavljena od odlomka njeke rimske arhitrave uresene kao bobicama od krunice«.

»Jošter neki odlomci klasičnog graditeljstva su uzidani tamo i amo, a iz središta svodova istočnog i zapadnog visi njeka visaljka

*) Slike će izići na koncu radnje. Uredništvo.

¹⁾ Dalmatia the Quarnero and Istria — Knj. II. str. 72—74.

kao od izvaljenog pehara, njeke vrste koja se opetuje u crkvi sv. Donata u Zadru i u drugim suvremenim zgradjama.

»Istočna apsida sadržava neki mali izdubak u zidu, što je moglo biti vodenište. Vriedan je opazke prosti izvanjski ures, sastavljen od uglagjenih pragova i lukova, a čudno je bilježiti, da ovi su izpostavljeni u istočnoj apsidi i u susljedećoj poluapsidi. Unutrašnjost bila je prosvjetljena samo od jednog malog otvora ostavljena u dvjema a možda i u trima apsidama, odma nad okružnicom, od koje se dijele polusvodovi«.

Prevoditelj dodaje k tomu još neke vijesti, po kojima se doznaje, da je crkva bila sačuvana »do vremena Francuza«, a tad da je napuštena i da se je srušila u ovome vijeku; i kaže još, da je »vrijedna bila sačuvanja zbog njezine davne starine i zbog sloga, što se vadi iz običaja, a u mnogom obziru naliči crkvi svetog Donata u Zadru«. Ja sam tu crkvicu obašao proš. jes. praznika, ali nijesam opazio, da se zid nad lukovima apsida svija tako, da bi mogao pomisliti, da je crkva bila pokrivena kubetom, kao što piše g. Jackson i kao što je na slici (str. 73) zabilježio u presjeku zida, već se on okomito uzdiže od prilike za 1 m. visine nad spomenutijem otvorenijem lukovima, i prestavlja samo valjasto trulo, ravno prekinuto z gornje strane. Da crkva bude bila pokrivena kubetom, i da uz to bude bila sačuvana do početka ovoga vijeka, kube, sačuvano kroz tolike vjekove, nebi se bilo od jednom srušilo baš u ovome vijeku, kad Spljet nije pretrpio nikakova neprijateljskog haranja; a da se bude i srušilo, bili bi mu ostali makar kakvi ostanci, dočim mu nije opaziti baš nikakva traga. Meni je odatle zaključiti, da je barem u početku ovoga stoljeća crkva S. Trojstva bila pokrivena prostijem čunjastijem krovom, a tako i po svoj prilici od postanka svojega.

U popisu zemalja samostana duvana S. Benedikta u Spljetu od godine 1070—80¹⁾ spomenuta je ta crkva ovako »*a ecclesia sancti Thomae ex parte orientis iuxta terrae sancte trinitatis*«. Ona je dakle opstojala i od prije toga zemana. Na toj crkvi kao što na onoj s Ursule i na krstionici u Zadru, koje su sve jednakog tipa i jednake veličine u tlorisu, kako zgoduo opaža g. Jackson, karakteristično je *poredanje šestero apsida oko centralnog trula*, jer se

¹⁾ Codex diplom. Dio I., CCVIII.

taj broj opaža eto samo kod nas, pa je rek bi i iznikla kod nas ta lijepa i izvorna namisao.

Kad je zadarski biskup S. Donat III. doveo u Zadar tijelo sv. Stošije, unešeno je ono u baziliku S. Petra, staru zadarsku katedralu,¹⁾ a to god. 804. Svakako u IX. vijeku sagradili su zadrani novu katedralu i posvetili ju sv. Stošiji, jer Andrija prior zadarski u svojoj oporuci od god. 918 ostavlja »in sancta Anastasia una coppa de argento et uno panno (de) sirico«,²⁾ a suvremenik njegov car Konstantin Bagrorogjeni opisuje istu crkvu³⁾. Uza tu prvu katedralu, koja je bila svakako na mjestu sadanje S. Stošije, jer Bagrorogjeni car kaže, da je kod (»juxta«)⁴⁾ nje hram s. Trojstva, sadašnjeg sv. Donata, ima bit bila sagragjena i krstionica u centralnom razporegjenju po običaju onoga zemana. Graditelji su imali pred očima crkvu S. Dujma i onu S. Donata. Od one su primili namisao pravilnog višekuta i konkâ u debljini zida uložnijeh, a od ove broj šest za stranice višekuta, jer je u Sv. Donatu šest pilova. Graditelji Sv. Ursule i S. Trojstva u Spljetu isli su za korak dalje; pridržavši broj i veličinu, razvili su konke u prave apsise sa posebnijem zidovima.

(Nastaviti će se).

Frano Radić.

D o p i s i.

U Korčuli, dne 1. srpnja 1890.*) — Veleučeni gospodine! Kod Sokoca je na istoku planine Romanije (u Bosni kod Sarajeva) velika starobosanska nekropola *Mramorje*, biva ovo je po broju stećaka najgolemija nekropola, t. j. u njoj je mjesto *crkvina*, a oko crkvine do dvije sto i četrdeset starobosanskijeh spomenika. Narod zove u obće ove spomenike *mramorovima*, a to su različita oblika, t. j. ploče, stećci skupa s podstavkom, stećci poput ploča, stećci bez podstavka, stećci koji svršuju u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Ovgdje je dosta stećaka ugnuto u zemlju, a dosta jih i izrazbijano za golemi obelisk, koji je podignut god. 1880. za poginule vojnike dne 21. rujna 1878. kod

¹⁾ Documenta hist. chroat. per. ant. ill. 171, 6 str. 306—309.

²⁾ Documenta 13 str. 18.

³⁾ De adm. imp. c. 29, p. 128, 136—140 ed. Bonn (u Documenta 205, 1, str. 404).

⁴⁾ Nav. mj.

*) V. Viestnik 1890. str. 107.

Senkovića, t. j. divizije *Vecsey*. Sve golemo polje i okolina oko Sokoca zove se Glasinac, pa je spomenuta nekropola izmedju sela Prinčića i Bjelosaljčića, te se kaže, gdje je ono crkvište, da su ongdje negda *sjedila dvojica vladika* narodnijeh od porodice *Ohmučevića*. U rečenoj nekropoli samo mi je opisati glavnije starobosanske stećke, na kojijem je malo obilježja: 1. Stećak s visokijem podstavkom. U vrhu je ravan. 2. Stećak s podstavkom. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Stećak je sada prevaljen. S donje mu je strane u dnu kao zastava koso položena, a na zastavi je kao *bradva* ili *nadžak*, biva ovo je bila vrsta neka pernata koplja kako sam ga vidio u Foči kod g. Nikole Vojvodića, okružnoga predstojnika. 3. Stećak. Sličan je opisanome. Izpod ovoga je stećka raskopano radi blaga. 4. Stećak kao pod br. 2., a tako je isto stećak 5, te je sada obaljen. 6. Stećak kao pod br. 2., a kod ovoga je drugi bez podstavka. 7. Stećak bez podstavka. Sada je prevaljen. 8. Stećak. Veoma je golem, te je bez podstavka. 9. Stećak na golemu podstavku. Sada je obaljen i prebijen popola. Na ovom su stećku ova tri pismena: **SGH**. 10. Stećak na golemu podstavku. 11. Stećak na podstavku. 12. Stećak utonut u zemlju. Svršuje u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. 13. Stećak na podstavku. 14. Stećak. Golem je i bez podstavka. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. 15. Stećak kao pod br. 13. Naokolo je u vrhu zarubljen uviti. Sad je utonut u zemlju. 16. Stećak na podstavku. Oblika je kao stećak pod br. 14., a tako i sliedeći stećak, koji je na podstavku. Sad je prevaljen. 18. Stećak kao i opisani, al bez podstavka. 19. Stećak kao i opisani na podstavku. Sad je prevaljen. 20. Stećak poput ploče. Na njemu je golem krst u obliku mača. 21. Stećak poput ploče. Na njemu je u vrhu samo s donje strane unaokolo zarubak, t. j. krivuljica. 22. Stećak poput ploče. Na glavi mu je s donje strane oskočeno obilježje, al se ne razaznaje. 23. Stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Sad je utonuo u zemlju. 24. Golem kamen poput binjiša. Ovaj je kamen nasred greblja. 25. Stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Upao je u zemlju.

Kod Stienica je na putu od Rogatice 3 s. hoda od Sokoca na humci pometanoj kamenjem stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Ovaj je stećak sada razbijen. Povrh Rogatice na Lepenici su kod staroga puta dva stećka poput ploča, t. j. stećak na podstavku skupa. Na stećku je upravan mač položen okomito, a sprieda je okomito piriltan ili crtaran. Ovaj je stećak sada okrunut. Ovo je porodično greblje.

Na Glasincu je do Rogatice golem broj predhistoričkijeh humaka, gdje se izkapaju zlameniti predmeti iz bronzane dobi za sarajevski muzej. Prvi sam po debelu o rečenijem humkama obavjestio učeni svet u *Viestniku*, pa držim, da nije pravedno, da se to taji na mjestu, tobože, od istine . . . *Unicuique suum!* . . . U Rogatici je nekoliko rimskijeh starina, al o njima sam pisao u *Viestniku*, a i još ću pisati na drugomu mjestu, ako me kogod nepriteče. U Rogatičku je crkvu ugradjen zlamenit stećak s nadpisom Bogdanu Jaše Obrjenoviću, al je o rečenomu spomeniku, pa i o

drugijem starinama ugradjenijem u Rogatičku crkvu, naveden poseban člančić na drugomu mjestu u ovomu broju Vjestnika. U Rogatici je na putu (u mostiću, na vodi Gračanici) udarena ploča, a na njoj su dva upravna mača položena uzporedno, t. j. okomito. Kod Rogatice je selo Ladjevine, a tu se vidja stećaka na humkama. Ovgdje ću zabilježiti u nekropoli stećke sa zapadne strane u šumi: 1. Stećak. Golem je i skupa sa podstavkom. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama ugnutijem unutra. Stećak je na humci. Na njemu nema nikakva obilježja. Kod pravoslavnoga su greblja sljedeći stećci: 1. Ploča skupa s podstavkom. 2. Stećak s podstavkom. Golem je i u vrhu ravan. 3. Stećak kao pod br. 2. Bez podstavka je. 4. Tri ploče, t. j. dvije s podstavkom. Slabo su radjene i malene. Sad su izrazbijane. Svi su ovi spomenici na humci, pa i sljedeći: 1. Stećak. Golem je i u vrhu ravan. 2. Ploča. Golema je i u zemlju utonuta, pa je i prebijena. Niže ove humke šest je golemijeh stećaka, a dva su s nadpisom priobćenijem u Vjestniku, t. j. *Vlatka Vlačevića*, a drugi je *voevode Mitoša i sina mu Stjepka*. Ova su dva stećka jedan prama drugomu, a prvi je golemiji. Ostala su jim četiri slična u obliku i u veličini. Ispod rečenijeh stećaka za ures je položena po tlima ploča, te naokolo sa strana zarubljena i sprijeda ukrašena s četiri uspooredna koncentrična zvrka, biva u svakomu su zvrku po tri zavijače. Na ploči su s gornje strane dva zvrka, t. j. na nogama, a tako isto na glavi. Malo podalje su tri omanja stećka, poput ploča, skupa sa podstavcima. Sada su utonula u zemlju. U ogradi je, po dolini i na humci oko šestdeset različitijeh kamenova, al su utonuli u zemlju i slaba su oblika, pa su neki stećci poput ploča sada izrazbijani. Spomenuti je samo ova dva spomenika: 1. Ploča. Golema je i s prugom poput uviti. 2. Stećak svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. Sa stećkom je skupa podstavak, a s gornje je strane na podstavku usječen kao golem stepen t. j. koliko vas stećak. U posljednje se doba kopalo izpod ova dva golema stećka s nadpisima, te kažu težaci, da su telesa bila u lijesu izmedju golemijeh hrastovijeh dasaka (!?), te se našlo *srme* izpod stećka vojvode Mitoša, a izpod stećka Vlačevića zlatan prsten, te ga je odnio nekakav častnik. Opaziti je, da su i ovgdje, kao i na Pavlovcu, spomenici golemi, al bez ikakvijeh simboličkih znakova i gotovo i bez narodnijeh motiva, a baš toga je izobilja na hercegovačkih stećcima. U obće su ovgdje stećci na humkama, a toga je riedko u Hercegovini, t. j. kadkada je po gdjejkoji stećak na predhistoričkoj gomili.

Uz Drinu je bilo pokraj Foče dosta stećaka, pa se Drina okrenula, te su ostali pod vodom, a ponajbolje jih se vidja kod Foče iznad Kolune i izpod Kolune. Tu se misli, da je Drina išla niz Cviline. Na Jasenici je kod Gackoga i Čemernoga *grčko greblje*, t. j. tako zovu starobosansko greblje. Navesti mi je sljedeće spomenike: 1. Ploča. Liepo je zarubljena lišćem djeteline poput palmeta. Ovo je krasno djelo, ali, žalibože, sada je ova ploča razbijena. 2. Stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. 3. Stećak. U vrhu je ravan. Urešen je arhitektonički sa pet redova u vrhu otvorenoga stupovlja. Sada je stećak po tlima. Ovgdje je u sve dvanaest spomenika, al su utonuli u zemlju. Malo podalje,

put Gackoga, su tri starobosanska spomenika, t. j. ploča i dva stećka bez obilježja. Stećak svršuje u trostran ležeći bridnjak s osnovicama nagnutijem unutra. U Gackomu je kod kotarskoga ureda stećak u vrhu ravan. Na zapadnoj mu je strani grb-štit, a za štitom je okomito dug mač s okruglijem balčakom. Štit je popriečno razdijeljen do dna s lieve put desne golemijem pasom (prečagom). U gornjoj mu je česti polja polumjesec malko nagnut put desne, a u donjoj strani zvijezda sa šest zraka. Obrubljen je oko vrha uviti, a povrh uviti je divna grana djeteline (ovako narod zove palmete na spomenicima starobosanskijem), te taj obrub vije se i s donje strane. S donje je strane stećka kolo od desetero čeljadi s desne (kako jih se gleda na stećku) put lieve, biva prvo muško, pa žensko, a u zadnju dva muška, t. j. zadnji je muški kolovodja. Obučeni su muški u kratkijem dolamama, a na glavi jim šiljasti kalpak ukrivljen put desne. I dan današnji vidja se u riedko u narodu slična kapa, a napravljena je obično od baršuna, a oštruljica joj visi prama plećima. Opaziti mi je, da je udaren okomit razdjeljak (porub) na obje čoške do uniže trećine dotičnoga stećka. Izpod kola je donji razdjeljak, te je u tomu prostoru konjanik u šiljastu kalpaku put desne naperio koplje na jelena. Na istočnoj je strani porub poput onoga na zapadnoj, al tu nema kakva drugoga obilježja. Na gornjoj je strani porub kao i opisani, al nema drugijeh znakova niti uresa. Ovgdje je bilo do osam stećaka, al su utraćeni u cestu. Izpod opisanoga stećka, kako mi kaže nadčestiar, nije se našlo kostiju niti drugijeh mrtačkijeh ostataka. Tu su raskopali i predhistoričku humku, te su u njoj našli ukopana čovjeka okrenuta od juga prama sjeveru. Pokojnik je bio pokriven pločicama. Još se tu u humci našlo utaraka predhistoričkoga posudja. Tu sam se spoznao s g. Hugom Jedličkom, inžinjerom. On mi je pokazao grošić ili dinarić Sv. Vlaha s glavom rečenoga patrona kontramarkiranom na odkupitelju, t. j. odkupitelj ima svečevu glavu. U Engela i u Dr. Šafarika nema ovoga tipa, te rek bi, da je ovako bio kovan ovaj novac, a po Šafariku ova se je vrsta kovala od god. 1380—1400. Gosp. Jedlička našao je spomenuti grošić pod starobosanskijem stećkom, a stoga je za naše pitanje i zlamenit. Uzgrede mi je spomenuti, da rećeni g. Jedlička ima oko 250 različitijeh starinskih novaca, a obratiti je pažnju na neke grčke i na novce iz Risna. On ima i nekoliko gema, a osobito mi je mila gema, na kojoj je urezano čeljade, gdje daje iz ruke jesti pticama. Spomenuti je ovgdje i emelisani imbrik. Ovo je starinsko djelo kupio u Trebinju. Tu ima i nekoliko misirskih kipića, pa su dva krasna, a na jednomu geroglifi. I meni je darovao misirski kipić. U selu Garevu kod Gackoga pred Trojicom ima starobosanskijeh spomenika, al su opisani god. 1890. u Vjestniku na str. 84—85. Kod Zimović-kule je Gjurgejevica mala, a tu su do dvadeset i tri starobosanske ploče, te su većinom izrazbijane, a i slabo su izradjene. Ovgdje mi je opisati samo sliedeće: 1. Kamen poput ploče. Na njemu je liepo udaren korniž. 2. Ploča. Na njoj je pruga i dva izvadka. 3. Ploča. Na njoj su sa strane četiri reda stupovlja. 4. Ploča. Na njoj je korniž. 5. Ploča. Na njoj su tri reda stupova i krst. 6. Ploča. Na njoj su kao tri jabuke. 7. Ploča poput sjedala. Malo dalje je *vlaško greblje*. U ovomu je greblju do pedeset i sedam stećaka (osim stećaka u

zemlji). I sada se ovdje kopa narod, te se vidjaju mahrame i ostrižene kose na jednoj kudjelji. Opisati mi je s ovoga greblja sljedeće stečke: 1. Stećak. Tanak je u vrhu i ravan poput ploče uzgori. Naslonjen je na ploču. Sa zapadne mu je strane sedam oblijev redova stupova. U vrhu je porub sa osam skopčanih ruža, a izpod poruba su narešci. Na zadnoj je strani mač, te se jedva pozna. S istočne je strane stupovlje, te slični opisanome. U vrhu je nad stupovljem porubak i osam ruža. Na gornjoj strani nema znakova niti obilježja. 2. Ploča. Krasno je izradjena i porubljena. U gornjoj je strani štit-targa, a za štitom mač. U štitu je vienac i sa strana četiri jabuke. Iza štita je s lijeve strane nadžak, a s desne koplje uzgori. Izpod štita odignuta golema jabuka, izpod jabuke polumjesec nizdoli, pa s lijeve strane otvorena ruka. Ovo je krasno djelo. 3. Stećak. U vrhu je ravan. Sada je prevaljen. 4. Krst. Golem je i porubljen (oko vrha urešen) ružom i redom obloga stupovlja. Bio je na podstavku. Na podstavku je sedam redova oblijev stupova, a u vrhu porubak i pet ruža. 5. Stećak. Prevaljen je i prebijen. Na njemu je sedam redova oblijev stupova. Porubljen je narešcima poput mreže i sa devet skopčanih ruža. Prama ovomu greblju još je nekoliko ploča s druge strane, al na njima nema znakova. Daleko pò s. hoda put zapada na *Stepenu* je greblje, t. j. 1. Krst. Zarubljen je zarezima poput uztrižaka. Na krstu su dva reda stupovlja, a nad njima polumjesec nizdoli. Straga nema na krstu nikakva uresa. Na krstu su malena pera. 2. Ploča. Odbijena je. Na njoj je oskočena zvijezda sa osam zraka. Ovdje je samo pet starobosanskih spomenika. U Šujića gaju, kod kasarne korita, je do trideset i tri starobosanska stečka, te su vrijedni uspomene samo sljedeći: 1. Krst. Prebijen je na desnomu peru. Porubljen je prugom, a osim toga na njemu je pet krstića, t. j. prvo oveći, pa dva sa strane, a uniže dva. I s druge je strane krstić s porubom. 2. Ploča. Na njoj su dvije velike ruže. 3. Dvije ploče na predhist. gomili. S druge strane puta: 1. Stećak. Uzak je i u vrhu ravan. Urešen je sa sedam redova oblijev stupova. 2. Stećak. U vrhu je ravan. Urešen je arhitektonički samo naznačenijem stupovima. Sada je prebijen. 3. Stećak. U vrhu je ravan. Urešen je arhitektonički sa tri reda stupova. 4. Stećak kao i opisani, ali sa šest redova stupova. 5. Ulomak stečka. Na njemu su tri ruže. 6. Tri su spomenika na predhistoričkoj gomili. Ovišno je odalje na gomilici ploča, a na njoj djeteljinasti krst. I dan današnji ovdje se kopaju pravoslavni, te je tu još jedna velika ploča, ali bez znakova.

Vid Vuletić-Vukasović.

Zagreb, 16. rujna 1890. — U listini XIII. vieka, priobćenju po I. Tkalčiću u „*Monumenta episc. zagrab.*“, spominje se kao medja crkvenog posjeda Kašine mjesto nazvano „*castrum paganorum*“. Pošto se pod ovim imenom krije bez dvojbe starorimski castrum, bila je već odavna moja nakana otići u Kašinu, te ovo mjesto potražiti. Dne 15. ovoga mjeseca otišao sam i sbilja u Kašinu, te ovime podnašam sl. ravnateljstvu izvješće o mojem tamošnjem iztraživanju.

U mjestu *Kašini* samomu, koje se mjesto već u XII. vieku spominje, neima nikakvih starina; morao sam dakle pregledati obližnju okolicu. U selu *Blanuši*, koje se takodjer već u srednjem vieku spominje, vele do-

duše ljudi, da se kadkada našlo starih novaca, ali ni ovdje neima traga kakovim ruševinam.

Sat hoda od Kašine na povišem brežuljku leži selo *Planina*. Kuće su raztepane po brežuljcima, a na ovećem brežuljku stoji kapelica. Izpod te kapelice kojih 500 koraćaja nalazi se mjesto, gdje je njekoć morao postojati nekaki grad. Sve je zasipano, a povrh stoji mala šumica. Mjesto, gdje je morao taj grad stajati, podignuto je, a tragovi stiena mogu se dobro razpoznati. Pokraj gromade, gdje je stajao grad, nalazi se mjesto, gdje su bila dva ribnjaka. Kanal iz velikoga ribnjaka u manji vidi se još posve dobro. Povrh ribujaka vidjaju se tragovi zdenca. Narod pripovjeda, da su njekad znali i novca ovdje naći. U tradiciji naroda ostalo je, da je ovdje prije 300 ili 400 godina bio grad. Sudeć po materijalu zidina nije to mogao biti rimski, već sredovječni grad. Po svoj prilici bio ovdje samostan božjaka (templara), kojih listine u Planini spominju. Ovo dakle nije traženi „*castrum paganorum*“.

Pitajući u selu starije, da li im je osim ovog grada poznat po pripovjedanju koji stariji, koji bi imao biti kao granica župe Kašinske, starci pripovjedali su ovako: Na kraju župe Kašine a početku sela Planine stoji mali brežuljak, pokriven šumicom, gdje da je u prastaro doba bio grad, gdje su poganini (!) živjeli. Tu da je jama, a sa strane velika zasipana rupa, u koju prazninu mogu kolcem. Pripovjedaju, da je tu cijeli grad u zemlji. Ovdje bi dakle morao biti onaj „*castrum paganorum*“. Pošto je silna kiša počela, nisam dospio, da si i to pogledjem, već sam se morao povratiti u Zagreb.

Dr. Ivan pl. Bojničić.

Lešće, 2. listopada. — Veleučeni gospodine! Po Vašoj želji i nalogu nastavio sam bio prekapanje „Pećine“ prošloga mjeseca. Predmete, što sam ih izkopao, poslao sam Vam jućeranjom poštom, te ste ih valjda već i primio. Ima ih, kao što ćete se osvjedočiti, iz raznih doba: kamenite, mjedene i željezne. Reć bi, da će kamenita doba biti najbolje zastupana.

U ostalom to je Vaša stvar kao ućenjaka, da te predmete prosudite i ocjenite, a ja ću samo gledati načina izkapanja i raznolikosti stratifikacije same pećine sliedeće priobćiti.

Prekapanje izvadjano je velikom strpljivošću dubljinom od 150—180 cm. U okomitom prosjeku opažaju se vrlo izrazito tri naslage sa osnovkom. Sve tri ove naslage debele su 115 cm., doćim ostalo odpada na osnovku odnosno prvobitnu naslagu, koja stoji većim dielom na litici. Prva naslaga debela je oko 32 cm., a tvorba joj je većim dielom od crnice pomješane sa ilovaćom. Druga naslaga debela je oko 45 cm., tvorba je njezina od crnice i njeke vrsti lužnice. Treća pako ili gornja naslaga debela je oko 35 cm., a sastoji od crnice i ilovaće. Dolnja ili četvrta naslaga jest od prilićno čiste ilovaće a mjestimice i od pjeska.

Pojedine slojeve dieli neka vrst okamine na dlan debele, od koje sam Vam jedan komad poslao. Najviše predmeta nadjeno je u II. slogu isto tako i njekolicina predmeta od roga i kosti.

Predmeti su se nalazili pojedince; pri krajevih više nego po sredini. Jedan komad novca od bakra nadjen je u II. slogu. (*D. N. Gratianus P. F. Aug.*).

Dosadanje prekopanje obavljeno je sustavno, i kao što već rekoah, pomnivo. Prekopan je sav gornji dio „Pećine“ do li jednoga (desnoga) roglja, u kom, mislim, da bi se još sličnih predmeta naći moralo. Doluji a glavni dio jest skoro ne taknut ostao. Isti je vrlo vlažan a ne bi se bez svjetiljaka pomno ni prekopati mogao.

Ja bi želio svakako, da se onaj rogalj još ove jeseni domiri tim više, pošto je izdubina na onomu mjestu, gdje se je prestalo kopati, već velika i po ulazeću marhu opasna. Ostalo moglo bi se, možda tekom zime, ili budućega ljeta, ako Vi imate želju, nastaviti.

Molim Vas, budite dobar te mi u budućem listu svoj sud ob uspjehu mojega izkapanja odnosno o nadjenih predmetih priobćiti udostojte¹⁾.

Da, malo ne zaboravim. Sjekiru i svrdao izkopao je neki seljak Rubčić više svoje kuće u briegu, gdje je i onaj modrikasti izbrušeni oštrac-kamen nadjen, što sam Vam ga već davno poslao. Ja pravo ne mogu reći, da su ta dva predmeta iz predhistoričke dobe; nu oblik sjekire ne kaže noviju dobu. Seljak i još dva očevideca tvrde, da su predmeti bili 2¹/₂ noge u zemlji zakopani. Izvolite stoga i o tom svoj veleuvaženi sud izreći.

Želeći nadalje Vašim stručnim, plemenitim i patriotičnim težnjam sa svojimi, akoprem slabšašnim silami u susret ići, bilježim se Vaše veleučestnosti, sa iskrenim pozdravom, odani

Jer. Pavelić, pučki učitelj, kao muz. povjerenik.

¹⁾ Sud o ovom izkapanju još se izreći ne može. Još nije ni sva špilja naokolo iztražena, a ni taknut navlastito najdublji sloj njen pri litici, koj je u ovakovih iztraživanjih najvažniji. Dolazi zatim, kako mi vele, nutarnji prostor, komu je ovaj služio kao predsoblje. Poglavitni pako predmeti dosadašnjega izkapanja, koji su dobri vodići na daljni rad, jesu sljedeći:

Iz *kosti*: mnogo rogovova od jelena, te iz njih izradjenih devet bodeža, jedan nož na držku usiečen, jedno glodalo, jedan rogčić sa dva zaoštrena šiljka, i prepileni rog; zatim zub od špiljskoga medvjeda, kljove i odlomak čeljusti divlje svinje, čeljust od mačka, zubi od govoda i konja.

Iz *kamena*: Kremeniti trokutni trunc 3 cm, dug, pet brusilica, udarac na način kocke i više okruglastih, odlomak posudice i veći dio žrvna.

Iz *pečenice*: odlomak posude sve skroz na male luknjice kao rešeto a uho plosnato po sriedi probušeno; drugi odlomak tanke posude izvana zvjezdicami i lišćem ukrašene; treći na žljebiće; posudica kao kapica sa ručicom sa strane, a druga s otraga; okrug plosnat po sriedi probušen; nješto kao nosac; te stražni dio kao od sjekirice probušene.

Našlo se je i predmeta iz *bronz*a i *bakra*, kao na pr. jedna zavojčica, jedna kosna bodača gori uvojena, jedna zapinjača na dva luka i druga plosnatim lukom, narukvica od tanke žice, ploča četverouglasta sa ušicom gori i sa ptičicom na uglovih, a iz nje doli padali su čunjasti privješci uzporedno (samo jedan sačuvan).

Iz *stakla* našlo se je samo jedno zrno kao glava bodače, ukrašeno potezi njeke židčine i zručićem po sriedi. Ured.

✓ **Djakovo, 5. studenoga 1890.** — Tik ograde zemaljske bolnice u Osijeku naišli su radnici na dvie rimske prostorije, kojih svrhu do sada nitko nije mogao sigurno protumačiti. Prostorije te nisu zidane, već su u zemlji izkopane, svaka četiri koraka u duljinu i širinu, a oko 2¹/₂ stope duboke. Zemlja je okolo čvrsta, stoga nisu zida trebali, već su odmah na zemlju kao na zid žbuku nabacili, površinu liepo izgledili i liepimi bojami izmaljali. Pod je načinjen od sitnih bielih kamenčića u kocke stučenih i dobro u žbuku (mort) uzidanih. Gdje se stiena s podom sastaje, napravili su obrub od dobre žbuke, kao što se sada u sobah na podu uz zid letvice prikivaju; to je jamačno za to načinjeno bilo, da medju zidom i podom voda van neprodire. Gornja strana prostorije bila je urešena malim liepim kornížem (ornament). Sve to je od takovog materijala načinjeno bilo, da se u tih prostorijah voda držati mogla. Valjda su to dakle kupke bile, samo se do sada nije moglo naći, odkale se voda unutra pušćala, a gdje izlievala. Obe su prostorije jedna uz drugu, i jednake veličine. Kad je radnik prokopao pod od mozaika, kopao je poldrug metra duboko, al ništ drugo nije našao, nego spaljeno drvo, izpaljenu zemlju i mnogo kostih od životinja. Čini se dakle, da su te prostorije načinjene na nekakovom garištu. U zemlji, koju su radnici iz tih prostorijah izbacili, nadjeni su rimski novci: Probus, Gordianus i Marcus Aurelius Antoninus, te jedna kopča (fibula) od mjeda. Zanimivi su ornamenta, a još više boje, kojimi su stiene slikali. Te su boje dobro uzdržane, mogu se prati vodom, koliko hoćeš, neće im ništa škoditi, već su još liepše; akoprem su veoma tanko na žbuki povučene, ipak se odlupiti niti izbrisati neće, al kad se sunčanoj svjetlosti izvrgnu, onda pobiede i izgube se.

Komadići, koji se iz tih prostorijah kao uzorci prilažu, jesu sliedeći: Pod brojem 1. Kocke, iz kojih je pod sastavljen.

- " " 2. Komadići stiene sa slikarijom.
- " " 3. Komadići stiene, koju su izboli iz druge žbuke, a na ovu drugu maljariju stavili.
- " " 4. Komadić s dvostrukom žbukom i maljarijom.
- " " 5. Komad žbuke, kojom su zatvorili gdje se stiena i pod sastaju (rub, Leisten).
- " " 6. Komadi ornamentike¹).

Dalnja izkapanja razjasniti će valjda cielu stvar još bolje; ove sam podatke od radnika pokupio. Jos. Šestak.

Ercegnovi, 14. studenoga 1890. — Nekoliko dana nazad imao sam priliku poč na Prevlaci Vitaljekoj, občine Cavtatake, za gledati jedan grob starinski, slučajno nadjen. On je ugradjen u klak od prostoga kamena. Ovaj je u dubini od 70 cm., dug 1·90 cm., širok 39. Našlo se je ostataka kosti i dva zuba. Ležao je lubanjom put zapada. Dno groba bio je pokrit tiglenom pločom, a izpod lubanje bio komad iste, na kojom se čita slovima latinskijem: PANSIANA. Oklopnjača jest od jednoga kamena plo-

¹) Ravnateljestvo arkeol. muzeja putem Viestnika najtoplije se zahvaljuje na primljene predmete. — O stvari mi smo već prosborili na str. 138.

častoga, dva metra duga, a jedan široka, pet cm. debela. Nadpisa na njoj nema i nije bilo. Ploča jest vapnenoga kamena naopako utanje i mnogo meka, tako da lako se drobi.

Nedaleko od ovoga groba, nekoliko 30 metara, nalaze se stare debele zidine zvate *mirine*, gdje neko misli, da je bio mali Epidaurus.

Nik. Bart. Gjonović.

Na Cjelinu, 7. prosinca 1890. — Prečastni gospodine! Već prošle godine 1889. upozorio me je jedan seljan, u prigodnom razgovoru, da je u kamenolomu Cvjetlinskom našao u dubljini od dva metra u prudju jasnom i sjajnom okostnicu zečevu. Ja sam ga umolio, nadje li još šta mu drago u kamenolomu, neka mi to donese. Dana 7. prosinca o. g. doni mi probušen i liepo izradjen kamen. Ja se ne rasumijem u to, te bih utvrditi mogao, da je iz kamene dobe, premda mi se je umah na pogled kamena ovoga prenjela misao u tako zvanu kamenu dobu, gdje su se ljudi služili oružjem kamenim. Možda je to bila sjekira. Seljan mi je pak rekao, da su mu ljudi kazali: strielo ti je to!

Još mi je isti seljan, Marko Car, kazivao, da se sad nalaze nekakvi komadići kamenja, naliki na kafru. Umolio sam ga, da mi jih donese: možda biti će okamnjene kosti.

Slike pokazuju Vam približni oblik tog kamena, koj je skoro posve dobro sačuvan; jedino je s obje strane šiljaste okrnjen ponješto. Kamen je svjetleće crni, kao da je živac crni lapor. Po sebi imade i tankih bijelih mramornih i vrlo riedkih neznatnih pruga. Čini se, da bi sadržavao i nešto željeza. Probušina na gornjoj debljoj strani služila je valjda za nasadjivanje držka od drveta. Sa štovanjem

Josip Vurović, župnik.

Razne viesti.

Previsoki dar nar. arkeol. muzeju. — Ravnateljstvo arkeol. odjela nar. zem. muzeja primilo je sliedeće milostivo pismo: *Oberstkämmerer Graf Trauttmansdorff. An das verehrliche National-Museum in Agram. Der Oberstkaemmerer beehrt sich die beifolgende, über Allerhöchste Anordnung geprägte Erinnerungs-Medaille dem verehrlichen National-Museum in Agram zur verfügung zu stellen. Wien, den 31. Juli 1890.* — Spomenica srebrna na vienčanje prejasnih nadvojvode Franje Salvatora sa nadvojvodkinjom Marijom Valerijom. — Premilostivomu darovatelju najtoplija hvala.

Rimski nadpis. — Prečastni gosp. O. Luigj Marun, predsjednik starinarskoga društva u Kninu, poslao nam je prepis sliedećega ulomka rimskoga nadpisa, koj se našao u Balinjoj Glavici (*Magnum*) nedaleko Drnisa na zemlji Žerovičina Lastva, a sada se nalazi u pohrani kod Joke Masine u Muljaneviću, a dobro bi bilo, da prodje u c. kr. muzej u Spljetu:

aur VITALIS SIBI
ET CONIVGI SVN

✓ **Izkapanje starina u prešušenj Kupi izpod Siska.** — Dne 25. rujna t. g. primilo je ravnateljstvo arkeol. odjela nar. muzeja dvie dopisnice iz Siska. Prva, bezimena, glasila je ovako: „Nebi bilo sgorega, kad bi se u Sisku „*Siscia*“ počelo baviti kopanjem starina, dok je voda mala (Kupa). Sad kopaju sami fakini, i vriedne stvari, koje nadju, prodavaju za ništa Židovom, koji tjeraju s našim blagom *Gescheft* u Beču i i drugdje. Mjesto toga nalazišta je pred kućom predsjedništva „*Sisciae*“. Drugu mu posla odlični rodoljub g. Mirko Vukelić ovoga načina: „Ovgje je presušila Kupa kao jošte nigda, te se kopa na dnu iste na sav mah. Tu se nalazi raznovrstnih bakrenih, srebrenih i zlatnih novaca te inih starina, što se sve tako rekuć za ništa prodaje, dočim si ipak naši Ličani i drugi radnici lijep novac uz to privrijede. Slavna uprava mogla bi se shodnim načinom ob istinitosti mojih navoda (primjerice putem *Sisciae*) osvjedočiti, pa zapriečiti, da se važne starine kojekuda neraznesu“. Malo za tim ove iste vesti potvrdi sam javni bilježnik u Sisku g. Mavro Milčić, predsjednik starinar. društva *Siscia*, koj isti dan dodje u Zagreb, da o toj stvari muz. ravnateljstvo obaviesti. Uslied toga tadašnji upravitelj muzealni Dr. Ivan Bojničić zamoli namah gradsko poglavarstvo u Sisku brzojavno, neka zabrani dalnja izkapanja na onom mjestu, a dosadašnje izkopine zaplieni; sam pako još izte večeri pohiti u Sisak, da stvar prouči na licu mjesta. Sutradan podje mu za rukom sakupiti: „8 željeznih noževa, 3 sulice, 5 ključeva, 33 jegle od kosti, bronza i željeza, željezni lokot, 4 izjedena prstena (1 sa intagliom), 16 fibula od bronza, željeznu narukvicu (predhistoričku), 185 bakrenih i 9 srebrnih rimskih i grčkih novaca, te još drugih raznih predmeta manje vriednosti“. Nabavi zlatnu rimsku naušnicu od g. zlatara Jurandića za 3 for., a društvo *Siscia* izruči mu za muzej još nekoliko malenkosti, kao: željezni nož, 2 fibule, ključ, 3 igle, 31 bakreni i 1 srebrni novac. Pošto se g. Bojničić uvjerio bio, da je već tada malo nade boljemu uspjehu, kad bi se i započelo izkapanje na muzealne troškove, dozvoli radnikom, da nastave posao na svoju ruku.

Što je boljega bilo, našlo se je odmah s prva na površju, a to je već prije dolazka gosp. Bojničića prošlo bilo u tudje ruke, naime g. Ivkanca, Mosesa i Clussia, nešto još tada odpremljeno ili odnošeno izvan zemlje. Dakako *tarde venientibus ossa*. Tako gdje nema pravoga rodoljubja!

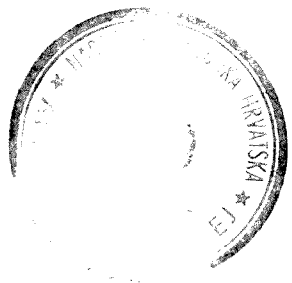
Burton sir Rikard — začastni član našega arkeologičkoga društva, englezeki konsul u Trstu, prestavio se 20. listopada u ovom gradu u dobi od 69 godina. Spada medju najznamenitije iztražitelje Azije i Afrike, o kojih je i mnogo na svjetlo dao na korist geografske i povjestničke znanosti, i mnoge je ondješnje jezike poznavao. Iz Trsta pravio je izlete u Zagreb, gdje je proučavao u muzeju arkeologičkom njegove starine a n vlastito egipatsku sbirku, koju je i riedkimi predmeti obogatio, te je napiso dugu razpravu o tajnom pismu, koje se vidi na povojih jedne naše mumije. Viečna mu pamet.

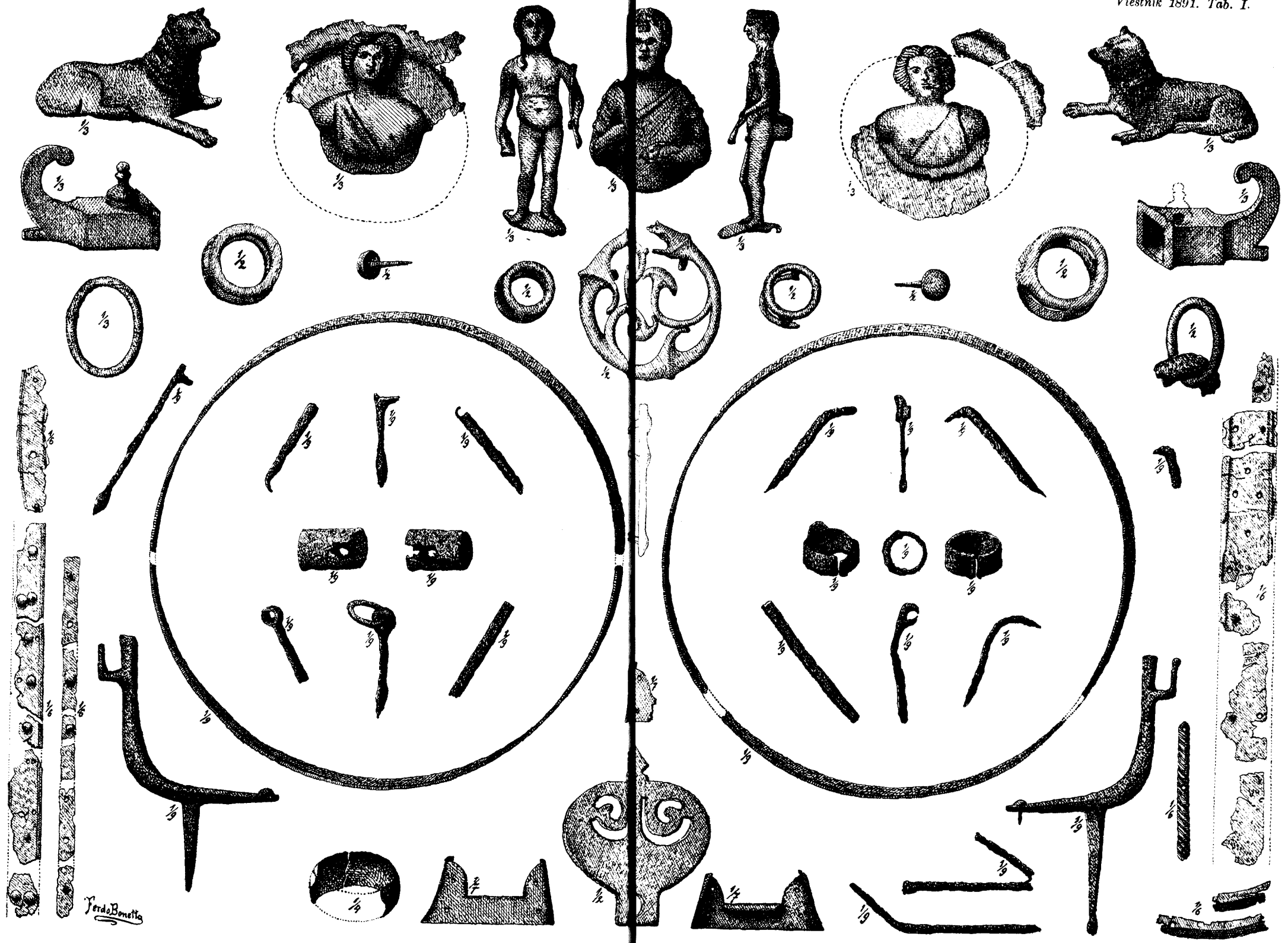
Internacionalni sastanak. — U svoje vrieme g. Sime Ljubić, ravnatelj arkeol. muzeja bjaše pozvan, da kao član sudjeluje na internacionalni sastanak Amerikanista, koj se držao 14. listopada 1890. i sljedećih

dana u Parizu. Razpravljalo se o poviesti-zemljopisu, arkeologiji, antropologiji-etnografiji, i jezikoslovju-paleografiji. Ravnatelj nije mogao ove godine prisustvovati.

Старинар. Година VI. 1889. — *Бр. 4.* — 1. Везени епиграхиљ од године 1528. Од М. Валтровића. — 2. Натпис на Фелону од год. 1519. Од Валтровића. — 3. Геме у београдском музеју. Од М. Валтровића. — 4. Римски натписи из Ниша. Од М. Валтровића. — 5. Златан новац Криспа, сина Константинова. Од М. Валтровића. — 6. Разне вести. — Год. VII. 1890. — *Бр. 1.* — 1. Белешка о Српско-хришћанским светињама и знаменитим светим и стародревним стварима, које се налазе у св. Лаври-Студеници. Од Епис. Никанора. — 2. Архитектурни фрагменти на Превлаци. Од М. Црногорчевића. — 3. Разне вести. Од М. В. — Са две литог. таблице. — *Бр. 2.* — 1. Два писма Хиландарских калуђера. Од Дим. Руварца. — 2. Спанићи на отоку Корчули у Далмацији. Од В. Вудетића-В. — Римски натписи из Тулрије, Београда и Костоца. Од М. Валтровића. — 4. Дописи. 1. Из Крушевца. Од Саве Браница. — 2. Из Брзе Паланке. Од Симе Михаиловића. — 3. Из Приловице. Од М. С. Ризнића. — 5. Разне вести.

Bullettino di archeologia e Storia Dalmata. Anno XIII. 1890. — *N. 1.* — 1. Ai lettori. — 2. Iscrizioni romane inedite. — 3. Her-vacki natpisi iz Bola. — 4. Descrizioni delle lucerne fittili dell' i. r. museo di Spalato. — 5. Rimske izkopine u Prominskom Oklaju. — 6. Il mona-stero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano. — 7. Serie dei reggitori di Spalato. — *N. 2.* — 1. Iscrizioni romane inedite. — 2. Iscrizione d'epoca veneziana. — 3. Descrizione delle lucerne fittili ecc. — 4. Pločnik stolne crkve Spljetske sa tablicom. — 5. Castel Vitturi. — 6. Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — 7. Serie dei reggitori di Spalato. — *N. 3.* — 1. Ritrovanenti risguardanti la topografia suburbana dell' antica Salona. — 2. Nadpis iz mletačke dobe. — 3. Castel Vitturi. — 4. Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — 5. Serie dei reggitori di Spalato. — *N. 4.* — 1. Ritrovanenti risguardanti la topografia suburbana di Sabona. — 2. Nomi e marche di fabbrica su tegoli ecc. nel museo di Spalato. — 3. Nadpis iz mletačkoga doba u Šibeniku. — 4. Castel Vitturi. — 5. Il mona-stero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — 6. Serie dei reg- gitori di Spalato. — *N. 5.* — 1. Inscrizioni inedite. — 2. Nadpisi iz mletačkog doba u Šibeniku. — 3. Starine u Radučiću. — 4. O podgradku zvonika spljetskoga. — 5. Castel Vitturi. — 6. Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — Serie dei reggitori di Spalato. — *N. 6.* — 1. Iscrizioni inedite. — 2. Starinsko iznašaće blizu Vrhgorca. — 3. Nadpisi iz mletačkog doba u Šibeniku. — 4. Castel Vitturi. — 5. Starine u Radučiću. — 6. Prvobitni oblik maloga rimskoga hrama u Spljetu. — 7. Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — 8. Serie dei reggitori di Spalato.

Ferdinando Bonetto

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Rimski vojnički diplom iz Ilače u Sriemu.

S jeseni 1890. nadjene su južno od sela Ilače u kotaru šidskomu sriemske županije dvie bakrene ploče, 0·14 m. visoke, 0·118 m. široke, koje na svoje četiri stranice sadržaju dvaputa jedan te isti napis, samo u koječemu drugačije napisan. Obje ploče, koje su veoma dobro sačuvane do jedne neznatne pukotine u lievomu donjemu uglu glavne ploče, u privatnomu su posjedu, te su mi sa velikom pripravnošću na porabu dane. Nadam se, da će uskoro riesiti sbirku našega narodnoga muzeja, jer je tamo jedino mjesto u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji za takove spomenike; u privatnim rukama izvrženi su kojekakvim pogibeljima, a za znanstvenu porabu obično, kao da ih ni nema.

Naše ploče vele, da car Antoninus Pius (vladao 138—161 poslje Isusa) podjeljuje 5. rujna 152 p. Is. (905 od sagrađenja grada), u 15. godini svoga vladanja, vojnicima brodovlja u Ravenni, koji su izsluživši 26 godina odušteni iz vojničke službe, rimsko gradjansko pravo i conubium sa njihovim ženama negradjanskoga (peregrinus) staleža, a koji bi bili neoženjeni sa onima, koje bi posle toga uzeli, a ta prava prelaze i na njihovu djecu i kasnije potomke. Medju ostalima dobio je te povlasti i C. Valerius Dastus, sin Annaejev iz Scirtonije u Dalmaciji, čiji se je prepis te carske diplome sa originala, pričvršćena u Rimu na zidu iza hrama Augustova kod kipa Minervinoga, sačuvao na našim pločama iz Ilače. Taj je čovjek kao custos armorum bio namješten kod

vojničkoga skladišta, te je imao brigu sa oružjem. Dastov taj čin ne opetuje se na drugoj ploči iznutra (redak 3.), gdje bi ga čovjek imao očekivati, već mjesto toga piše „ex gregale“. Pisaru se je tu bez sumnje podkrala u brzini veća pogrješka, kao što jih u toj redakciji diplome još na nekim mjestima ima.

Mjesta Scirtonije u Dalmaciji, odakle je Dastus bio rodom, dosele nismo poznavali, ali Ptolomaeus (III. 17. 8.) pozna narod Σκίρτωνες u Dalmaciji, južno od rieke Drilone (današnji Drim), valjda onaj isti, kojega Plinius (n. h. III. 22. 26.) zove Scirtari

Tabulae honestae missionis, obično ime ovakovim spomenicima, nije doduše sasvim izpravno, jer oni baš nisu odpustne izprave, ali pošto su ipak s tim odpustom u savezu, barem je donekle taj naziv opravdan. Dosele je poznato nešto manje od 100 komada (do godine 1884. — 76 komada), što je zaista malen broj naprama onoj silesiji prepisa carskih diploma, koji su za svakoga pojedini izsluženoga vojnika, koji je ove povlasti dobio, učinjeni. Osim običnih razloga, s kojih propadoše i propadaju mnogi stari spomenici, djelovao je tu još i taj, da je prepis imao važnosti samo za onoga, koji je dobio građansko pravo. Njegovi ga potomci nisu više trebali, jer im je pravo već porodom bilo osjegurano. Velik se je broj vojničkih diploma dosele našao u Ugarskoj, iz Hrvatske nije poznat još nijedan komad, a iz Slavonije bio bi ovo drugi. Prvi, nepodpun, nadjen je u selu Grabarju brodske kotara, te se nalazi kao dar dra. Brlića u zagrebačkomu muzeju.

Ove epigrafske izprave sastoje od dvie četverouglaste dugoljaste ploče od bronsa, koje su na jednoj strani u oba ugla ili u jednomu (kao n. pr. naša) sprovedjene okruglim rupicama, dočim u sredini imaju po dvie rupe, a žicom, koja bi se kroz nje provukla i zapečatila, svezale bi se u jedno. Obje ploče imaju redovito na obje strane isti napis, i to ponajviše tako, da redci na vanjskoj strani glavne ploče jedan za drugim sliede duljinom ploče, a na ostale tri strane širinom Vanjske su strane obično ljepše i čitljivije napisane od nutarnjih, koje počamši od

dobe Trajanove postaju sve nejasnije, tako da ih je koji put teško i pročitati. Slavni B. Borghesi drži, da to do-

IMPCAESDIVI HADRIANI F DIVITRAIANI
 PARTHICINE P DIVINERVAE PRONEPTAELI
 VSHADRIANVSANTONINVS AVG PIVS
 PONT MAXTR POT XVIMP II COSTV PP
 IISOVIMILITAVERVNTI NCLASSE PRAE
 TORTA RAVENNATEQVAEESTSVBIVTI
 CANIOCAPITONEPRAEFSEXETVIGINTI
 STIPENDISEMERITIS DIMISSIS
 HONESTAM ISSIONEQVORVMNO
 MINASVBSCRIPTASVNTIPSI S LI
 BERISPOSTERISQVEFORVMCIVI
 TATEMROMANAMDEDITETCONVBI

VMCVM V XORIBVSQVASTVNCHABV
 ISSENTCVMESTCIVITASIISDATAAVT
 SIOVICAE LIBESENTCVM IISOVAS
 POSTEADVXISSENTDVM TAXATSIN
 GVLISINGVLAS NON SEPT
 CNOVIO PRISCOLIVLIOROMVLOCOS
 EX ARMORCVST
 C VALERIOANNAE I F DASTO
 SCIRT EX DALMAT
 DESCRIPTETR E COGNITEX TABVLA ER
 QVAE FIXA EST ROMA EIN MYROPOST
 TEMPL DIVI AVG ADMINERVAM °

lazi stoga, što su nutarnje strane valjda prepisivane sa originala u prisutnosti svjedoka, te su slova u brzini nejasno i nezgrapno načinjena, pošto se je morao prepis

sravniti i zatvoriti, a s vanjske je strane radnik mogao kod kuće slova polagano i liepo izrezati.

Po sadržaju su tabulae honestae missionis prepisi carskih edikta, po kojima se odpuštenim izsluženim vojnicima zajedno sa odpuštom, koji su već dobili, daje

M SERVILI	○	GETAE
L PVLLI		CHRESIMI
M SENTILI	○	IASI
TI IVLI		FELICIS
C IVLLI		SILVANI
L PVLLI	○	VELOCIS
P OCILL		PRISCL
		○

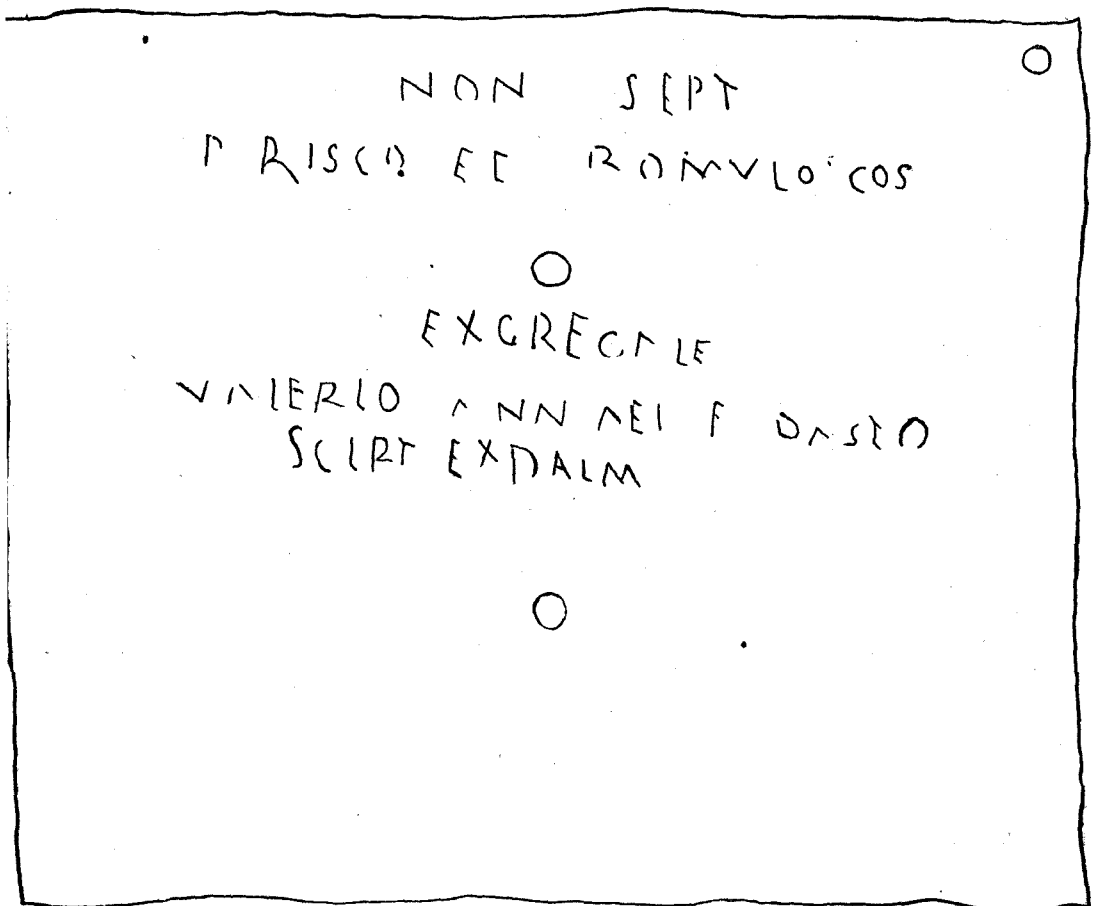
gradjansko pravo rimsko i conubium sa ženama negradjanskoga (peregrinus) staleža a i legitimacija djece iz takova braka, ako je već prije bio sklopljen. U ovim su prepisima izpuštena imena svih ostalih vojnika, kojima su u isti mah podieljena ista prava, te sadržaju samo ime onoga, za kojega je prepis načinjen, da se s njim

može izkazati. Onaj drugi tekst, koji je bio žicom i pečatom zatvoren, služio je kao kontrola, da se na prednjoj strani ne bi kašnje štogod mienjalo. Gdje koji put se ipak nutarnji taj tekst ponešto razlikuje od vanjskoga, navlastito je često izpuštena, ona izreka, koja se tiče mjesta,

IMP CAES D LV LIA DRIC N I F DIVITR NIA
 N I P A R T H N DIVINERVAE PRONTXEL
 LIVS H A D R I A N V S E N T O N I N V S C V G I N S
 P M T R P O T X V I M P II C A S I V P P
 ISQVLMILITAVERO CLASS E P R A T O R I A
 R A I E N N A T E Q V D E E S T S V B I V T I C O N L I C A
 P I T O N E P R A E F X X V I S T I P E N D E M E R I T O I
 M I S S H O N I S I M I S S I O N Q V A R N O M N
 S V B S I R I P S V N T I R S I S I B E R P O S T E R I S Q
 E O R C I X T R O M X N D E N I T E I C O N V B C V M
 V X O R I B Q V A S T V N O C H A B V I S I V M E S T I N T
 I S D T T X X T S I Q V L C A E L I B E S S E N C V M I S
 Q V A S P O S T E M D V X I S S O V M I A X A T S I N
 C V I L I N C V I A S

gdje je original smješten. Na drugoj se vanjskoj strani ploča nalaze imena svjedoka (obično u genetivu), kojih je skoro uvijek bilo sedam (za Nerona jih je jedanput devet). Ovi svjedoci posvjedočavaju izpravnost prepisa, te su do Domicijana obično bili iz istoga kraja sa vojnikom, čiji

je prepis bio, a na svakomu diplomu su druga imena, kasnije su bili valjda svi iz Rima, te nalazimo ista imena na više diploma. Na koncu je glavne ploče naznačeno mjesto, gdje se nalazi original, s kojega je prepis načinjen. Do Domicijana su te izprave bile smještene na raznim

mjestima na kapitolu u Rimu, iza njega obično su bile pričvršćene in muro post templum divi Augusti ad Minervam.

Za sam otpust iz vojske po obavljenoj službi, koja je počam od Augusta trajala kod praetorijanskih kohorta 16, kod legija 20, kod pomoćnih četa 25, a na brodovlju

26 godina*), nije trebalo posebnoga carskoga dekreta, pošto se je svake godine na stanovite dane obavljao, već samo onda, kada se je dozvolio odpust prije zakonom određenoga vremena. Samo na izpravama cara Galbe od g. 68. izrično se podjeljuje taj častni odpust ujedno sa građanskim i bračnim pravom (*honestam missionem et civitatem dedit* i t. d.), inače se spominje, da je odpust već prije podieljen (*dimissis honesta missione* ili *qui militaverunt et sunt dimissi*), ili se, pošto se samo po sebi razumjeva, kad je broj godina službe naznačen, da je odpust podieljen, izrično ni ne spominje. Na jednoj diplomi cara Domicijana opet podjeljuje se građansko pravo vojnicima, koji još služe, bez odpusta; a na jednoj cara Trajana od godine 106 imamo uz vojnike, koji su otpušteni i takove, koji još dalje služe.

Čita se ovako:

Izvana na prvoj ploči:

*Imp(erator) caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani
Parthici nep(os) divi Nervae pronep(os) T(itus) Aeli-
us Hadrianus Antoninus aug(ustus) Pius
pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) $\overline{XV}$ imp(erator) $\overline{II}$
co(n)s(ul) $\overline{IV}$ p(ater) p(atriciae)*

- 5 *iis qui militaverunt in classe prae-
toria Ravennate quae est sub T(ito) Uti-
canio Capitone praef(ecto) sex et viginti
stipendi(i)s emeritis dimissis
honestam missione quorum no-
10 mina subscripta sunt ipsis li-
beris posterisque eorum civi-
tatem romanam dedit et conubi-
um cum uxoribus quas tunc habu-
issent cum est civitas iis data aut
15 si qui caelibes essent cum iis quas
postea duxissent dumtaxat sin-*

*) Gdjekada je služba trajala i duže. Tako su se buntovnici na Rajni i u Illyriku iza smrti Augustove tužili, što se ostavljaju ljudi u službi 30, pače i 40 godina, premda su već davno nesposobni.

guli singulas. Non(is) Sept(embribus)
C(aio) Novio Prisco L(ucio) Julio Romulo co(n)s(ulibus)
Ex armor(um) cust(odibus)

- 20 *C(aio) Valerio Annaei f(ilio) Dasto*
Scirt(onia) ex Dalmat(ia)
Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aer(ea)
quae fixa est Romae in muro post
templ(um) Divi Aug(usti) ad Minervam.

Izvana na drugoj ploči:

<i>M(arci) Servili(i)</i>	<i>Getae</i>
<i>L(ucii) Pulli</i>	<i>Chresimi</i>
<i>M(arci) Sentili(i)</i>	<i>Jasi</i>
<i>Ti(berii) Juli(i)</i>	<i>Felicis</i>
5 <i>C(aii) Juli(i)</i>	<i>Silvani</i>
<i>L(ucii) Pulli</i>	<i>Velocis</i>
<i>P(ublii) Ocili(i)</i>	<i>Prisci</i>

Iznutra na prvoj ploči:

- Imp(erator) caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traia-*
ni Parth(ici) n(epos) divi Nervae pron(epos) T(itus) Ael- (sic!)
lius Hadrianus Antoninus aug(ustus) Pius
p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) pot(estate) $\overline{XV}$ imp(erator) $\overline{II}$
co(n)s(ul) $\overline{IV}$ p(ater) p(atriciae)
- 5 *i(i)s qui militaver(unt) in classe praetoria*
Raliennate (sic!) quae est sub T(ito) Uticanis (sic!) Ca-
pitone praef(ecto) $\overline{XXVI}$ stipend(iis) emerit(is) di-
miss(is) honisi(a) (sic!) mission(e) quor(um) nomin(a)
subscript(a) sunt ipsis liber(is) posterisq(ue)
- 10 *eor(um) civit(atem) roman(am) dedit et conub(ium) cum*
uxorib(us) quas tunc habuis(sent) cum est civit(as)
i(i)s data axt (sic!) si qui caelib(es) essen(t) cum i(i)s
quas postea duxiss(ent) dumtaxat sin-
guli singulas.

Iznutra na drugoj ploči:

- Non(is) Sept(embribus)*
Prisco et Romulo co(n)s(ulibus)
ex gregale
Valerio Annaei f(ilio) Dasto
 5 *Scirt(onia) ex Dalm(atia).*

Rimski nadpisi iz Koljanih blizu Vrlike u Dalmaciji.

Tu nedavno dobili smo od prečast. gosp. L. Maruna, predsjednika starinar. društva u Kninu, otiske i prepise od ovdje priloženih rimskih nadpisa, da jih priobćimo sa sljedećom obaviešću: »Povjerenik u Vrlici g. Stanić zadnjeg listopada 1890, kopajuć na ime našega društva u Koljanih kod Vrlike jednu starohrvatsku zavaljenu crkvu, uz naše spomenike namjerio se i na neke rimske, od kojih Vam otiske i prepise šaljem, da jih objelodanite kako budete htieli. Ondje radju nije dokončao, pa sam se i sam uvjerio na licu mjesta, da će se uz naše još i rimskih, kô gradivo uloženih, naći, pošto je crkva u starom zavaljenom gradu, komu još imena nenagodismo«. O Koljanih i o svom radu na tom mjestu piše podosta isti g. Stanić u *Bullettino di archeologia e storia dalmata* tek. god. br. 1, str. 14. Evo nadpisa:

1.		2.	
O I O P O		FECIT SIBI ET SV	
AEL · AELIANVS		SIIXTONI CōNCI	
EQ · PRAET · ET		CARISSIMII	
VLP · LICININS		QVI IVXIT AN	
ASCR · PRAEF ·		NOS LV B M	
SANXER ·		IIIT SVIS	
Vis. 0·70, šir. 0·42 m.			

3.	4.	5.	6.
MAD	SIBI ET	AVR · TIT	VCIO
DIAN	CONI	MET APV	XXXV
	ET S I	MAN	SERAR

U prvom nadpisu ono I · P, po svoj prilici *Jupiter Pater*; ali tako osamljena slova nenadjosmo nigdje. I ASCR · PRAEF čini se novo. Veli Forcellini: »*ascriptus miles* dicitur, qui extra ordinem et ita adscitus, ut commodis fruatur, labore careat«. Ali je vjerojatnije, da je Ulpius Licinianus pripadao prefektu, *praefecto additus, allectus, ascitus, ascriptus*.

U drugom nadpisu nalazimo ono staro II mjesto E tri put,

kao što dolazi još u jednom nadpisu, koj potiče iz istih krajeva, iz istoga doba, priobćen od istoga g. Stanića u pomenutom *Bullettino* g. 1890, str. 156. — U ovom nadpisu spominje se *SEXTO*, is, te ženska i supruga, kao u drugom nadpisu našastu na izvoru Cetine, tiskanu u C. I. L. III. str. 326, br. 2754, porekla ilirskoga.

Ostali su nadpisi puki utarci od povećih nadpisa, te je moguće, da nam nastavljanjem izkapanja na onoj crkvi i gradini dodju na vidik i drugi njihovi djelovi. S L.

Nova dva ulomka staro-grčkoga natpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli.

(Sa fac-simileom).

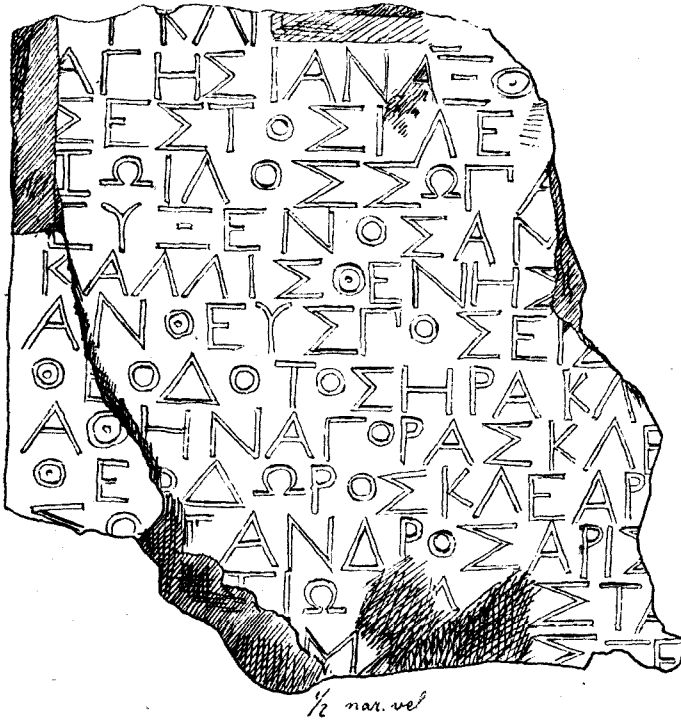
Svršetkom srpnja mjeseca t. g. dogje k meni seljak Lumbarjanin Božo, jedan od trojice braće Kršinića, kbd kojijeh je nazad sedam godina dana moj časni kolega Vid Vuletić-Vukasović otkrio ono pet ulomaka staro-grčkoga natpisa, što jih je objelodanio u ovomu časopisu¹⁾; pokaza mi sitni ulomak *a* (vidi sliku) istoga natpisa sa sedam cijelijeh i četiri okrnuta slova, i javi mi, da se još jedan poveći ispisan ulomak nahodi u Lombardi kod jednoga mu rovjaka, koji da je obadva ulomka našao prevrćuć gomilu na *Koludrtu*, gje su se bili našli i spomenuti objelodanjeni ulomci. Uzeh taj komadić, i bez oklijevanja, da nebi postradao veći ulomak, u onaj isti dan odoh u Lombardu i pogje mi za rukom da dobavim obadva ulomka, koji se megju sobom dopunjuju, jer je manji samo krnjotina velikoga.

Manji je ulomak dug 83 cm., širok od 1·2 cm. do 4 cm., a debeo od 8 mm. do 3·6 cm. On je ulomak brida ploče, te su mu prednja i desna strana izglagjene.

Veći je ulomak dug od 10 cm. do 17·6 cm., širok od 13 cm. do 17·3 cm, a debeo od 5 cm. do 137 cm. I njemu su prednja i desna strana uglagjene.

¹⁾ Vidi njegov članak u „Viestniku“ God. V. Br. 4, str. 97—99. sa tri tablice. R.

Na obadva ulomka piše:

· κλι . . . .
 ἀγισιάναξ θ
 σέστος ιλε
 ζωίλος σπα . .
 εὐξενος σαν
 καλλισθένης
 ἀνθείς ποσειδ
 θεοδοτος ἥρακλ
 ἀθηναγόρας κλε
 θεόδωρος
 σῶζανδρος¹⁾ ἀρισ
 . . . τω . λ . στα
 . . . μ . σ . ε

U Korčuli, dne 23. rujna 1890.

Franjo Radić.

Četiri stupčića slavensko-bizantinskog sloga na Otoku (Badiji) kod Korčule.

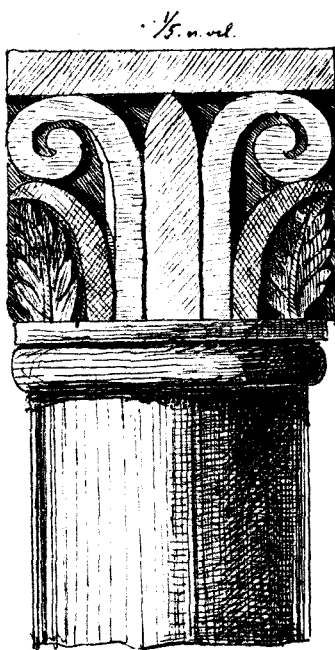
(Sa slikom).

Na jugo-zapadnoj ćoški franovačkog samostana na Otoku, koji je sagrađen svršetkom XIV. vijeka, ozidano je na kameni-

¹⁾ U prepisu je na trećem mjestu ζ; ali ime obično je Σώσανδρος, da nije možebit netačno prepisano, ako nije kašniji oblik, jer i Σέστος u 3. redku obično je Σέξτος. Tako je osebujno i nepodpuno ime u 4. redku σπα . . valjda pogrješka klesareva, jer imena, koje bi tako počimalo, nema, nego je Σώπατρος. Ostala nepodpuna mogu se samo od prilike po uniti, budući da se ne zna koliko je od prilike slova moglo biti na kamenu u jednom redku.

P.

tijem zubovima udobno *belvedere* sa tankijem zidićem do 1-20 m. visine od poda, a na više je staklima obranjeno od nepogoda. Stakla su utvrđena među zidom samostanskijem i u srijedi četiri stupčića (Sl.). Na prvi pogled natstupine tih stupčića, koje su sve jednake, odavaju oblik bizantinske natstupine. One sastoje od kocke kojoj su odbijena samo četiri dolnja nuga. Abakus je samo naznačen. Na svakom su licu po srijedi uzak upravan oštrijat list, a s jedne i druge strane do njega po ravan okomit trak, koji se pri gornjoj čoški pod abakom zavija jedan put oko sebe u prostu

zavojiću. Odbivene čoške urešene su prostijem i plitko urezanim paomovijem listom. Samo trokutani prostor među zavojicama i palmetama nešto je podublje usiječen. Dolnja strana nadstupine je ravno odrezana; za njom slijedi uža pločica pa torus (ili štap) istoga promjera kao i pločica. Deblo je od jednoga komada sa nadstupinom. Ovoj srodnijeh, ali ne sličnijeh, objelodanio je nekoliko natstupina nagjenijeh u Italiji Cattaneo¹⁾ u svojem djelu i pripisuje jih VIII. i IX. vijeku. Frannovci su opisana četiri stupčića zaisto našli ili na samom Otoku ili na susjednom otočiću Maksanu, te su jih upotrebili za gragju svojega belvedera. Na tom

otočiću opažaju se ostanci zragja, koje su pripadale crkvi s. Maksima, a po svoj prilici i benediktinskom samostanu što su napomenuti u »Johannis chronicon Venetum« u vojui dužda Petra II. Orseola god. 997—8 gdje piše: »Apud sancti Maximi ecclesiam ospicium habere dum voluisset Curzule insule habitatores suis recusantes parere iussionibus, valida manu adquisivit sueque potestati subiugavit«²⁾.

¹⁾ L' arch. in It. dol. sec. VI al Mille circa str. 98 i 240.

²⁾ Documenta hist. chr. 209, str. 427.

Otac D. Fabianić¹⁾ piše, da rukopisne franovačke hronike pripovijedaju, da su Franovci došli na Otok još god. 1324, pozvani po svoj prilici od benediktinaca, čemu da se neće čuditi ko poznaje bratinsku njihovu ljubav prema fran. redu i želju da namjeste do sebe Malobraćane i da jih opskrbe stanom i crkvom, kao što su to učinili na Pasmanu. Dodaje pak O. Fabianić, da još od prvijeh godina širenja kalugjera na zapadu korčulanska okolica bijaše posvećena od tri benediktinska samostana, te da o njihovom opstanku govore različite uspomene do 1388 god., izvješćujući, kako su raspolagali od svoga da prime jednu malobraćansku familiju dalm. države, i kako su zajedno s novijem gostima propovijedali riječ božju po selima na Otoku (Korčuli). Sva je prilika, da bude bio drugi benediktinski samostan na rtu zvanu *Koludrt* kod sela Lumbarde, gje je još u XIV. vijeku opstojala crkva S. Ivana, ali neznam o kojem trećemu može da bude govora u navedenijem uspomenama u korč. okolici, jer ne mislim da se tu razumije onaj na Mljetu. Svakako su iz jednog od tjih davnijeh samostana ili dotičnijeh bogomolja donešena bila ona četiri stupčića što su sada na Otoku.

U Korčuli, na dan sv. Jelisave 1890.

Frano Radić.

Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji).

(Nastavak. V. God. 1891, str. 20.)

Uz crkvu S. Ursule, pripovijeda Jackson²⁾, da je nagjen onaj sarkofag, što sam ga ja opisao u ovom časopisu³⁾, i koji svakako pristaje u VIII. ili IX. vijek, pa nemože ni crkva da bude mlagja od njega.

Po uzoru S. Ursule postala je crkva S. Trojstva u Spljetu, i to vremenom ne mnogo daleko od nje.

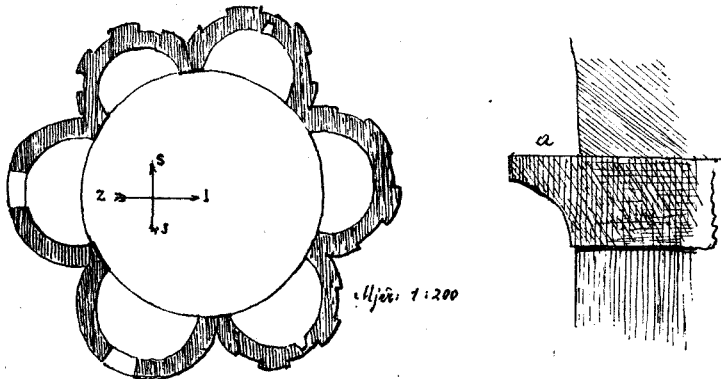
Nego treba istaknuti, da na crkvi S. Trojstva apside nijesu megju sobom posve jednake, jer dočim zapadna, najveća ima pri ulazu 2·70 m. širine, susjedna joj jugo-zapadna neima nego 2·12 m., treća 2·35 m., četvrta 2·62 m., peta 2·54 m., a šesta 2·65 m.

¹⁾ Storia dei Frati Minori Vol. I. Cap. VII, pag. 155.

²⁾ Nav. dj. Vol. I, str. 266.

³⁾ God. XII. Br. 2, str. 37-38.

Slične dvije zragje u Zadru imaju sve apside jednake, pa i pilove među njima, dočim u crkvi S. Trojstva nijesu ni pilovi jednaki, nego jim se širina promjenjuje od 52 cm. do 86 cm. Kornizić (a Sl. 1) debeo 15 cm. sastavljen u presjeku od pločice i žljebića, teče u nutrnjosti oko cijele zragje i bilježi početak apsidnijeh polukubeta. Sjevero-istočna i jugo-istočna apside imaju u sredini polukubeta neposredno nad kornizićem po uzahan prozorčić. Porušen je dobar dio zida sjev.-zap. apside, a provaljen je i zid jugo-istočne. Glavna su vrata, 1 m. široka, probivena bila u sredini zapadne apside, ali su sada u mrtvo zazidana, te je vijeti da nadvratnik i dovratnici širinom svojom zahvaćaju svu debljinu zida (52—55 cm.) po staro-kršćanskom običaju. Nadvratnik ima

(Sl. 1.)

pri donjem rubu nutrnje strane izglogjani podeblji niz bisera (Perlenstab) sastavljen od euritmična niza jajašaca vodoravno položenijeh i dvostrukijeh leća, pa je sva prilika, da potiče od kakva rimskog arhitrava, kako opaža g. Jackson. Na jugo-zap. apside su druga manja vrata, 86 cm. široka, sad otvorena. Ona neimaju dovratnika već samo nadvratnik, na kojemu je s vanjske strane urezan križ starinskoga oblika †. Z donje strane ima komadić žljeba samo na sjevernom kraju, do njega rupu od 10 cm. premjera i drugu takovu rupu na drugom kraju. I taj je prag širok kolika je debljina zida apside. Više njega je iznutra polukružan timpan. Krov apside malo je nagnut, te je do veće visine dopirao u tri istočne nego li u tri zapadne apside. Sve apside osjem onijeh na kojima su vrata, urešene su na spoljašnjoj strani četiri po 7 cm.

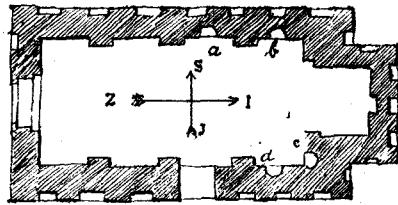
naskočene lezene, koje su s gornje strane rezane su tri polukružua luka. Lukovi dopiru do pod same strehe polukubeta.

Crkvice je u jednom kutu poljskog putića, te joj je istočna polovica u tom kutu, a zapadna u vinogradu Ivana Matošića, kojega površina leži oko 1-80 m. pod površinom puta, tako da se s ote strane opažaju i temelji crkve. U istomu vinogradu opazio sam komad debela stupa i komad debela zajedno sa toskanskom nadstupinom.

2. Crkva S. Jurja u Žestinju (Sl. 2.) nahodi se megju vinogradima nešto oko po kilometra daleko od željezničke postaje Staroga Kaštela put sjevero-istoka. Presvijetli O. Milinović, sadašnji barski nadbiskup, pisao je ob ovoj crkvi u poznatoj svojoj raspravi »Biač« (str. 34—35) ali ju nije opisao. On o njoj ovako piše: »Medju inimi mnogimi crkvami oko Biača spominjanimi slobodnih hrvatskih vremena biva i s. Juraj od Žestinja, Mirana ili Prosjeke. Već iz latinskoga nadpisa, što mu je na gornjem pragu vrata, i koji preveden donosimo, znademo da je crkva svakako prije konca jedanaestoga vieka sagradjena. Nadpis glasi:

»Ovdje je dvor i vrata nebeska; umorenim ovdje pokoj i opočitak. Bolestnikom je ovdje ozdravljenje, grieha i svih zloča očišćenje, koju sagradih ja Ljubomir Tepdzija na čast nepobjedljivih svetaca, Petra velikoga apoštola, Nikole izpovjednika i Jurja mučenika«.

»Kada sam prošle godine navratio se vidjeti u kašteljanskom groblju obnovljenu crkvu S. Nikole, koja je blizu s. Jurja, čini mi se da sam na pobočnih vratih opazio taj prag sa nadpisom prenešen i posadjen na crkvi S. Nikole. Svakako ne bi već bio na svom mjestu«.

Mj. 1:200

(Sl. 2.)

»Ovi Ljubomir Tepdzija morao je biti vrlo ugledan i bogat velmoža, jer ga i na listini od god. 1088 kralja Stjepana II. nahodimo potpisana. Nu crkva je ova svakako prastaroga hrvatskoga sloga, koju je takodjer velikimi darovštinami obdario, pridržavajući si pravomoćje naimenovati joj svećenika obdarenika, koje pravo uzdržala i njegova porodica. Kašnje ugledne hrvatske porodice Barbanića, Crnote i Andrejšića, prisvojale su sebi pravo pravomoćja, jer da lozu rodstva vuku od Ljubomira«.

»Matij Crnota, rodом iz Raba, Ljubomirov potomak, postao vrlo uglednim šibeničkim biskupom god. 1358. U dogovoru sa Marinom Andrešićem i sa drugim potomci i baštinici Ljubomirova pravomoćja, naimenovali god. 1366. na izpražnjeno mjesto svećenika obdarenika crkve s. Jurja, predstavivši ga trogirskom biskupu Nikoli Kažotiću na potvrdu. Nu Nikola nehtio niti pravomoćje niti izbor svećenika priznati, jer da je svako pravo pravomoćja izgubljeno, nebudući se sa istim kroz osamdeset godina spomenute porodice posluživale. Sbog toga nastala žestoka parba. Stranke se pozvale na metropolitu. Kako je riješena, Lucijo, koji nam sve ovo u trogirskih uspomelah povieđa, kaže da nije mogo doznati«.

Slavni naš pokojni Ivan Kukuljević objelodanio je spomenuti natpis u »Codex diplomaticus« (Dio I, str. 219) ovako:

»Okо god. 1089.

Nad vrati crkve sv. Jurja u Žestinju ili Miranu stajaše sljedeći nadpis:

HAEC AVLA ET PORTA SACELLI, HIC FESSIS REQVIES, SALVSQVE EGROTIS.
 HIC SCELVS, DELICTA PVRGANTVR. ET CRIMINA CVNCTA. QVAM
 EGO LVBIMIRO TEPŪ CONDIDI. AD HONOREM VIDELICET INVICTISS. SS.
 PETRI SVMMI.....NICOLAI CONFESSORIS, ET GEORGII MARTYRIS.
 Lucius. Memorie istoriche di Tragurio, str. 495«.

Đakle ni Kukuljević ni Milinović nijesu sami prepisali natpis s originala, već su se obadva pouzdala u Lucija primivši sve njegove netačnosti. Nijesam mogao imati sreće, da se dokopam Lucijevijeh trogirskih »Memorie«, ali bi se po riječima K. i M. imalo suditi, da je Lucijus našao bio prag sa natpisom upravo nad vratima crkve S. Jurja, pa da je kašnje bio prenešen i uzidan poviše korniza južnijeh vrati spom. crkve S. Nikole; premda je to slabo vjerojatno, jer su i jedna i druga vrata crkve sv. Jurja sačuvana sada u svojem prvobitnom obliku, jedna su (glavna) široka u svjetlosti 1.09 m., a druga (južna) samo 95 cm., dočim je prag sa natpisom dug 1.57 m., a širok je oko 30 cm., đakle nije prilika da je mogao sačinjavati čest okvira ni jednijeh ni drugijeh. Možda će povijest crkve Sv. Nikole, kad izagje na svjetlost, razjasniti pitanje o prvobitnom položaju toga praga.

Ja sam natpis na mjestu vidio i snimio ga kako stoji:

+ HE E AVLAS HE PORTAS CELI: HIC FESSIS REQVIE SALVSQ: EGRO
 TIS HIC SCELVS DELICTA PVRGANTVR ET CRIMINA CVNCTA.
 QVAM EGO LVBIMIRO TEPŪ CONDIDIT DOMVM: AD HONORE VIDELI
 CET INVICTISSIMOR SOR PETRI SVMI: NICOLAI CONE: ET GEORGII MAR

Čita se: † Hec e(st) aulas¹⁾ hec portas celi : Hic fessis requie(s) salusq(ue) : egrotis hic scelus delicta purgantur et crimina cuncta . Quam ego Lubimiro Tepksi condidit domum : ad honore(m) videlicet invictissimor(um) s(anct)or(um) . Petri sum(m)i : Nicolai confe(ssoris) : et Georgii Mar(tyris).

U prvoj brazdi u svezi su HEC, AV, HEC, TA, QV. U četvrtoj brazdi u svezi su OR, SOR, TR, HE.

Isti je natpis po Luciju objelodanjen i u knjizi »Documenta« (228 str. 460), pa takogjer netačno. Tu je po istom Luciju dodata bilješka, da je u ispravi od god. 1189 napomenuta crkva S. Jurja pod imenom »sancti Georgii de Mirano«.

U istoj ispravi kralja Stjepana II., na kojoj je potpisan Ljubomir te(pzi), potpisan je i Tole(no) (t)epiciza u Cod. dipl. (I. str. 182), a u Documenta prvi je »(t)epçi« a drugi »(t)epkiça« (Doc. 124 str. 148). Toliko Kukuljević i izdavatelji Dokumenta složni su u mnjenju, da je *tepçi* bila neka čast, neki čin ili dostojanstvo na dvoru zapadnijeh hrvackijeh kraljeva, koje je obnašao dakle i *Ljubomir* zasnovatelj S. Jurja.

S. Juraj je napomenut i u povelji kralja Andrije od godine 1217. Trogiranom, gdje jim tačnije označuje zemlje dopitane i kaže, »da jim daruje manastir sv. Petra od Klobučca, selo Biač, crkvu sv. Vitala, sv. Gjorgja«²⁾.

Kašnje se napominje u pismu pape Ivana XXII. dneva 12. maja 1325, i nazvana je »et quartam partem ecclesie sancti Georgii de Camposestino Traguriensis diocesis, quibus cura non imminet animarum«³⁾.

Isti presvj. O. Milinović napominje još jednom crkvu S. Jurja⁴⁾ i kaže, da je crkvice na Dridu »nalik onoj sv. Jurja u Žestinju kod Biača, koje no ti prastari hrvatski slog odaju«.

Crkva S. Jurja sastoji u tlorisu od pačetvorine duge 8·93 m., široke 4·96 m., sa pačetvornom apsidom ili bolje kapelicom dugom z dvora 1·14 m., a širokom 3·3 m. Zidovi su z dvora sa svijeh strana razdijeljeni na lezene naskočene po 19 cm., a široke od 46

¹⁾ Po nas ono S poslie *aula* i *porta* znači *sacra*. Ured.

²⁾ Prof. Simeona Ljubića članak „Biač“ u Viestniku hrv. ark. dr. God. I. Br. 2, str. 53.

³⁾ Theiner. Vet. Mon. Sl. Mer. I. 210.

⁴⁾ U članku „Drid“ u Viestniku hrv. ark. dr. God. V. Br. 4.

do 72 cm. i megjuprostore široke od 35 do 58 cm. Na pročelju, koje je okrenuto put zapada, neima nego jedna lezena pri sjevernoj ćoški. I nutrnje strane pobočnijeh platna razdijeljene su sa tri lezene ili polupilastra na četiri jednaka prostora. Te nutrnje, dobro nasukočene lezene združene su z gornje strane polukružnijem lukovima. Natstupine su jim preste ploče. Više natstupina lezena u prostoru megju lukovima stoje mensole z gornje strane široke kao i polupilastru na koje su se po svoj prilici naslanjali popriečni pasovi (Quergurten) crkvnoga svoda, koji sada više neopstoji, nego je crkva pokrivena prostijem krovom na lastavice. U obadva luka do kapele na sjevernom platnu izdubljene su u sredini niće široke jedna (a) 47 cm., a druga 45 cm., duboke po 30 cm., a visoke do visine natstupina polupilastara. Takove su niće (d) i u južnom platnu, ali su pobočna vrata na mjesto druge, a ima još jedna i na južnom dijelu pročelja kapele (e). U sredini lica kapela na istočnom platnu izdubljen je megjuprostor širok 45 cm. poput onijeh što ostaju megju lezenama na spoljašnjijem stranama crkve. U kapeli je otar iz novijeg zemana, a na njemu slika Sv. Jurja na konju, gje ubija zmaja, takogjer iz dobe preporoda. Na zdvornjoj strani istočnog platna kapele, koja je pokrivena bačvastijem svodom, vigjeti je gornje strane megjuprostora megju lezenama. Srednji je viši i svršuje gori ravno, a druga dva su niža i završuju polukružno. U istočnom platnu crkve do kapele su i desno i lijevo po jedan izdubak. Sjeverni počimlje od zida kapele i pošto je dalje strehe može da svršuje gori polukružno, ali južni, koji počimlje 11 cm. daleko od zida kapele, završuje gori u vodoravnoj crti. Vanjski izdubci kao i lezene na pobočnijem platnima crkve dopiru z gornje strane sve do strehe, ali je lako razumjeti da su ti zidovi i na više dosizali, dok je opstojao svod crkovni, pa će megjuprostori po svoj prilici bit završivali polukružno kao na apsidama opisane crkve Sv. Trojstva i kao što se vidi na pobočnijem platnima bazilike S. Apollinare in Classe u Raveni¹⁾.

3. *Stomrata* ili *crkva S. Marte na Biaču*. Do same južne strane ravne ceste, što no duljinom presijeca kitno ono kaštelansko-trogirsko vinorodno polje, malo k zapadu od Biača, a k jugo-zapadu brdanjka S. Onofrija, osamljena stoji crkvice S. Marte, koju narod u Kaštelim obično zove *Stomratom* (a ne *Stomatrom*, kako piše

¹⁾ Dr. C. Schnaase. *Gesch. d. bil. Kün.* III. str. 143.

presvijetli O. Milinović¹). Pruža se ona od zapada k istoku: pročelje s vratima joj je na zapadnoj strani, a četverostrana apsida na istočnoj.

Ta je crkva prvi put spomenuta u glasovitoj Mutimirovoj listini od 892. godine, gdje kaže: »Actum est in Biaci ante fores ecclesiae sanctae Marthae martyris«²), kako su to već napomenuli presvijetli Milinović³) i prof. Ljubić⁴). Drugi put se spominje u listini o naredbama i zaključcima crkvenoga sabora držanoga u Spljetu 1185. god., gdje se nabrajaju crkve što pripadaju nadbiskupu spljeckomu, ovako: »sanctam Martham, sanctum Petrum de Clobuco, sanctam Mariam« i t. d.⁵). Svakako je tu govor o biačkoj S. Marti, jer se redom za njom imenuje naprije nedaleka bivša crkva S. Petra od Klobuka, pa za tijem one, koje su bliže Spljeta. Treći je put spomenuta u listini pape Ivana XXII. od god. 1325. dneva 12. maja po Theinerovu izdanju⁶). Prof. Ljubić⁷) i presvij. Milinović⁸) stavljaju po Farlati-u god. 1320. te riječi dotične listine navagjaju ovako: »S. Joannis Baptistae de campo Biach antiquitus S. Marthae vocatae«, dočim Theiner navedeno mjesto štije ovako: »et sancti Johannis de Campobiag antiquitus sancte Marthe vocata Traguriensis diocesis ecclesie«. Listina je u Theineru sa nadnevkom IX. godine pontifikata Ivana XII., dakle je svakako iz 1325. god.; pa se i u ostalo njegovo čitanje možemo više da pouzdamo nego li u Farlati-evo. U navedenom članku prof. Ljubić piše: »Tom prigodom (rata »medju Trogirani i Spljećani, koj se svršši mirom od 19. srpnja 1244.«) veoma postrada selo Biač, a propade i crkva svete Marte, koja bi pako obnovljena pod imenom svetoga Ivana Krstitelja, kako nam to sviedoči listina pape Ivana XXII.« Presvijetli će Milinović pak, prifaćajuc mnenje prof. Ljubića, u navedenoj brošuri (str. 34) ovako: »Nije nam poznato, kada je ovi hram porušen; ako nije prije, to je svakako za krvavih borba izmedju Spljećana i Trogirana. Na ruševinah mu neka dobra duša podiže negdje početkom četrnaestoga vieka crkvicu na čast s. Ivanu Krstitelju, kako nam to svjedoči pismo od god. 1320. pape Ivana XXII., kojim trogirskomu kanoniku

¹) *Biač. Starodavna hrvatska prestolnica u Kaštelim.* U Zadru 1886, str. 34. ²) *Documenta hist. chroat. per. aut. ill^a* str. 15. ³) *Spom. dj.* str. 9. ⁴) U čl. Biač, objelodanjen u *Viestniku hrv. ark. dr. God. I. Br. 2*, str. 52. ⁵) Kukuljević, *Codex dipl. II*, str. 131. ⁶) Theiner, *Vetera Monumenta Sl. Mer. T. I*, br. 210. ⁷) *Nav. čl. str. 53.* ⁸) *Nav. dj. str. 34.*

Nikoli Kažotiću uz čast primicerstva podieljiva i dohodke rečene crkvice«. U pismu pape Ivana XXII., osjem navedenijeh, neima nikakvijeh riječi, koje bi mogle da svjedoče ni o zemanu kad je porušena starodrevna crkva S. Marte, ni kada je sagrađena novija tu spomenuta crkva S. Ivana Krstitelja na Biačkom polju, koja se je prije zvala S. Martom. Po spomenutijem riječima može se samo razumjeti, da se je crkva S. Marte prozvala crkvom S. Ivana Krstitelja u doba izmegju 1185. i 1325. god., ali neima baš u njima nikakva temelja nagagjanju, da je u to doba bila porušena crkva S. Marte i sagrađena nova pod naslovom S. Ivana Krstitelja. Nijesam pregledao nutrnjost sadašnje crkvice, jer nijesam imao dosta vremena da joj dobavim ključe, ali sudeć po vanjskom njezinom ustrojstvu mogla je ona slobodno bit i kašnje sagrađena, t. j. i nakon 1325. god., a starinska je mogla da promjeni naslov i z drugog kakva uzroka i bez porušenja te pripogragjivanja. I ovijem neću odriješito da pobijam mnenje gori spomenute veleučene gospode, nego mu se dapače priključujem cijeneć, da je najvjerojatnije, da je starinska crkva S. Marte mogla da postrada uprav u doba žestokijeh ratova 13. vijeka, nego hoću samo da istaknem čin, da takovo mnenje nije ni najmanje posvjedočeno sadržajem spomenutoga papiuskoga pisma.

Istočni i zapadni zabat sadašnje crkvice nagragnjeni su na ostancima dvaju istosmjernih zidova starije, svakako veće crkve, koji se pružaju od sjevera k jugu i izvan opsega crkvice s jedne i z druge strane.

Prof. Ljubić pripovijeda, da je na zidu S. Marte vidio »nje-koliko ulomaka napisana kamena obratno uzidana« i da je mogao razabrati samo sljedeće izreke:

OMO RIERI PRECEPT
ERI ROGAV
EC-O SYMPTV

te dodaje: »Način pismena slaže se s onim na novcih bizantinskih careva, navlastito Zena«¹⁾).

Ja sam na južnom zidu apside s. Marte našao samo dva s naopaka ugragnjena natpisna ulomka, ali sam s jednoga snimio samo ovo:

ERI ROGAVI
3RISTVM D

a z drugoga: P S

¹⁾ Nav. čl. u Viestniku God. I, str. 14.

Slova na prvom navedenom natpisnom ulomku pristaju svojim oblikom u IX. v., pa je sva prilika da potiču z drevne s. Marte.

Pred crkvom sam opazio 14·5 cm. debeo ulomak kao natstupine ili posude od gusta vapnenjaka, s kojom je spojen valjast komad sa premjerom od 50 cm., i nadgrobnu starohrvacku ploču na prosto isklesanu dugu 1·92 m., široku 66 cm., a debelu 21 cm.

Nedaleko od s. Marte, na istoj cesti, hodeć put Kaštela, opazio sam u lazi vinograda Mija Cingarova iz Štafilića, kojemu je podanak na sjevernom rubu ceste, u mrtvo ugragjena četiri svježe prelomljena komada starinskih pragova sa jednijeh te istijeh vrati, jer imaju istu širinu od 46 cm., istu debljinu od 23 cm., a dugi su 73 cm., 53 cm., 69 cm. i 57 cm. Nijesam imao dovoljno vremena, da jih potanje ispitam, ali, pošto zbrojivši duljine prve i druge dvojice ulomaka izlazi isti zbroj od 1·26 m., a posjeduju razmjerja i oblik pragova ulaznijeh vrati kakve sam opazio na opisanoj crkvi s. Trojstva u spljeckom polju, na starokršćanskoj solinskoj bazilici i na jednom pragu, koji leži megju ruševinama staro-hrvacke bazilike na groblju sela Polače i Biskupije na Kosovom polju kod Knina, to cijenim, da su ta četiri ulomka posve vjerojatno mogla sačinjavati gornji i donji prag glavnijeh dveri staro-hrvacke porušene kraljevske bogomolje S. Marte, koja je spomenuta u listini od 892. godine.

(Svršiti će se).

Frano Radić.

D o p i s i.

U Korčuli, dne 20. veljače 1891*). — U Hodžićima je kod crkve Pokrova (popravljene god. 1857) do šestdeset starobosanskih spomenika, a opisati mi je sljedeće: 1. Stećak. Urešen je arhitektonički sa šest redova oblijev stupova. Sada je ugradjen u crkvu. 2. Ploča. Golema je, a na njoj je ukresan štit-targa. Za štitom je upravni mač, uvrh ploče je oskočen polumjesec okrenut nizdoli, a s desne mu je strane ruža sa sedam listaka. 3. Ploča. Golema je, a u dnu su joj sa strana oskočene dvije jabuke, te je jabuka s lieve strane razbijena. 4. Ploča. Na njoj je vienae. Sada je prevaljena. 5. Ploča. Na njoj je krst. Sa strane je mali polumjesec uzgori, t. j. malko je okrenut put lieve, a s desne je strane uzgori. 6. Stećak. U vrhu je ravan. Obrubljen je prelomljenom krivuljicom i uviti, a urešen je s četiri reda oblijev stupova. Na glavi su dva reda stupova, a nad njima ruža u viencu, pa tako isto i na nogama je u vrhu ruža u viencu

*) V. Viestnik 1891. str. 26.

sa četiri listka. Sada je stećak prevaljen i prebijen. 7. Ploča. Na njoj je golem polumjesec oskočen uzgori. 8. Ploča. Na njoj je oštar polumjesec okrenut uzgori. Ovgdje su ploče većinom porazbijane, te se ovgdje kopaju pravoslavni i dan današnji. I kod Pakostilje je nekoliko starobosanskih stećaka, al nije čemu da jih se opiše, a na *Lagjevićima* je starobosanska ploča s izdubnijem (kaneliranjem) krstom. Kod kasarne je Plane do sedamdeset stećaka, te su većinom porazbijani. Navesti mi je sljedeće: 1. Stećak poput sanduka. Na njemu je sa strane vienac, a u viencu kupa. 2. Stećak poput sanduka. Naokolo je obrubljen uviti. Na njemu je izdubljena kamenica, te izgleda poput pepelnice. 3. Stećak. Tanak je kao upravljena ploča, a u vrhu ravan. Na njemu je sprieda za ures šest redova oblijev stupova sa natstupinama, a povrh stupovlja je zarubak poput uviti, pa onda osam skopčanih ruža sa šest listaka. S druge je strane jednako, a na glavi i na nogama nema uresa niti obilježja. 4. Stećak je ovaj kao opisani pod br. 3. Sada je prevaljen. 5. Stećak kao pod br. 3, ali sa devet redova stupova. Prevaljen je. 6. Stećak. Urešen je sa šest redova stupova sa nadglavcima, a u dnu sa podstavcima. Bio je usadjen na ploču, te je prevaljen sa naslona ili podstavka. 7. Stećak kao sanduk s debelijem podstavkom. 8. Stećak kao pod br. 3. Sa strane mu je kao položena štaka. Sada je prevaljen, a ispod njega je ploča. Kod Bileća je na Bielijem Rudinama Bobovo greblje, a tu je oko pedeset različitijih spomenika, te su kao obično većinom isprevaljivani. Opisati mi je sljedeće: 1. Stećak. U vrhu je ravan. Sa strane je urešen sa šest redova oblijev stupova. Sada je prevaljen. 2. Tri stećka na podstavku skupa ukresanu. Veoma su visoka i u vrhu šira poput šmrka. 3. Stećak. Ploča mu je kao podstavak. Porubljen je uviti, te ima s gornje strane pet redova oblijev stupova, a tako i s donje strane. Naokolo je porubljen i urešen lišćem djeteline. 4. Ploča. Porubljena je uviti. 5. Stećak. U vrhu je ravan i uzak. Prosto je porubljen i urešen je lišćem djeteline, a na njemu je arhitektonička dekoracija sa osam redova stupova. Ovaj je stećak sada prevaljen. 6. Stećak. U vrhu je ravan. Na nogama je porubljen lišćem djeteline, i s dvije uviti, a tako zarubljen je i sa strane. Na nogama mu je štit-targa, a za štitom je upravan mač. U štitu je s lieve put desne do dna popriečno širok pas (prečaga). U gornjoj je strani štita polumjesec uzgori, a u donjoj strani zvijezda. Na stražnjoj su strani četiri reda oblijev stupova sa natstupinama, a povrh toga je naokolo za ures lišća djeteline. Na glavi je stećka golem krst djetelinastoga oblika. U vrhu su oko krsta s desne i s lieve pera dvije golubice ili paunice jedna prama drugoj. Stećak je bio na ploči, al je sada svaljen. 7. Stećak na podstavku. U vrhu je širi, a okolo je naokolo porubljen uviti. 8. Stećak. Svršuje se u trostran ležeći bridnjak s rastegnutijem osnovicama nagnutijem unutra. U vrhu je na šljemenu porubljen. Sada je razbijen. 9. Stećak na podstavku. U vrhu je širi. Na stećku je straga čovjek s kopljem na konju put desne. Hita mu konja ženska. Prama njemu je put lieve drugi konjanik, te mu ga voda ona ženska, a on naperio koplje prama suparniku. Zatim ide treći konjanik, te mu voda brže konja podbočnik i drži u ruci mač. Na glavi su stećka tri reda oblijev stupova sa nadstupinama, a nad stupovljem je

za ures grana djeteline. S donje je strane stećka vitez na konju put desne u šiljastu kalpaku. Pred vitezom pješi jelen, a ispred jelena mala životinja kao srna, pa prama njoj put lieve opeta konjanik. Na nogama je krasan djetelinasti krst poput onoga pod br. 6., te su mu oajele uvrh pera dvije ptice golubice. 10. Ploča. Zarubljena je uviti. Na njoj je krst, al ga se jedva razpoznaje. Ova je ploča na gomili. 11. Stećak. U vrhu je ravan. U vrhu mu je za porub udarena uvit. Na njemu je osam redova oblijev stupova, al se jedva razaznaju, a naokolo je za ures grana djeteline. Sada je prevaljen. 12. Ploča. Zarubljena je lišćem djeteline. Na gomili je. Sa strane su tri osobito goleme ploče. Opazit mi je, da oko Bileća počimlje vrsta stećaka, koji su uzki u vrhu, biva kao vrsta upravljenijeh ploča. Pod *Prijevorom* je kod samoga Bileća starobosansko greblje, a u toj su nekropoli sliedeći steći zaslužni uspomene: 1. Stećak na podstavku. U vrhu je ravan. Bio je zarubljen lišćem djeteline, al se dobro pozna samo porub. U prvomu je razdjelku s donje strane kolo od trinaestero čeljadi s desne put lieve. U donjemu su razdjelku, s desne put lieve tri životinje, a prama njima konjanik na konju. Na nogama je na stećku udaren krst, al ga se malo razaznaje. S gornje je strane vitez na konju, a pred njim je kao vaska. U donjoj česti ispod spomenutoga viteza pješi kao divkoza put desne, a prama njoj konjanik. Lišaj je pokvario ovu stranu. Na glavi je stećka štit, te je razdieljen popriečno pasom do dna s lieve put desne. U gornjoj mu je česti na glavi kao pruga, a tako je i u donjoj. Stećak je pokvaren. 2. Stećak. Na njemu su četiri reda oblijev stupova. Utonuo je u zemlju. 3. Utarci stećka. Na njima je nadpis obielodanjen u Vjestniku god. 1890. na str. 87., te je ovako popraviti II. utarak: **КНЕЗЪ ГОРЪИ**. 4. Ploča. Na njoj je jabuka. 5. Ploča. Na njoj je †. Ove su ploče na gomili. 6. Stećak poput sanduka. Skupa je izkresan s podstavkom. Na njemu je s donje strane osam redova stupova skopčanih s dva luka. Na glavi su taka četiri reda, a isti su stupovi i s gornje strane. 7. Stećak poput sanduka. Naslonjen je na ploču. S gornje su mu strane četiri reda oblijev stupova, a naokolo povrh stupovlja lišće djeteline. Tako je isto i s donje strane. 8. Stećak poput sanduka. Na ploči je. Naokolo mu je lišće djeteline, a s gornje strane pet redova stupova, pa tako i s donje strane. Na glavi je stećka djetelinasti krst, a na nogama štit, al je pokvaren. 9. Stećak. Tanak je u vrhu i ravan. Urešen je arhitetonički sa pet redova stupova, a nad njima zarubak uvit i lišće djeteline. Malo odalje: 10. Stećak. U vrhu je ravan i širi. Stećak je tanak i visok do tri metra. Ploča mu je podstavak. Porubljen je kornizom, a s gornje je strane arhitetonički urešen s četiri reda krasnijeh stupova, a tako isto i s donje strane. Kod ovoga je stećka golema ploča, a na njoj je bio odulji nadpis, al se samo razumiju sliedeće rieči: **АСНЕ БНАН** . . . . . Tu je malo dalje na dva mjesta suhozidina, pa 11. stećak okružen kamenjem i zastavcima. Ovgdje se je zaustaviti na ime *Bileća* ili *Bileće* (dan današnji i Bilek), t. j. mjesto od *biljega*, biva staroslavenskih stećaka = **БЪЛЪГЪ** — signum. Uzporediti je „Korijeni i t. d.“ Gj. Daničića na str. 141. pod bjelleg, bjeljleg, biljeg, bilježiti i t. d. U „Рјечнику еѣи-

жевних старина српских Ђ. Даничића“ на str. 40. ovako piše: „БНАСѦА, mjesto u državi vojvode Radosava Pavlovića: ОДЪ БНАСѦС. М. 349. pominje se uz Trebinje i uz Vrm, pa će bez sumnje biti sadašnje selo toga imena blizu Trebinja, samo što ga pišu po kartama Bileće cf. БНАСѦА.“ Na str. 34. piše: „БНАСѦА, mjesto u državi vojvode Radosava Pavlovića 1427.; ОДЪ БНАСѦС. М. 347.“ Još je usporediti spomenuto djelo na str. 100. pod БНАСѦГЪ, te znači, u smislu spomenika, mjesto gdje je pokojnik ukopan.

Ovdje mi je u dopisu zabilježiti za sada najglavnije starine po Herceg-Bosni, a za ravnanje starinarima: 1. U Kosoru je blizu Blagaja 2 s. hoda od Mostara stećaka. 2. U Humu-Lišanima, k sjeveru od Mostara 1¹/₂ s. hoda, u Bielom polju stećaka. 3. Bojište kod Nevesinja — stećci. 4. U Mostarskom Blatu, 1¹/₂ s. hoda k sjeveru-zapadu od Mostara, stećci. Na jednomu nadpis. 5. Priča se, da je na zapadnoj strani Mostara u Humu zakovana halka u liticu. 6. Na Veleži je na jednoj humci preko trideset stećaka. 7. Putem iz Nevesinja u Gacko s desne je strane potoka Rieke vrelo Hercega Stjepana, te je tu urezana stolica od kamena. 8. U Bojištima je, na sjevernoj strani Nevesinja, krst i nekoliko stećaka. 9. U Nevesinju je drevna saht kula. 10. U Čerinu (u Brotnju) velika je sgradja. 11. Na Veleži je, 2 s. hoda od Mostara, stećaka. 12. U Tasovčićima, kod Neretve prama Čapljini, je stećaka. 13. Na Klijenku više Metkovića — stećci. 14. U Vrlonji preko Neretve, putujući iz Mostara put Ljubuškoga, dosta stećaka. 15. U selu je Rapsićima *Kraljev krst*, a mjesto se zove Kraljevina. 16. U Striževu, daleko od Drežnice 3 s. hoda k zapadu, do pedeset stećaka. Ovo se mjesto zove *na svieći*. U Rami (kako sam i prije kazao) nema znamenitijih stećaka, pa mi je navesti sljedeća mjesta, a uzgrede spomenuti i ostale starine: 17. Navrh Tobojaka kod sela Tošjenice dvije mašete (ploče). 18. Pod džamijom četiri mašete. 19. Na Prigradju za Rajenom 1 s. hoda od Ustirame šest mašeta. 20. Na Luci jedna mašeta. 21. Kod Mosta pod Slatinom bila je mašeta, a njoj nožice, pa između nožica pismo (jozija). Ovo mi je kazao hodža Ibro Husrep. 22. Na barama više Oskoruše dvije mašete. 23. Kaže se, da je na Rajenu prama Bokševici više Ustrame bio grad Rajen (Rajen kamen), al se dan današnji tu nikako nemože popeti. 24. U Ernaju pod Mrakovom (i još prije) kod Rame na Neretvi ima dosta stećaka. 25. Na Tovarnici spored Slatinom (više Rame), medju vodama, kaže se, da je bio grad. 26. Prama Tovarnici (u Hercegovini) priča se, da je bio grad na Bokševici. 27. Čari-selo ¹/₂ s. hoda od Rame stećci. 28. U Kozarini daleko od Slatinske ćuprije na Rami 4 s. hoda put zapada — mašeti. Tu se narod lieči prahom s jednoga stećka. 29. Na Lugu daleko od Slatinske ćuprije na Rami stećci. 30. Na Ljubuncim je, daleko od Slatinske ćuprije 4 s. hoda, stećaka. 31. Na Subošnjici, daleko od Prozora 10 časa put sjevera, tri mašeta bez znakova. 32. Na gori Podastranom dva mašeta, kraj ceste u Prozoru. Na mašetima nema znakova. 33. Na Turskomu greblju na Muši, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda, stećci. 34. Kod Belinih kuća na občini, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda, stećci. 35. Krajičice njiva Hamdže Samardžića, daleko od Prozora put zapada s. 1¹/₂ hoda,

stećci. 36. Njiva Zapřebac Hamze Samardžića, daleko od Prozora put zapada s. 1 $\frac{1}{2}$ hoda, stećci. 37. U Sovićima, u poljima, daleko od Prozora put juga 4 s. hoda, stećci. 38. Ravno, daleko od Prozora 5 s. hoda put zapada, stećci. 39. Gradac kod Krančića, daleko od Prozora s. 2 hoda put istoka stećci. 40. Šlimac, daleko od Prozora 2 s. put zapada, mašete. 41. Rumboci, daleko od Prozora 2 s. hoda put zapada, stećak. Na njemu je zvier. Ovo je popis stećaka u Rami, al su isti pojedince, te nesačinjavaju nekropola kao u Hercegovini. I u Gornjemu je Skoplju, osobito oko Gornjega Vakufa, kao i u Rami, malo stećaka, pa mi je ovgdje nastaviti popis: 42. Podkraj, k istoku daleko 20 časa više Gornjega Vakufa, mašeti. 43. U Gračanici, daleko od G. Vakufa 2 $\frac{1}{2}$ s. hoda k jugo-zapadu, jest grad Susid. Tu je stao dizdar. 44. Preko Vranice je planine, daleko od G. Vakufa 3 s. hoda put Fojnice k sjeveru, ostaci rimskoga vodovoda iz Vrila na Rog. 45. Crvene zemlje. Kaže se, da su tu rimski rudokopi kod Vranice. 46. U Vilića polju (u Martinovića krčevini), daleko od G. Vakufa 1 $\frac{1}{2}$ s. hoda put sjevera, dvije mašete. 47. U Privoru u Voljevcu, daleko od G. Vakufa 3 s. hoda put istoka, dvije mašete. Na njima je po krst. 48. U Rakovicama, daleko od G. Vakufa 10 č. hoda put istoka sjevera, stećci. 49. U Zaoru, između Fojnice i Busovače, daleko od Fojnice 3 s. hoda put sjevero-istoka, stećci. 50. Medvid grad u Busovači, daleko 6 s. hoda od Fojnice put zapada. 51. Na Brestovskoj kod župničkog stana, daleko od Sarajeva 3 s. hoda, put sjevero-istoka od Kiseljaka 1 s. hoda, drevni nadpis, dosada neriešen. Priobčio ga je u facsimilu g. Asboth. 52. Zvonigrad, od Fojnice 2 s. hoda put jugo-istoka. 53. Kosograd, daleko od Fojnice 2 s. hoda put juga. Kaže se, da je tu nadpis. 54. Na Juču je, na vrhu, t. j. na Deževicama, starinsko greblje. 55. Put Tarčina preko Toplice stećci. 56. U Ostrožnici, kod Fojnice, mašete, al malene. 57. U Kameniku kod Crnića, daleko od Kreševa 3 s. hoda od zapada, stećci. 58. U Draževici kod Dusine, 2 s. hoda od Kreševa put zapada, dosta mašeta. 59. U Crničkomu Kameniku, na Gojkovu grmu, daleko od Kreševa 2 s. hoda put zapada, stećci. 60. Više Zubače je Rakova noga, daleko od Kreševa 1 s. hoda put sjevera, stećci. 61. U Budmilićima u polju kod Tarčina, daleko $\frac{1}{2}$ s. put zapada, dosta mašeta. 62. Na Vilovcu, kod Tarčina $\frac{1}{2}$ s. hoda put sjevera, izrazbijani stećci. 63. Na Medjedicama, kod Tarčina daleko 1 s. hoda pnt sjevera, stećci. 64. Na Borku je kod Tarčina bilo stećaka, al su porazbijani. 65. U Repovcu, daleko od Tarčina 3 s. hoda put juga, do 30 stećaka. 66. Lokavsko polje, kod Pazarića, put istoka $\frac{3}{4}$ s. hoda, stećci. 67. Jasen, kod Bjelašnice, t. j. Čaovici, 6 s. hoda put istoka, tri mašete, a na jednoj kolo. 68. U greblju, u Hadžićima ima do osam stećaka. 69. Ozren, daleko od Sarajeva 4 s. hoda, starobosanske starine. 70. Između Goražde i Rogatiće rimski je put. Tu je rimski basoriliev kod kuće Avdage Štete. 71. U Fatnici je, iz Bileća 6 s. hoda put Stôca, starinska crkvina. Tu je ispred otara stup, a na njemu je bio rimski nadpis. 72. U Glasincu je, Donji Obratovići, kod Petra Vukovića velik kamen sa šarom. 73. Kasatići, put Mostara blizu Pazarića 1 s. hoda put juga k Tarčinu, na baštini je Samokovića nekropola, a na jednomu je kamenu i nadpis. 74. Krupac,

daleko od Sarajeva 2 s. hoda put zapada, stećak, a na njemu dva krsta. 75. Kod Bora je u Vogošću ruševina pravoslavne i latinske crkve, t. j. gori latinske, a doli pravoslavne. 76. Kod Gradine je u Srebrnici zlamenit rimski nadpis. 77. Blizu željeznice bosanske, kod štacije Gora, niže Kaknja Doboja prama Bosni je nekoliko stećaka, a na jednomu je nadpis. 78. U Doljanima je malo stećaka, a tu na jednomu je kolo. 79. Kod Travnika je Gučja Gora, a tu je kaurski put preko Gluhe Bukovice na Vlašice prama Vrbanji i Banjoj Luci. 80. Na Gnjilomu je brdu, od Sarajeva put istoka 1 $\frac{1}{2}$ s. hoda, jedan stećak. 81. U Močićima je, daleko od Sarajeva 2 $\frac{1}{2}$ s. hoda put sjevera, do desetak je kamenova, a to se zove *greblje*. 82. U Javorku je, u občini Košutici, daleko od Sokôca $\frac{1}{2}$ s. hoda k sjeveru, stećaka. Ovako ću sliediti, dok se sastavi karta za starine u Herceg-Bosni.

Vid Vuletić-Vukasović.

Razne viesti.

Četvrta glavna skupština kninskoga starinarskoga društva. — Dne 29. pros. 1890 obdržavana je u Kninu IV. glavna skupština knin. starin. društva. Prisustvovalo mnogo domaćih i izvanjskih članova. Skupštinu je otvorio njezin predjednik preč. O. Luigj Marun s poduljim govorom. G. Marun spominje u kratko postupno podizanje hrvatske kraljevine tja do najvećega sjaja za Petra Velikoga, i nasliedno propadanje, koje se tek zaustalo ovoga našega stoljeća uslied mara, koj se sve živije ulaže u njegovanje narodnoga jezika kao glavne poluge za razvoj narodne ideje, narodnoga duha. Spomenu blagotvorni rad Jugosl. Akademije, Matice Hrvatske, Svetojeroniskog društva, te uhva da će i za nas opet osvanuti doba narodne sreće i blagostanja. Žali, da nam poviest najlepše narodne dobe još mršava, jer nam izvori presahnuli. Treba dakle tražiti jih ma kako duboko u zemlji, pobožno jih prebirati, a skupljati, kao svetinje čuvati i na svietlo iznašati, da se sve bolje okriepi i ojači ono, što već imamo. Ali za to treba i vieštih ruku i sredstava. To je cilj starin. društva; stoji sada u hrv. narodu, da mu u pomoć priskoči, i tim omogući, da svoje zvanje izpuni.

Poslie Maruna tajnik Dr. M. Šimetin izviesti skupštinu o društvenom radu i napredku. Dio prihoda prištedio se u svrhu društvene zaklade. Stavio se temelj društvenoj knjižnici. Povjerenikom su dostavljene ukusno tiskane diplome. Arkeol. društvo u Zagrebu u svom Viestniku otvorilo posebnu rubriku pod naslovom „Glasnik kninskoga starin. društva“, te daje svim članovom društva svoj Viestnik uz 50 nov. za troškove. Nastavila su se izkapanja na rimokat. groblju u Biskupiji, a zavela na Maloj Vijoli kod Knina, na Celici kod Drniša, a putem povjerenika u Livnu i u Vrlici. Radilo se je i o podignuću društvene zgrade, gdje da se starine smjeste. U tu svrhu kninski Franovci veledušno ustupljaju prostor za zgradu. Naert za nju sastavio je društveni podpredjednik g. Dr. Slade, c. k. mjernik, a Vis. Dal. sabor pruža društvu u tu svrhu 5000 for. Čuvara tomu za-

vodu davati će zabadava sl. uprava franjevačke države pres. odkupitelja, dok narod i njegovo dobro bude tako zahtjevalo. Ali pomnožavanje članova i milodara neteče onako obilno, kao što bi imalo i moglo. Hrv. arkeol. društvo u Zagrebu ne samo dopita dobitak na 1719·21 zaklade od spomenika Grobničkog polja, nego doda 500 for. od svoga prem nezatna imetka. Dalmatinski sabor u Zadru i Hrvatski u Zagrebu dali su i za ovu god. 500 for., ovaj i bez ikoje molbe od strane društva, okolnost, koja taj čin daleko uveličije te zadivljuje.

Za tim društveni blagajnik g. Josip Lovrić položi račun društvenog prihoda i razhoda. Ukupno prihoda bijaše g. 1890 — 2819·25, a razhoda 1315·54. Preostatak od 1503·71 uložio se u spljetsku pučku banku na dobit. Računi, točno pregledani od za to opredjeljenth osoba, bjahu u redu našasti i od skupštine odobreni. Dr. Slade pako razloži o zgradi društvenoj, kako gori; a ravn. Bulić o izdanju II. svezka „Hrvatskih Spomenika“, koje će se obaviti tečajem 1891.

Slidio je izbor predsjednika, šestorice suodbornika i trojice pregledatelja računa. Ustanovljeno je za tim, da redoviti članovi od sada plate 3 for. na godinu mjesto šest; da se glavne skupštine mogu održavati i u drugom mjestu Dalmacije; te je napokon izabran znanstveni odbor, komu zadaća: podupirati društveno upraviteljstvo u svih znanstvenih poslovih, odredjivati važnije starinarske posicije, sastavljati planove kopanja i pisati razprave. Ovomu je duša već slavno poznati g. ravn. Fr. Bulić. (V. Rad kninskoga hrv. star. društva g. 1890. Zagreb 1891.).

Dioklija u Crnojgori. — U svezki svibnj-lipanj prošle godine 1890. glasovitoga žurnala parizkoga „Revue archéologique“ na str. 434—37 otiskan je dopis g. A. Gérarda iz Dubrovnika na ravnatelja istoga žurnala, u kom se obaviešćuje o izkapanjih izvedenih na tlu Dioklije od g. Pavla Rowinskoga Rusa, njegda profesora na Kazanskom sveučilištu, a od 5 ili 6 godina nastanjena u Crnojgori. Ovomu pošlo je za rukom opredjeliti tečaj gradskih zidina i mjesto sjevernih i južnih vrata, kuda se ulazilo u grad. U tom obsegu sa zapadne strane do rieke Zete isti je pročistio temelje jedne basilike sa dvostrukim redom stupova i absidom te forme, kako se u najstarije doba rabilo. Prilaže se dotični nacrt. Našlo se tu i ne malo drugih spomenika i sa nadpisom. Više ulomaka spominju nekoga *Flavius Balbinus*, koj je mnogo zaslužio bio za taj grad, te mu gradjani po smrti konjanički kip postavili. Izvan sjevernih vratih odkrio se i dugi red sarkofaga, i na njekih od njih rimski nadpisi. Ušlo se u trag i vodovodu.

Po nas g. Rowinski nastavio je odastirati, što je već davno poznato bilo.

Zabava u svrhe arkeološkičke. — Dobro poznati Hrvat i rodoljub g. M. Breyer, veletržac i muz. povjerenik u Križevcu, ustroji *zabavnu večer sa plesom*, koja se je držala dne 21. siečnja t. g. u Križevačkoj čitaonici na korist izkapanja starina iz dobe hrvatskih kraljeva od strane starinar. društva u Kninu. Zabava je sjajno uspjela i znamenitu svotu dopriniela. Slava Križevcu i Breyeru!

Opazka. — Na ono, što je navezao veleuč. g. akademik Iv. Tkačić o nadpisu glagolskom našastom u Bakru (V. str. 17). piše nam g. M. Mazić

aliedeće: „Glagolska listina bakarska, u kojoj nalazimo traga imenu obiteljskom *Agapit*, datira od g. 1492. Taj glagolski dokumenat sadržaje, kako nadstojnici crkve sv. Lucije, koja je tada spadala pod kapitul bakarski, daju nekome vlahu Smoljanu u nasljedni najam komad zemlje u sv. Luciji nazvat *Župnica*. To bijaše pod Bernardinom Frankopanom, knezom modruškim, krčkim i senjskim, odnosno pod njegovim tadanjim podknežinom u gradu Bakru Grgurom Slavkovićem. U toj listini, koja nosi datum 11. ožujka 1492, čita se među ostalimi imeni i jur spomenuti satnik *Rodoflić Agapit*“.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Redovito tromjesečno izvješće, koje nam je za I. broj ovogodišnjega „Vjestnika“ zaostalo, nadoknadjeno je sa godišnjim izvješćem, koje je bilo dostavljeno slavnomu uredništvu „Obzora“ i „Hrvatske“ u Zagrebu za objelodanjenje, od koga glavniji dio, pošto obseg „Glasnika“ u cijelosti nedopojliva, ovdje prenašamo. Uredništvo „Hrvatske“ ovo naše godišnje izvješće najprije je u cijelosti u svomu uvaženom dnevniku objelodanilo i vedužno u društvene svrhe u knjižicu odtisnulo na 500 iztisaka.

Sada nastavljamo izvješćivati o društvenomu radu, koji ili po svom sadržaju nije u godišnje izvješće prikladno zaligalo, ili se je što kasnije proizvelo. Spomenici, koji su prigodom popravka crkve sv. Jurja u Pagjenam našasti, pak prikradeni, o kojima je bilo napomenuto u predzadnjemu „Vjestniku“, biše po nalogu c. k. kot. poglavarstva u Kninu a brigom c. k. oružnika u Pagjenam većim dielom našasti, i sada leže u bratskoj crkvi u istomu selu. Tri ulomka, kako smo nagadjali odnose se na našu narodnu docniju dobu, i prepisi po prijateljskoj ruci prepisani glasili bi:

1.

2.

3.

REGIS · SALVE

ASTI MER · PERSEC

EMIR · C · INIQVE † SAC

Četvrti našasti nadpis rimski je. Takodjer u istoj crkvi, upravo u žrtveniku, uzidan je celokupni rimski nadpis, koji još nije bio objelodanjen, kog ćemo za nastajući broj „Vjestnika“ priposlati. — Naš vriedni povjerenik g. Stanić u Vrlici na društveni trošak počeo je pretraživati ruševine starohrvatske crkve u Koljanih kod Vrlike, i odkrio ostanke crkve na jedan brod duge 15 m., široke 6 m. U njoj našasto je više arhitektoničkih ulomaka, dva velika ciela stupa od pluteja, dva kopitela, nekoliko ulomaka stupova, i dva navezena praga, gornji i srednji pobočnih vrata. Dva nadpisna ulomka ciborija:

1.

2.

OBOLEHOS · CAN ELLOS

T · ET CVM OMN

Kod lievoga ramena našasto je jedno puče jajaste forme od agate sa trojnim odzgora prama dolje fildegranim obručen opasano, i teži 17.75. Bezdvjbeno je služilo za sponu, koja je gornju haljinu pod vratom sapinjala. Na sve krajeve oko mrtca našasto je sitne crnjenje zemlje, koja je unutra kroz koju pukotinu dospjela. Lubanja se najgore srušila, od koje u pepelu preostaje samo po koji fragmenat. Veličina kostura iznosi: columna vertebralis 0.78 cm., os femoris 0.45 cm., os tibiae 0.39 cm. Širina pelvis-a, od jednoga do drugoga rastavljenoga caput femoris 0.32 cm. Kako lubanja tako i calcaneus (tarsus) sasut je u neznatne fragmente. Svakako konstatiralo se, da je mrtvac bio visoka stasa.

Pošto je predsjednik pomljivo posakupio sve dragocienjene predmete, pomljivo je sarkofag opet poklopljen, puklotine sadrom zamazane, te sad ostaje da strukovnjaci odluče, ima li se ovo velevažno našašće ostaviti u bazilici, koja je jako izložena pakostnoj ruci, ili i sarkofeg i mrtvačke ostanke prenieti u Knin¹⁾. Radja se nastavlja u atriju.

Od upraviteljstva

Kninskoga starinarskoga društva.

Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. V. God. 1890, str. 144).

U istoj celiji više sarkofaga našast je jedan grob u suhozid iz kasnijeg vremena, što nam je dokazom, kako mrtvačka lopata nije se omejašivala na prvi i drugi naslag zemlje, doli evo i u treći posizala i tako svaku grudu premješala. Ovim odkopom dovršena je radja u istočnomu brodu dugu 32 metr.

Sad okrenusmo radnike po atriu t. j. po onomu prostoru izmed istočne i sjeverne kapele, od pročelja bazilike do prvih pilona u srednjem brodu. Ovdje ko i na sve krajeve u prvomu naslagu našast je red priprostih grobova iz najnovije dobe, i u njima po koji ornamentalni i epigrafični ulomak. Isto tako u drugomu naslagu, al u većemu broju, ulomaka; u svakomu ili kapitel ili čest plutea i jedan ulomak sa nadpisom arkitrava u mramoru, za koga mislimo, kako ćemo kasnije napomenuti, da je sa glavnih vrata.

Ovdje nenavodimo sadržaje nadpisa, za da neiscrpljujemo predmeta, koji najprikladnije pripada u daljnu raspravu „Hrvatski Spomenici“, u kojoj treba da o njima bude rečena prva rieč.

U atriu, razmjerno prama prostoru najveće nadjosmo ornamentalnih ulomaka i naušnica i nekoliko prstena.

Ovdje takodjer nadjosmo jedan osobit stećak u načinu izradbe kakove nigdje nismo opazili. Htielo se zar posegnuti nešto dalje od običajne priprostitute forme, oponašajući onu poklopaca na sarkofazim sa *listelim* i obrubim.

Kroz dugi naslag otkrivena su i velika vrata prama vratima istoč-

¹⁾ U Knin čim prije. Ured.

noga broda, koja su uvadjala u sjeverni. U trećem naslagu otvorismo sami jedan grob sa ostancima jednog mrtvaca. Ovo je najdublji grob što jih nadjosmo, i nije sumnje, da je iz velike davnine. Obzirom što ovaj grob nije okrenut uspored zidu istočnog broda, uz koji je položen, nego nepravilno malo zakrenut prema sjeveru-istoku, odmah se nameće misao, da bi mogao biti davniji od iste bazilike. Oko ovoga groba prema nutrenosti bazilike tlo je mekano, i daje sumlju, da uz ovaj grob još koji bude poredan, ali se nije smjelo dublje sa kopanjem za sad sizati, da se nebi podrovali temelji zidovah, koji su vrlo trošni. Sad radnike smjestismo da odgaljivaju sjeverni brod bazilike.

Vrata su istovjetna širinom i konstrukcijom spomenutim vratima po-bočne kapele ili mrtvačnice. U ovoj nenadjojmo traga ikakovu sarkofagupa niti drugim grobovim, da bi mogli ustvrditi, da su suvremeni ili odnosn, na dobu bazilike, nego dva reda priprostih grobova sa kojom manje vrijednosti naušnicom poznijeg vremena. U ovoj kapeli do prvih pilova, kako rekosmo, otkrivena su dva reda grobova, a od pilova prema vrhu broda samo po jedan, samo što su i ovdje neki dublje neki pliće ukopani u tlo broda, a nijedan nenadmašivao dubinu 0-60 cm.; u svakom grobu po jedan mrtvac. U ovomu brodu samo malo lopata teraca se našlo, pošto su ga česti grobovi sasma izlomili i uništili. Visina nasapa bila je nejednaka; u kapeli do tri metra, pak sve pliće i pliće dok nije prema vrhu broda utanjio se za sam metar.

Kako smo prije istakli sumlju o slučajnim starinam i grobovim u atriju, i naveli uzrok, s koga ondje radju do temelja neizvedosmo, odgadajuć ju za kasnije, tako isto učinili smo sa sjevernom kapelom-mrtvačnicom, odgovivši potražiti najdonji slog zemljišta, kad dokončamo druge jednostavnije i prečije radje.

U ovomu brodu razmjerno malo je našasto stećaka, a većinom bez ikakova znaka, nepravilno otesanih i neobično tankih. Samo pri vrhu broda našasta su dva običajna stećka; na jednomu u reliefu krst, a na drugomu ogromni, sa dva oštraca mač, više mača krst i neki znak, poput francezi koga gilja, znak običajan po stećcima u Dalmaciji, a negdje i po Bosni i Hercegovini. Neprenagljivamo mnenjem, ako rećemo, da su ova dva stećka kasnije u nutrinost bazilike dospila, iza kako je porušena!

Uz krajni zid ovoga broda svom dužinom opazilo se svezanih zidova, koji su odvodili u drugu zgradju, koja sa bazilikom morala spajati jednu celinu. Iduć tragom ovih zidova radja je jednostavnije tekla, jedno što velika nasapa nije bilo, nego samo na krajevim zgradje prema Popovića oranicam, drugo što sami zidovi bili nam sjegurnim vodićem, kako radnike napućivati. Kako bi se prekopala jedna prostorija ili hodnik, stupaj u drugu, treću do najzadnje, i ako upravo najzadnjih nismo našli, jer su tekom vremena od mejašnih vlasnika oranica bile sasma iskrćene. Koliko je pako priostalo hodnika, soba, dvorana i tomu će se ustanoviti kroz zaključnu rieč i na drugomu mjestu. Ovdje nam je zabilježiti, da po svoj zgradji, po svim prostorijam otkriveno je mnogo grobova, skoro grob do groba, a u svakomu po jedan mrtvac. U grobovim otkrivenim u glavnoj dvorani, koju mi rad svoje obsežnosti ovako nazvasmo, opaseno je, da nekim

mrteim ležala je glava na prsima, a ostalo truplo po običaju na znak opruženo, pa se iz toga nagadjalo, da pokojnik mogao je nasilnom smrću zaglaviti. I ovuda, u kom grobu našla se po koja prostija naušnica, koje mi, kako po znanstvenoj važnosti dielili bi u tri kategorije, tako i po položaju našašća ove bi i dobom u treći razred opredieljivali.

U ovoj ogromnoj i pravilnoj zgradji otkrivene su i druge dvie omanje ili dva mala kućerka: jedna ima formu pačetvorine, i dieli se u dvie dvorane; druga, buduć na sjevernomu kraju glavne zgradje, bila je dielom srušena, te joj nije pravog oblika nagoditi. Nu oba ova kućerka prave silni kontrakt sa prvobitnom zgradjom i u smieru zidova i konstrukcijom, pa se našlo i arhitektoničnih komada ko gradivo uloženih, a najvećma odaju pozniju svoju dobu, što su dielom naslonjeni na prvašnje zidove, a dielom na samu klačardu prvašnje zgradje. Oba ova kućerka jako su vatrom ogarene, pa se u njima našlo uglevlja i pepela, što povladjuje na mnenje, da su požarom uništene. Ovdje nam je istaknuti mnenje, kojim u sklad dovodimo ova dva kućerka sa crkvicom, koju je Vinalić vidio i opisao: *bislunga*, u čemu nije imao krivo, pošto on je samo zbilja vidio u srednjemu brodu iskrpljenu odugu crkvicu, o kojoj iskopine su dokazale, da ta crkvice nije nego krprija kasnijeg vremena; tako i ova dva kućerka buduć jednolična konstrukcijom Vinalićevoj: *bislungi*, potvrdjivali bi i drugu istog povjestničara tvrduju: „questa bisogna che fosse Parochia ecc.“, da ako je crkva bila župnička, da su joj ove poznije zgradje odnosni stanovni. Svakako ove zgradje nemadu tiesnoga odnošaja sa bazilikom i glavnom zgradjom, a sada kakò temeljno odgaljene, temelji jim strše nad zemljom, te će ih vjetar i kiša lako srušiti. Nu pošto je vjerno naert snimljen toli prvobitnih koli poznijih zgradja, ove će poznije biti srušene, da budu izočnije prvašnje. U obsegu ovih zgradja tamo amo našasto je arhitektoničnih ulomaka, koji po položaju našašća svjedoče da su tamo raznim kotrljanjem sa svog prvobitnog položaja doprieli.

Jedan dio sjevernoga zida glavne zgradje utopljen je ležao u oranici Vida Vidovića, pak je trebalo sa vlasnikom se nagoditi, da nam ustupi onoliki prostor svoga zemljišta koliko trebalo, da taj zid s obe strane odkopamo. Za to je primio neku malu novčanu odštetu, i bi mu podignut drugi zid, koji će njegovo zemljište dieliti od starinskih zgradja.

Preko ove glavne uz baziliku zgradje prelazi seoski put, pak je trebalo najprije ovaj put prekrčiti, i prividiti, što se u onomu nasapu krije, pak pošto smo tu našli nekoliko fragmenata transene, i kipić opisan u „Vjestniku“ br. 1, god. 1890, opet se taj put morao zasuti i otvoriti ga prolazu seljana. Naše je mnenje, da bi se ovaj put morao sasma odstraniti i drugim pravcem okrenuti za da odkopane zgradje budu prikazivati svoju pravu sliku. Za taj slučaj providjeno je sa ugovorom izmed obćinskoga upraviteljstva u Kninu i našega društva od 5. srpnja 1888, br. 1280, kojim se ustanovilo: f) „kada bi se odkrićem našlo za nužno dirnuti u postojeće ondje puteve, u ovomu slučaju društvo će biti obvezano otvoriti novi put drugim pravcem za potrebu seljana, a to sve na troškove društva“.

(Nastaviti će se).

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Grb bana Sigmunda Ernusta Čakovačkoga.

U sbirci kamenitih spomenika u našem narodnom muzeju nalazi se jedan prekrasan spomenik, koji kao pravo remek-djelo

domaće renaissance taljanskog ukusa zaslužuje da na nj obraćamo pažnju prijatelja umjetnosti.

Spomenik stajao je izvorno u gradu Gjurgjevcu, odkuda je polak napatka pokojnoga Antuna Mažuranića dospjeo u zagrebački muzej. Materijal mu je crveni mramor. Ploča je debela 8 cm., visoka 63 cm, a široka 53 cm. Sastoji se iz dva odjeljenja: iz četverokutna izdubljena polja, u kojem se nalazi grb u reliefu, te iz okružnice, u koju je uklesan nadpis u dva redka. Nadpis sa kapitalnim slovi, kakova se za dobe renaissance rabila, glasi ovako:

ARMA · SIGISMVNDI · EPI · QVIQVE
ECCLESIENSIS · ANNO · DOI · 1488

t. j. *Arma Sigismundi episcopi Quinqueecclesiensis . Anno Domini 1488.*

— U gornjem redku na mjesto točaka rabe dvije ruže i jedan lijer, u donjem redku jedan šesterokutni prsten, jedna točka u okrug, i četvorokutne točke.

U sredini izdubljenog polja diže se u hautereliefu štit sa grbom, a nad njim biskupska kapa sa dvije vrpce. Kapa i vrpce nakićene su sa biserjem. Štit i biskupsku mitru zaokružuje krasan vienac od lišća, krušaka, oraha i granata. Prazan prostor u viencu je damasciran. Sve ovo izvedeno je sa mnogo ukusa i velikom tehničkom vještinom, te jasno odaje taljanskog umjetnika ili barem klesara, koji se je u Taljanskoj učio. Taljanski je i oblik deveterokutnoga štita; ovakav štit poznat mi je u Ugarskoj-Hrvatskoj samo jedan na grobnom spomeniku Stjepana Máriássya¹⁾ od god. 1516. Sam grb je vrlo ukusno izradjen te mjere mu podpuno odgovaraju zakonom prave heraldike. Heraldička figura je gradski zid sa visokom kulom, na kojoj se nalazi nišan. Kraj kule je lievo i desno po jedna šesterotračna zviezda. Vlastnik toga grba, Sigmund biskup pečuhski i ban hrvatski, rabio je ovaj isti grb i na njegovom pečatu od god. 1498., samo tom malenom razlikom, da je tu kraj kule desno na mjesto zviezde polumjesec²⁾. Isto takav je i pečat Ivana Ernusta od god. 1505, samo da je ovdje opet polumjesec lievo, a zviezda desno.

Obitelj Ernst de Csaktornya podigla se pod kraljem Matijašom Korvinom do velike historičke znamenitosti, ali je već god.

¹⁾ Csergheő-Csoma, *Alte Grabdenkmäler*. Budapest, 1890. str. 77.

²⁾ Koller, *Prolegomena in hist. episc. Quinqueecl.* 1804. I.

1540. izumrla. Po suglasnom pripoviedanju istodobnih historičara bila je židovskog porijekla. *Ivan I.* Ernst ili Ernust sa prišvarkom *Hampó*, židov iz Švedske, dao se za doba kralja Matije Korvina pokrstiti, te se svojom vještinom podigao do silnog bogatstva i do najvišjih dostojanstvâh na dvoru kralja Matije, kojemu je god. 1462. za učvršćenje gradova krajine uzajmio 6000 dukata¹⁾. God. 1470. dobio od kralja Matije donatiju na gradove Sklavina u županiji Turočkoj, Lipču u županiji Zoljomskoj i Čakovac u županiji Zaladskoj, — odakle mu obitelj uzela svoje ime de Csáktornya. Iste god. 1470. postao je kraljevskim vrhovnim blagajnikom (summus thesaurarius) i velikim županom županije turočke²⁾. God. 1474. i 1475. bio je ban Slavonije i veliki župan županije zaladske, zoljomske i križevačke. Umro je prije god. 1476., jer 30. ožujka te g. njegov ga sin Žiga u jednoj listini (Ug. zem. arkiv, Dipl. 17784) spominje kao pokojnoga («quondam magnifico genitore nostro»). *Ivan I.* ostavio je dva sina, sada spomenutoga Sigmunda i Ivana II.

Sigmund, vlasnik od nas izdanog grba, bio je g. 1475—1505. biskup pečuhski; god. 1494. obnašao je čast bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; a god. 1502. zajedno sa bratom si Ivanom II. čast bana Dalmacije i Hrvatske. Umro je god. 1505. Po *Istvánffy* bio je pametan i pobožan čovjek, te kod kralja Vladislava II. vrlo obljubljen. U svojoj mladosti se je u Italiji učio³⁾, te je uvijek sa Italijom u odnošaju bio, dapače po *Tuberonu* (L. 4. §. 9) trgovao je sa stokom u Mletcima. U svojoj oporuci ostavio je kralju 10.000 talira za učvršćenje gradova Beograda i Šabca.

Njegov brat *Ivan II.* bio je god. 1493—1508. vrhovni meštar konjušnika (Magister Agazonum), god. 1502. zajedno sa *Sigmundom* ban Dalmacije i Hrvatske, te god. 1509. sâm ban Hrvatske i Slavonije. God. 1494. dobio je kraljevskom donacijom posjed *Munkács*. Umro je oko god. 1519. Supruga mu bijaše *Margareta* kneginja *Saganska*, udovica *Nikole Bánffy de Alsó-Lindva*. Od ove imao je jednoga sina *Franju*, kr. nadvornika, koji je godine 1526. pao u bitci kod *Mohača*, ostavivši dva sina *Ivana III.* i *Gašpara*. *Ivan III.* umro je god. 1527. bez nasljednika. Njegov brat *Gašpar*, koji je bio vlasnik cijelog *Medjumurja*, velikog diela *Podravine*, gradova

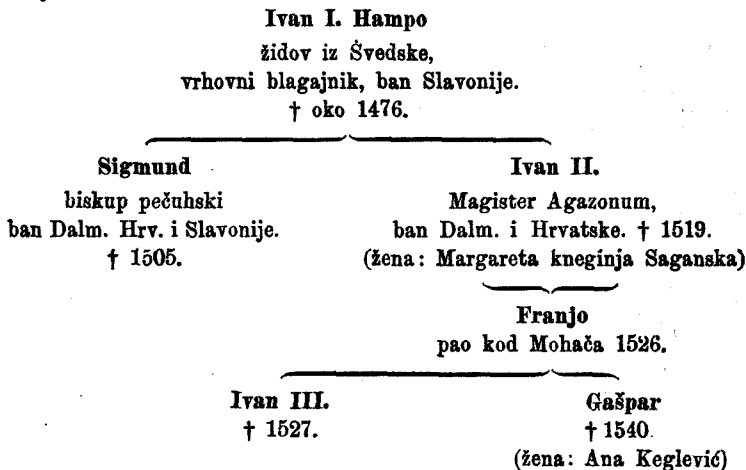
¹⁾ Teleky, A Hunyadiak kora. XI, 29.

²⁾ Wenzel, Magy. bányászafának tört. 164. str.

³⁾ Bonfinius, Dec. I. L. I. pag. 23.

Koprivnice, Gjurgjevca i mnogih drugih, umro je godine 1540. takodjer bez potomaka. Žena mu bijaše Anna, kćerka Petra Keglevića. Cijeli posjed izumrle obitelji pao je u ruke državnog erara.

Ovo je dakle cijelo rodoslovlje znamenite obitelji *Ernst de Csáktornya*:

Arhiv obitelji Ernst došao je u posjed obitelji Keglević, te se sada nalazi u sbirci jugoslavenske akademije u Zagrebu, odakle sam crpio ove podatke. Dr. I. Bojničić-Kuinski.

Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji.

Piše *Pop Petar Stanić*, župnik Vrlički.

Nastavljajući naša iztraživanja rimskima spomenicima bogate Vrličke okolice, koja odpočesmo objelodanjivati prošle godine u »Viestniku« i u Spljetskom »Bulettno«, iznosimo na svjetlo nove neobjelodanjene rimske nadpise, označujemo nove nepoznate položaje gradova i tragove rimskih cesta, koje su te gradove spajale. Pošto poznajemo potanko sav ovaj liepi gorski kraj, te osvjedočiv se ponovno o sigurnom položaju pojedinih gradova, nastojati ćemo na temelju povjesti i poznatih nam starinskih putokaza pojedinim položajima dati povješću sačuvana im imena.

I. Kievo (Setovia).

1. Gradeći prošle godine novu državnu cestu između Vrlike i Knina, nadjoše radnici na Kievu upravo između stare ceste i

župskoga stana, kuda nova cesta prolazi, mnoštvo zidova, opeka, novca i grobova, te jedan rimski nadpis, koji niže priobćujemo. Čuvši za to otkriće, podjismo sami na mjesto, da položaj i nadjene stvari razgledamo. Evo što vidjesmo.

2. Počam od točke, gdje se stara cesta sastaje sa novom, kilometar daleko s jedne i druge strane nove ceste ležao je rimski grad. U širinu obuhvatao je prostor između stare ceste i glavice, na kojoj leži crkva sv. Mihovila, ali sjeverna ili bolje sjeverozapadna strana bila je za polovicu šira s razloga, što je bilo više zgodnoga prostora za gradjenje. Sredina mjesta bila je s jedne i druge strane puteljka, što vodi k župnome stanu. Veličina mjesta lahko se označuje, jer su ostanci zgrada svuda očevidni. Obći položaj lahko je predstaviti si po voj. karti z. 30. col. XV. — Gubin i Vrlika. Župski stan označen je znakom kapelice.

3. U kutu između stare i nove ceste nadjeni su temelji zgrada u njivama, među njima novca, uglja, opeke četvrtaste duge i široke 34 cm., debele 5 cm. Novac bakren bio već propao, pa ga ljudi slomiše i razbacaše. Na jednom mjestu su opeke bile tako složene, da su sačinjavale odvodnik (kanal). Osim toga nadjeno je nekoliko grobnih ploča, ali od nadpisa ništa.

4. Upravo na mjestu, gdje presieca nova cesta seoski puteljak, nadjen je pri radji za sniženje nove ceste ovaj nadpis:

MA

XIMINVS

QQ SVO

V L S

... *Maximinus quinquenali suo votum libens solvit.*

Nadpis je uklesan u običnom domaćem kamenu. Pismo je okosito i pravilno, ali prilično izlizano. Nadpis je visok 0·58 m., dug 0·47 m., dubok 0·36 m. Nalazi se u župnom dvorištu.

5. Idući sa nove ceste puteljkom k župskom stanu, ostaje na lievo do puta župska njiva, a na desno selo i iza njega njive. Gdjegod se zakopa na tih njivah, svagdje se nalaze zidovi, opeka, grobovi i nadpisi. Odmah do puta na župskoj njivi nadjen je sljedeći ulomak nadpisa:

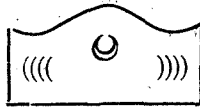
VS

HS

Kamen je izvana dovežen. Liepo je izradjivan. Slova liepa i

pravilna. Biti će odlomak važna nadpisa. Visok 0·15 m., dug 0·35 m., dubok 0·10 m. Nalazi se na Kievu u župskom stanu.

Na istoj njivi nadjen je pokrovac sarkofaga, koji je sastojao od tri diela, od kojih se dva nalaze u župskom dvorištu, a treći negdje u selu. Donosimo sliku jednoga komada, jer se na njemu nalazi uklesan polumjesec, oznaka starih Illyra.

Visok je 0·25 m., dug 0·56 m. Tu je nadjena i jedna mala ara, ali ju negdje baciše u zid, te ju nemogosmo viditi.

6. Na desnoj strani puteljka nalaze se među njivama velike gromile naslagana kamena, po njivama grobovi i opeke. U sredini među najvećima hrpama kamena nadjosmo jednu zatrpanu zidinu, kojoj su sve četiri strane zida za cio metar vanka zemlje; duga je 12 m., široka 8 m. Kako je zgrada velika i kako nije dirana, moglo bi se za sigurno unutra naći liepih spomenika. Bude li moguće, mi ćemo ju prekopati.

7. Kada je Octavijan osvojio Promonn i pred njezinima vratima razpršio vojsku dalmatskoga vodje Testima, koji joj je došao u pomoć, nije ovoga mogao s mjesta progoniti radi nepoznatih vrleti, na koje je Testimo bježao. Medjutim je Testimo, kako nam pripovieda Appijan, posjeo grad *Synodium*, koji da se je nalazio pri početku jedne šume, između dviju gora, u prostranoj i dugoj dolini prozvanoj Gabinijevom, jer je u njoj taj vojvoda nastradao sa rimskom vojskom. Tuj htjedoše Dalmate uhvatiti i Octavijana, ali je on oprezno po planinah napredovao krčeći i paleći šume i držeći na okupu vojsku. Octavijan je zauzeo i spalio *Synodium*. Odatle je pošao obsiedati grad Setoviju, kojoj u pomoć priteče mnoštvo Dalmata, ali ih Octavijan potuče, pri čem je bio i sam ranjen. To je bilo 34 g. pr. I.

Iz opisa Appijanova morali bi mi znati i položaj *Synodiuma*, ali to je teško, jer ima mnogo gora i mnogo dolina. Nama se čini, poznavajući kraj, da je Testimo bježao prema Kozjaku i Svilaji u gorsku vrlet, pa je uz put posjeo grad *Synodium*, da ga brani proti Rimljanima. Da je bježao na ovu stranu čini nam se i naravno, jer je na toj strani bila najveća moć Dalmata u liepom kraju današnjega Sinja i Vrlike; ta kod Sinja, gdje je danas selo

Grdnu-Vojnić, bio je do nedavno njihov glavni grad Dalmium (Dalminium, Delminium — Tako Mommsen, a mi ne. Uredništvo), koga im tek pred 123 g. srušio P. Cornelius Nasica.

Pošto je Synodium ležao pri početku jedne šume medju dva briega u prostranoj i dugoj dolini, to bi mogli misliti da se je nalazio medju Kozjakom i Svilajom na mjestu ili u blizini današnjega sela *Štikova*, koje leži u prostranoj dolini, a Kozjak, Lemeš i Svilaja bili su tada pokriti gustom šumom. Medjutim niti na strani *Štikova*, niti u njegovom prostranom okolišu ne nadjosmo nikakvog traga kakvome gradu. Osim toga pri zauzeću Synodiuma morao je Octavijan obilaziti po gorah, da ga Dalmate ne obidju, što nije morao činiti, kad bi Synodium ležao na mjestu ili u okolišu *Štikova*, jer *Štikovo* leži s onu stranu Kozjaka i Svilaje upravo prema staroj Promoni (Tepljuh). Toga radi mogao bi bio zauzeti ga, a da se ne trudi na Kozjak i Svilaju.

Opis zauzeća Synodiuma upućuje nas na mjesto medju Kozjakom i Svilajom ili bolje Kozjakom i Orlovačom na današnjim Maovicama. U tome nas utvrđuju ostanci rimskog grada medju kućama Binkovim i Baturine, gdje se vidi mnogo zidova, a gdje se je našlo novca i jedan sarkofag. Dakle Synodium je ležao prema Promoni kao na vratima medju Kozjakom i Orlovačom, te je tuda morao proći i Gabinije, ako je htio približiti se središtu Dalmata, koji su se na tih stranah što bolje utvrdili, osobito odkad im je porušen glavni grad Dalminium.

8. Osvojivši Synodium krenuo je Octavijan proti Setoviji. Setovija mogla je biti Octavijanu ili na desno na Otišiću, ili pred njim na Baleku ili Stražinama, ili na lievo na Kievu. Kamo je krenuo, to će nam razjasniti strategički razlozi. Da je krenuo na desno imao bi proti sebi neprijatelja sa svih strana: sa Kieva (Setovia) iza ledja, s lieva iz gradova oko Cetine, pred sobom u gradu na Otišiću, a sa desne strane mogli bi Dalmate oboriti se na nj sa Svilaje. Da je pošao ravno, bilo bi mu isto, dakle morao je osigurati si zapleće, pa početi redom od Dinare, pa niz Cetinu.

Osim toga sigurno su ga prema Setoviji vabili hrabri Dalmate, ne bi li ga kako zgodnije napali sa Kozjaka i od Dinare, kad ih je već kod Synodija nadmudrio. Kako je Octavijan morao biti oprezan, vidi se odtuda, što je Setoviji u pomoć pohrlila velika vojska iz gradova po Cetini, a što bi tek bilo, da je Octavijan zašao ravno usred Cetine, u taj osinjak hrabrih Dalmata a da si

je k tomu iza ledja ostavio nesvladanu, veliku i jaku Setoviju! Kako su ta osvajanja išla teško od ruke, vidi se i po tom, što je ranjeni Octavijan prestao s mjesta navaljivati dalje, već je pošao u Rim, pa tek na godinu se povratio u Cetinu. Više od gladi, nego li pobijedjeni pokoriše se Dalmate i vratiše plien Gabinijev. To su Dalmate učinili, da bace brigu s glave, pa da se doskora junački pod Batonom pobrinu za svoju staru slobodu, koju im ipak sudba ne dosudi.

9. Dalmate su se sigurno prije pokorili, nego što je Octavijan silom zauzeo Setoviju, po čemu je taj grad i nadalje ostao važnim na razkrižju rimskih cesta. Da je *Setovia* ležala upravo na Kievu, na mjestu, o kojem govorimo, osim navedenih razloga navadjamo sljedeće. *Setovia* bi filologički značila sedam cesta (*septem viae*), t. j. grad, u kojem se stječe sedam puteva. Poznato je, da je iz Sirmiuma (Mitrovica) vodila cesta u Solin, te se kod mjesta Leusabe razdvajala, tako da je jedan trak išao preko Livanjskoga polja, a drugi prema vrelu Cetine i dalje niz Cetinu, dok se oba ne sastadoše u Aequumu (Čitluk kod Sinja).

Ista mjesta, koja navadjaju tri stara putokaza, među jedni učenjaci na trak cetinski, a drugi na trak livanjski. Koji imaju pravo, bez stalnih dokaza teško je odlučiti. Nama je glede Setovije dosta znati, da je od Leusabe vodio preko Cetine rimski put u Solin, a spuštao se je u Cetinu idući od Grahova preko Uništa.

Sa tim glavnim i priekim putem u Solin bila je nedvojbeno spojena blizu na desno ležeća Setovija. Po našem mnijenju, koje ćemo gledati niže podkriepiti dokazima, treba na cetinskom traku tražiti gradove, koje navodi »*Tabula Peutingeriana*«. S toga je bila prva cesta, koja je vodila u Setoviju spojna cesta sa glavnom kod Uništa ili sa cestom, koja je spajala *Saritte* sa *Lonnarijom*. Druga cesta vodila je u Setoviju od Burnuma (kod Kistanja) preko Ninija (Tenen, Ninium, Thinium, Knin); treća od Lonnarije (Kotluša); četvrta od Erone (? oko Vrlike, Kukar, gdje je nadjen r. nadpis objel. u Bull. XI, br. 11); peta od naznačenoga Synodija (Maovice); šesta od grada pri vrelu Cetine (Splonum?); dočim je sedma spajala Setoviju kratkim putem pokraj Kozjaka i Turića sa Promonom (v. Bullettino X, str. 51).

Želimo da to naše mnijenje glede Setovije potvrde skore izkopine.

II. Kotluša (Lonaria).

1. Selo Kotluša leži na zapadnoj strani cetinskoga polja medju vrelima Kotlušom i Nelajem (Nele, Lene), na jednom od najljepših mjesta u okolici.

Osim stvarih spomenutih o tome mjestu u Bull. XIII, str. 167. navodimo sljedeće:

Kod Luke Baroša nadjosmo poklopac sarkofaga dug 0·58 m., širok 0·40 m.; dva ulomka, jedan ornamentike i jedan sarkofaga, na kome se vide noge djeteta, dočim ostali dio kipa razlupaše ljudi. Na njivi Zelenovića kod vrela Nelaj nadjena su pred deset godina dva sarkofaga i uza njih nadpis. Nadpis ljudi odnesoše, te se je isti vjerojatno izgubio, dočim sarkofazi stoje i danas na istome mjestu, jer ih ljudi nisu mogli otvoriti, pa tako ih pustiše na miru. Nadjeno je na istome mjestu više ara, ali pošto se za to onda nitko ne brinuo, ljudi ih razbacaše i razlupaše. Sudeći po zidovima sterao se je tu rimski grad od vrela Kotluše do vrela Nelaja i nešto dalje iza njega.

2. Držimo da je tu ležao rimski grad *Lonnaria*. Evo zašto. Tabula Peutingeriana označuje XIII milja južno od Saritte mjesto Lonnariju, koja odaljenost, uzevši da se je Saritte nalazio na grahovskom polju, podpuno odgovara položaju Lonnarije u Kotluši, jer od Kotluše do Uništa na dalmatinsko-bosanskoj medji ima deset klm., a odanle do Grahova ima okolo 6—9 klm., što po prilici odgovara duljini od XIII r. milja, jer ne znamo točno mjesta na grahovskom polju, gdje bi imao ležati Saritte. Poznavajući točan položaj Lonnarije mogli bi možda naći položaj grada Saritte mjereći od Kotluše XIII r. milja ili oko 19 klm. Na grahovskom polju nadjen je siguran trak r. ceste, dočim mi nadjosmo isti na dva tri mjesta u Vrličkoj okolici.

3. Od mjesta, gdje je bila Lonnarija, išlo se dugom dolinom »Ševarovo blato«, koje pošto se prešlo, dolazilo se u mjesto Bariduo. Ako se je htjelo ići od Lonnarije (Kotluša) u grad kod Baleka, moralo se je preći močvarno Paškopolje ili cetinsko polje i to južnom stranom. *Ševače* zove se danas cijelo mjesto uz Cetinu kod Baleka. Blizu mosta kod Baleka nadjosmo na desnoj strani Cetine nedvojben trag rimske ceste, što je nedvojben dokaz, da je Lonnarija bila spojena sa Bariduom, koji mećemo da je bio kod Baleka, cestom, koja je išla desnom stranom Cetine ili južnom

stranom cetinskoga polja Po tome opis puta od Lonnarije do Baridua odgovara podpuno položaju Kotluše i Baleka, na mjestu kojih ležali su nedvojbeno r. gradovi. Daljina od Lonnarije do Baridua iznosi samih 3570 m. radi čega Tabula P. niti ne spominje tu udaljenost, već navodi XIII milja između Lonnarije i Tnalperija, koji se je nalazio na Otišiću kod kuća Krunićevih i Harambašićevih. Tim se tumači ona nejasnost Tabule P., jer se nije znalo, ima li se uzeti XIII milja između Lonnarije i Baridua ili između Lonnarije i Inalperija.

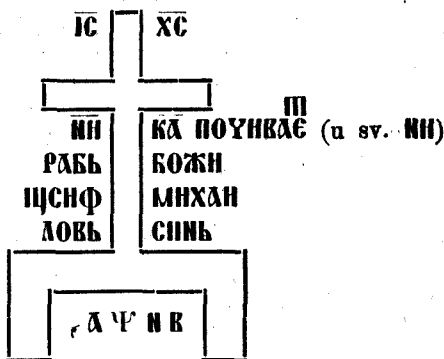
4. Da je Lonnarija ležala gdje danas leži selo Kotluša, mislimo i po tome, što se vrelo Nelaj zove i danas često Nele ili Lene Nelaj znači tiho, mirno vrijuće vrelo, što bi odgovaralo latinskoj riječi »Lene« od lenis, e; po čem bi Lonnaria ili Lennaria bio grad, koji leži oko tiho vrijućega vrela. Doista Nelaj je vrelo, koje tako tiho izlazi između kamenja, da se i ne čuje, od čega mu i ime.

(Svršit će se).

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XIII. str. 20.).

CV.

Čita se: $\overline{J}s$ $\overline{H}s$ Nika počivaet rab boži Jesif (Josif) Mihailov sin, 1752.

Ovaj je krst u Bjelušanskomu greblju u Mostaru. Krst je, od vap. i visok je m. 0,16; u perima mu m. 0,28; debeo m. 0,18.

U godini $\overline{N}$ je naznačeno sa $\overline{H}$ poteza, pa bi moglo biti i

И (80), al sam ga uzeo za И, jer bi bilo napisano, da je nadpis od godine 1782, po svoj prilici arabskijem brojkama, kao što je to u obće i na ostalijem sličnijem spomenicima pri svršetku XVIII. v., pa i prije.

CVI.

АПР-ІАА 17

ІС ХС

ЗДЕ ПО		РАБА
УНВА	НН КА	
БОЖНА		СТОА
МНХА		НАО□НЦА
" □Є		УНА
Ѡ		ПАМ
ЄТЬ		1722

Čita se: Aprjla 17 Js Hs Nika zde počiva raba božia Stoa Mihailovica večna oi pamet 1722.

I ovaj je krst u Bjelušanskomu greblju u Mostaru. Krst je od vap. i visok je m. 0,69; u perima mu m. 0,37; debeo m. 0,16. Na krstu je ukresan krst sličan opisanome, t. j. na podstavku.

Vid Vuletić-Vukasović.

Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji).

(Svršetak. V. God. 1891, str. 53.).

Pred današnjom crkvicom s. Marte pa i uza nju sa sjeverne strane opstoje u gomili zatrpane ruševine, megju kojima bi se otkopavanjem po svoj prilici moglo naći drugijeh ulomaka, koji bi mogli bolje da razjasne pojam o graditeljskom obliku drevne s. Marte.

U spomenutijem ulomcima pragova nagjeni su dakle dosta zlameniti tragovi »najstarijih dvorova hrvat. knezova u Bicu«, o kojima veleuč. prof. Ljubić¹⁾ piše, da su jim »izčeznuli« »i naj-sitniji tragovi«, a kopanjem²⁾ bi jih se još i više našlo, kao što se je to dogodilo u Kninskoj okolici.

¹⁾ Spom. članak u Viestniku, 1879. str. 54. ²⁾ Gdje? Op. Ur.

Prof. Ljubić piše još: »jedini spomenik Biačkoga sjaja jesu stupovi ulaznih glavnih vrata stolne crkve u Trogiru. O njih tvrda je predaja u Trogiru, da su iz Bica donešeni, kada se oko g. 1208. počela zidati ona vrata. O tih stupovih podugo je pisao dobro poznati arkeolog i prosuditelj starih umjetnina prof. Rudolf Eitelberger v. Edelberg, smatrajuć jih nesamo kao jedan od najljepših udova one čudnovate crkve trogirske, *sondern auch zu den interessantesten Bauwerken Dalmatiens*, no predmeta izcrpicio nije, a i slika mu veoma tamna i nepodpuna. Badava sam višekrat nastojao, da se fotografički na moj trošak snimi. Djelo je razne dobe i ruke, a nadvladjuje romanički slog. Po svakoj strani stoje jedan do drugoga 4 pilova, a do njih s nutrašnje strane po dva stupa. Svi su bogato nakićeni plohozezbami raznovrstnoga, na nekih svjetovnoga, a na nekih crkvenoga predmeta. Po nas su od najveće važnosti one četiri osobe, koje se nalaze urezane doli na srednjih pilovih, o kojih veli i sam Eitelberger: *kann es gar keinem Zweifel unterliegen, dass in diesen Figuren Züge aus dem Nationalcostüme erhalten sind*«. Eitelberger nije o samijem stupovima ulaznijeh glavnijeh vrata trogirske katedrale pisao, da pripadaju k najzlamenitijim gragjevinama Dalmacije, već je to ovako kazao o čitavom portalu: »Es ist schon erwähnt worden, dass das Portal zu den schönsten Theilen nicht blos der Kirche sondern auch« i t. d.¹⁾ I Eitelberger napominje trogirsku priču, da su nekoje samo uresne česti portala donešene iz Biača i to iz crkve biačke²⁾. Istu pučku predaju ističe i gosp. Jackson³⁾. Eitelberger dodaje uz to, da »jedoch ist ziemlich sicher dass einige von den Reliefs, die wir sogleich näher bezeichnen werden, für den Ort, an dem sie gegenwärtig stehen, nicht gearbeitet worden sind«. I on takogjer kaže, da su klesarije na tijem vratima razne ruke, i da se čini kao da nijesu svekolike odregjene bile za taj spomenik⁴⁾. Kašnje pak, pri opisivanju pojedinih česti portala, kaže, da je pučka predaja, da su iz Biača prenešena ona dva komada nutrnjih stupčića, što su prvi uz dovratnike. Gornji i dolnji dio tih stupčića su osmerokutni, kao što su cijeli vanjski stupčići

¹⁾ R. Eitelberger v. Edelberg. Die mittelalt. Kunstdenkm. Dalm. Wien 1884, str. 199.

²⁾ Nap. dj. str. 204.

³⁾ Dalmatia, the Quarnero and Istria. II. str. 118.

⁴⁾ Na istom mjestu.

u kutima među dva urešena pilastra; samo jim je srednji dio valjast i isklesan izvanrednom pounjnom i vještinom kao što no o njima Eitelberger piše¹⁾: »in noch höherem Grade aber verdienen die kleinen und zierlichen Vorstellungen auf diesen Säulchen den Beifall des Kunstfreundes, denn all die zahlreichen Details, die da vorkommen, sind mit sehr grossem Fleisse und mit einer nicht geringen technischen Fertigkeit gearbeitet«. Gosp. Jackson pak, slabo upućen u tečaju sredovječne naše narodne povijesti, ovako o tomu piše: »Both of them are magnificently designed and are worked with the finish of ivory; and fine as is the rest of the doorway, these fragments are perhaps superior in point of execution to the rest. Tradition says that these cylinders, if not the whole doorway, were brought from the church of the castle of Bihać, an old residence of Croatian and afterwards of Hungarian royalty about three miles from Traü, which was visited by Sigismund in 1387, and afterwards abandoned, and of which only a few traces now remain. It is possible that on the abandonment of Bihać these carved columns may have been brought to Traü and placed where we see them, the middle part of the original octagonal shafts being cut out to make room for them«. Da gosp. Jackson bude znao, da su Biački dvori napušteni bili još prije izumrća hrvatske narodne kraljevske loze, slobodno nebi bio tako pisao. On kaže, da su po predaji iz Biača donešena ona dva izvrsno izdjelana stupčića ili možda i cijeli portal.

Nije čudo što se je takova tradicija mogla da uzdrži do zadnjih vremena, pa da su joj mogli da povjeruju prof. Ljubić, koji je pisao 1879. god., Eitelberger, koji je pisao prije njega, pa i sam g. Jakson; ali sada, nakon epohalnijeh otkrića hrvacko-bizantinskih spomenika iz doba narodne hrvacke samostalnosti u kninskoj okolici, nemože ona više da stoji, nego pada sama po sebi. Sad je već posve jasno kakve je vrsti rabota mogla da izvede hrvacko-bizantinska umjetnost, koja no je podigla i biačke dvore i crkvu s. Marte na Biaču u IX. vijeku. Od vrati s. Marte po svoj prilici su ona četiri ulomka pragova na lazi vinograda Mija Cingarova, koji neimaju nikakva uresa. Bogato urešeni portali vlastitost su romaničkog, prelaznog romaničko-gotičkoga i gotičkog sloga. I sam gosp. Jackson broji trogirski portal među spomenike

¹⁾ Nav. dj. str. 204.

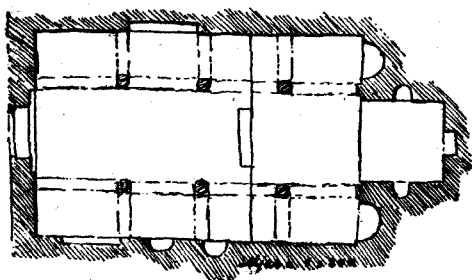
prelaznog sloga, kojemu zaisto pripada i po uresnijem i graditeljskijem oblicima svojima i po godini postarka 1240. Zašto pak da nevjernjemo natpisu¹⁾, što je urezan na gornjem pragu tog zlamenitog i prekrasnog portala, koji nam jasno kaže, da ga je uklesao preslavni naš narodni majstor *Radoran*, kad ono piše:

POST PARTVM VIRGINIS ALMAE PER RADVANVM CVNTIS

HAC ARTE PRAECLARVM VT PATET EX IPSIS SCVLPTVRIS ET ANAGLIPHIS ANNO MILENO DVCENO BISQVE VICENO PRESVLE TOSCANO FLORIS²⁾

Ako su nutrnji stupčići bolje i pomujivije izragjeni, to se samo po sebi tumači tijekom što manji predmeti zahtjevaju veću pomnju, a drugo i zato što su u opće na cijelom portalu sve potankosti na većijem vajarijama i svi manji predmeti istom većom vještinom izragjeni.

4. *Crkva S. Barbare u Trogiru.* (Sl. 3.). Eitelberger piše o njoj doslovce ovako (str. 238—240):

(Sl. 3.)

»Jedna takogjer veoma starinska crkva, koja se je do današnjega dneva sačuvala kao skladište nekoga radnika iza loše, jest crkva *S. Martina*, u koju bje god. 1537. za turskog opsjedanja prenešen otar svete *Barbare*, od kojega je dan danas primila ime crkve »Svete *Barbare*«. Najstarija uspo-

mena te crkve nahodi se u popisu zemalja duvana svetoga *Nikole* od godine 1184., a od tada unaprijed do godine 1257. Od te crkve podajemo tloris (Sl. 3.) uzdužni i popriječni presjek: oba su tako osobita, da se lako mogu da istumače sa malo rieči. Crkva, prikladno orijentovana, je na tri broda. Njezina duljina iznosi, izuzamši joj nešto preko 7 stopa dug prezbiterijum, 26 stopa i 3 palca, cijela širina 17 stopa i 6 palaca. Tri para stupova rastavljaju srednji brod od pobočnijeh, koji imaju širinu od 3 stope i 7 palaca. Stupovi uključno sa natstupinom imaju 11 stopa i 8 palaca visine, natstupine imaju starinske oblike i rek bi kao

¹⁾ Jer razlika u predmetih i u radnji sasvim jasna. Ono je kao umetnuto. Op. Ur. ²⁾ Eitelberger. Nap. dj. str. 199.

i stupovi, koji su od granita, da potiču sa staro-rimskog sponenika. Na tijem stupovima podiže se zid srednjega broda, naslonjen na lukovima, što no se u nadvišenijem crtama pokreću u svijetloj visini od 16 stopa i 8 palaca nad zemljom. Nad samom natstupinom podižu se polupilovi, koji svršaju u proste korniže na mjestu gje primaju lukove svodova. Svodovni sustav srednjega broda je vrlo prosto osnovan, od jednog do drugog pilastra, što su na stupovima, nategnut je popriječan kajiš širok 1 stopu i 4 palca, a takogjer i smijerom duljine broda luk, koji za 4 palca otkaače od zida. Megju tijem lukovima postavljeni su bačvasti svodovi. Svijetla visina srednjega broda iznosiće od prilike nešto preko 28 stopa. Takovo poredanje svodova megju nategnutijem kajišima nije ništa rijetka u staro-kršćanskom, navlaš bizantinskom graditeljstvu. Pobočni brodovi su niži, a imaju samo svijetlu visinu od 18 stopa i 4 palca; oni imaju potpuno jednak sustav popriječnih kajiša, a imaju samo mjesto bačvastijeh svodova plitko grebenasto svodovlje. Crkva ima tri apside, od kojijeh je srednja široka 7 stopa i 1 palac, duboka 7 stopa i 4 palca, u tlorisu četverokutna, ali kašnje prelazi u polukubasti svod. Obedvije pobočne apside su oble i vrlo malašne, a mogu se zvati više ničama (izdupcima) nego li apsidama. I u nutrnjosti crkve nalaze se pomañji izdupci u platnu. Crkva ima prilično ovelike prozore u površini zida srednjega broda; star, kamenit, rešetkast prozor sačuvao se je u glavnoj apsidi. Crkva imadijaše predvorje, kao što bijaše običajno u većini crkava na ovijem stranama. Slične crkve nahode se u Capri (s. Konstanca) i Gaeta (s. Josipa)«.

Ovu je crkvu u kratko napomenuo i gosp. Jackson u navedenom djelu¹⁾. On kaže, da je to zlamenita vizantinska crkva, da je vjerojatno dosta starija od god. 1184. i da je jedna od najzlamenitijih ote vrsti u Dalmaciji.

I ja sam tu crkvu pregledao i izmjerio. Ona je po mojem mjeranju 16 cm. dulja, nego što kaže Eitelberger. Ostale nam se protege od prilike sudaraju, ali nam se u tlorisu razlikuju širine prostora megju stupovima. Srednja dva megjuprostora su jednaka, te iznose po 1.75 m., ali prvi do proceonog zabata iznosi 2 m., a zadnji do apsida 1.90 m., dočim su na Eitelbergerovom tlorisu posve različita ta dva megjuprostora: onaj do vrati mu je vrlo

¹⁾ Nav. dj. II, str. 145.

uzahan, a onaj do apsida odviše širok. Još su i sljedeći nedostaci na Eitelbergerovom tlorisu:

1. Nije naznačen položaj dvaju poluvaljkastijeh izdubaka u južnom platnu;

2. Nijesu mu nacrtana dva široka četverostrana izdupka na sjevernom platnu u drugom travée-u sjevernog broda, a na južnom platnu u prvomu travée južnoga broda;

3. Nije nacrtan samo jedan četverostran izdubak s nutrnje strane začelja glavne apsida, kao što zbilja opstoji u originalu, nego su mu nacrtana dva, koja ne opstojе;

4. Izdupci u sredini sjevernog i južnog platna glavne apsida nacrtani su mu u polukružnom presjeku, dočim su polupakružni široki 53 cm., a duboki 50 cm.;

5. Eitelberger je polupilastre megju glavnom i pobočnijem apsidama nacrtao tako, kao da je od njih do glavne apsida 1 stopa širine, dočim nije nego samo 16 cm.; od njih do pobočnijeh apsida ostavio je mnogo uži prostor, dočim je i on jednak kao i prvi 16 cm., te polupilastri ostaju uprav po srijedi prostora megju glavnom i pobočnijem apsidama;

6. Usljed 5. pogreške izahodi Eitelbergeru srednji brod dosta širji od glavne apsida, dočim se ta razlika jedva razabire.

Meni je još drugijem zlamenitijem dodacima da nadopunim Eitelbergerov opis.

Pošto je sad crkva natrpana vrećama trgovine, gredama, starijem sanducima i drugom trgovinom porazbacanom bez reda, to se ona nemože lasno da izmjeri ni da ispita u svijem potankostima. U prednjem su joj dijelu pak umetnuta i dva tavana, od kojijeh donji sakriva neke natstupine, a s gornjim su odalečeni svodovi prva tri travée-a glavnoga broda.

Polukube nad glavnom apsidom počivaju na višekutan prost korniz, niže je od svoda srednjega broda, a iz sredine mu visi onakova kamenita »visaljka kao od izvaljenog pehara« kao što se nahodi i u opisanoj crkvi S. Trojstva¹⁾ u spljeckomu polju.

Sve konke završuju gori polukružno na polukube, a dva četverokutna izdupka na uzdužnijem platnima na plosnat luk. Konke i izdupci počimlju malo po više tla kao u crkvi S. Jurja u Žestinju.

¹⁾ Viestnik od ove god. Br. I., str. 20—21.

Eitelberger nije opazio u ovoj malašnoj bazilici, da joj je tlo razdijeljeno na dva dijela oko 40 cm. visokijem stepenom, koji se pruža preko cijele širine crkve u sredini među drugijem i trećijem parom stupova (ulazeć). Za pristupanje u gornji dio (prezbiterijum) postavljen je posred širine srednjega broda drugi kraći stepen.

Stupovi nijesu svi od granita, kako piše Eitelberger, nego su samo četiri od sijenitnog granita, a dva su od gusta bijela vapnenjaka. Samo dva stupa su jednaka oboda od 1·20 m., drugi imaju 1·02 m., 1·21 m., 1·225 m. i 1·25 m. oboda. Deblo drugog stupa sjevernog reda napravljeno je od dva komada, gornji je od sijenitnog granita, a dolnji od bijela mramora, s kojim je od istog komada nespretno izdjelana malo širja valjasta postupina. Stup prema ovomu ima veliku atičku potstupinu. Prvi stup južnoga reda neima prave potstupine, nego mu je podmetnuta prosta debela četvorinasta pločurina; stup prema njemu, koji je od sijenitnog granita, neima nikakve potstupine, nego je namješten na kamenu ponešto naskočenu od zemlje.

Natstupine su takogjer nejednake, neke više, a neke niže, neke deblje a neke opet tanje od doličnog jim debla. Jedna natstupina ima lišće poput nekijeh u bazilici rabskoj; jedna je iskrnjena kompozitna staro-rimska mramorna, a jedna je isto takova ali od gusta bijela vapnenjaka.

Sve su to nepravilnosti takove, koje nam odavaju doba gragjenja crkve u velikoj umjetničkoj nuždi, kao što je staro-kršćansko, kad se je za gragjenje crkava uzimala gragja sa staro-rimskih poganskijeh spomenika, te se je nespretno udešavala za novu potrebu.

Vrata su crkve prosto zaokvirena s onakijem pragovima kao što su spomenuti ulomci na Stomrati. Pročeoni zid je debeo 61 cm., ali je do vrati otanjen iznutra na debljinu od samijeh 44 cm. koliko iznosi širina pragova.

Nadvratnik je u svojkolikoj duljini urešen plitkom tropru-tastom rezbarijom karakterističnom za svršetak VIII. i početak IX. vijeka. Po srijedi je križ urešen dvostrukom pletenicom, koja se oblo svija i na krajevima krakova križa. Donji krak ima dva zavoja pletenice, ostali po jedan sami zavoj. Ostali su glavni uresi desno i lijevo jednaki, te simetrično poredani prema spom. križu ovijem redom: Najprije tica, koja rastvorenijem krilima stupa put križa i dosiže glavom u gornji mu kut. Jedno joj je krilo po više,

a drugo ispod tijela. Vrat i glava jednaki su kao na ticama bolske ploče. Tice neimaju repa, nego su pri zadku spletene s velikijem kolobarom, koji je zarubljen konopcem, a ima po srijedi mnogolatičnu ružu. Donji kut megju velikom ticom i kolobarom ispunjen je desno tičicom vigjenom sprijeda sa obješenijem krilima, a lijevo tičicom, koja stupa k srijedi s podignutom desnom nogom. Gornji je kut ispunjen troprutastijem uzličem, koji naliči krinu. Z druge je strane kolobar spleten s jednako krakijem križem sastavljenijem od troprutasta traka četiri krat preko sebe prebačena poput četvorine na kut stojeće sa ušcem u svakom kutu. Dolnje i gornje ušce je trokutna oblika. Drugi vanjski horizontalni krak križa spleten je z drugijem velikijem kolobarom, u kojemu je isto takova mnogolatična ruža kao u prvomu, ali je obrubljen prostom dvostrukom pletenicom. Donji kut megju ovijem križem i prvijem kolobarom ispunjen je malijem latinskijem križićem, kojemu su horizontalni kraci na dvoje rascijepani. Ti dvostruki krajevi hor. krakova i gornji krak završuju oblo, donji vodoravno. Nutrnjost je na žlijeb iskopana poput latica na ružama. Prag je na desnom kraju prelomljen te ponešto oštećen, a teško mu je razabrati rezbarije, jer je bio zaklačen, pa mi ga je trebvalo pomnjom strugati. Na donjem uskom rubu nadvratnika teče u svoj duljini ovaj natpis u jednoj samoj brazdi:

..NOMINE D

NI EGO MNIUS PRIOR VNA CV COGNATV MEO PETRVS COGITAVIMVS
P REMEDV AN NRE VNC ĘPLV C-STRVERE

Čita se: (In) nomine D(omi)ni ego Mnius prior una cu(m) cognatu meo Petrus cogitavimus p(ro) remediu(m) an(ime) n(ost)re (h)unc te(m)plu(m) c(on)struere.

U svezi su još šljedeća slova: TRV, TA, LV, RV.

Polukubasto posvogjenje četvorinasta, kao što je u glavnoj apsidi ove bazilike nahodi se na dvije prostorije u crkvi Staroga S. Petra u Zadru¹⁾, koja je najprije spomenuta u ispravi od 418 god.²⁾, pa u bilješci od 810 god.³⁾, te u dvije prostorije crkve S. Križa, a u jednoj prostoriji crkve S. Nikole u Ninu, koje potiču najkašnje iz IX., a po svoj prilici iz VIII. vijeka. Nadvišeni

¹⁾ Jackson. Spom. dj. I, str. 262.

²⁾ Bianchi. Fasti di Zara, str. 6.

³⁾ Bianchi. Spom. dj. str. 10.

lukovi kao u S. Barbare nahode se takogjer u zadarskomu star. S. Petru.

Apside poput izdubaka, kao što su one na krajevima pobočnih brodova, nalaze se na istom mjestu stolne crkve u Poreču¹⁾ u Istri, koja je gragjena u VI., a pripogragjena u X. vijeku, u spomenutom S. Petru u Zadru i u opisanoj crkvi S. Jurja u Žestinju.

Oblik slova u natpisu i narav uresa na nadvratniku svjedoče, da su vrata ove crkve iz VIII. vijeka, najkašnje iz IX., dočim po stupovima, natstupinama i ostalijem već navedenijem arhitektonskijem motivima mogla bi crkva da pripada tomu i još ranijemu zemanu počamši sve od petoga vijeka. Nu, pošto natpis kaže *construere*, a ne *reaedificare*, a ostale se činjenice ipak s njim slažu, to ću se najviše približiti istini uzevši VIII. vijek kao doba postanka ove prezlamenite i dosta dobro sačuvane premda žalibože zapuštene i zanemarene hrvacko-bizantinske bazilike.

U Korčuli na Čistu Srijedu 1891.

Frano Radić.

D o p i s i.

U Korčuli, dne 30. travnja 1891*). — Kod Borovca je daleko od Sokolca $\frac{1}{2}$ s. hoda k sjeveru nekoliko stećaka, a u Gornjemu su Ođžaku $\frac{3}{4}$ s. hoda od Sokolca put jugo-zapada dva stećka. Krnije je 1 s. hoda od Sokolca put jugo-zapada, a tu je jedan stećak u vrhu ravan. Orkvina je daleko od Sokolca 1 s. put istoka, a tu je nekropola od 60 stećaka. Na spomenutijem stećcima nema obilježja. Kula je daleko od Sokolca 2 s. put istoka. Tu je jedan stećak u vrhu ravan. Podbukovača je daleko od Sokolca $2\frac{1}{2}$ s. put istoka. Tu je 25 stećaka. Vrbanje je ođaljeno 4 s. od Sokolca put istoka. U mjestu je pet stećaka. U Vidrićima je, $\frac{3}{4}$ s. od Sokolca put zapada, devet stećaka na pravoslavnomu greblju. U Košutici je, 1 s. od Sokolca put istoka, 60 stećaka. U Pobraccima je, 2 s. od Sokolca put istoka, devet stećaka. Na jednomu je ruka sa mačem. U Rakitnici je, $3\frac{1}{2}$ s. od Sokolca put istoka, dvanaest stećaka. Tu je na stećku, u vrhu ravnu, kao štaka, a na drugomu je ruka s mačem. Tu ima i turskijeh nišana.

U selu je Jabuci, 4 s. od Sokolca put zapada, na staromu greblju stećak s nadpisom, te kaže pop Laza Orašanin, da je pročitao: **ACE AKAN**

¹⁾ Eitelberger. Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler des österreich. Kaiserstaates, str. 95. Tab. 13 i sl., pa Kugler Geschichte der Baukunst II., str. 36—37.

*) V. Viestnik 1891. str. 58.

КОСОВОЈА ПАНТЪ. U Osovu je, 4 s. od Sokolca put istoka, stećaka. Sva ova mjesta oko Sokolca sastavljaju *Glasinac*¹⁾, te je ovaj predjel u velike na glasu radi predhistoričkih predmeta iz bronzane dobe, a to sam javio, kad sam nabrojio u *Viestniku* mnogobrojne predhistoričke gomile, koje sada najmarljivije proučava kustos zemaljskoga muzeja u Sarajevu. U Dubskom je, u selu Solaci prama Krupnomu Gaju, 3 s. put istoka od Rogatice, golemijeh zidina, pa i četiri golema mramora. Kod Lagjevina je, $\frac{1}{2}$ s. hoda, kod Prače dosta zidina, a u Zagorju su Krbine, daleko od Sarajeva 10 s. blizu Kalinovika, te je i tu nekoliko starina. Na litici Majevice planine na jugo-istoku Hana Šibošice osam je starobosanskih nadpisa. U Stienicama je, daleko od Rogatice 3 s. k sjeveru, stećak s nadpisom i slikama. Samobor je kod sela Kajigana, daleko od Goražda 7 s. hoda put istoka, a to je čuveni grad Herceg-Stjepana. Izpod grada je tursko selo Batovo. Sudička Gradina, više sela Sudića u planini. Gradina je daleko od Goražda 3 s. put sjevera, biva kod sela Gojčevića. Tu je put pokazdrman kroz šumu, te je na tomu mjestu preko trideset stećaka. Pričaju seljani, da je tu gospodovala nekakva *Crna Kraljica*. Povrh čuvene crkve *Sv. Gjorgja* u Goraždu nekakva je srušena gradina, a narod hoće, da je i to Hercega Stjepana. Na *Ustikolinama* je, daleko od Foče 2 s. put istoka, crkvina²⁾, a oko nje mramorova s nadpisima. Ovgdje je rimskih ostataka, pa i starobosanskih. Na Borovničima kod Ustikoline je velika starobosanska nekropola, a 3 s. put sjevera daleko od Foče Kraljev je Stō. Presjeka je daleko od Foče 4 s. put sjevera. Tu je mnogo starobosansko mramorje. U Milotini je (džemat Jabuka), daleko od Foče put sjevera 5 s. hoda, nekoliko stećaka, a tako isto u Modropolju, biva 6 s. hoda k sjeveru od Foče. Postolac je daleko od Foče 4 s. hoda put sjevera, te je tu dosta starobosanskih stećaka. Osje je nekropola u Mrežici, a to je mjesto daleko 8 s. k zapadu. Kalinovik je daleko od Foče 9 s. put sjevero zapada, a tu je stećaka na četiri mjesta. U selu je Vrbici nekropola Tetima, biva daleko od Foče 4 s. k istoku. Tu je do 15 stećaka, a na jednomu je nadpis. Daleko od Foče 4 s. put juga na Gjur-gjevici su kod sela nekakve drevne zidine. U Toževcu je, od Foče 6 s. hoda put zapada, stolac Hercega Stjepana. Kod postaje na Černomu je Suhi Vrh. Tu je daleko od postaje $1\frac{1}{2}$ s. put zapada starinska gradina, a uza nju razvalina, pa sve to narod namjenjuje Hercegu Stjepanu, čije

¹⁾ Kaže se, da je u Glasincu kod Sokolca u selu Han-Radjušiću spomenik *Vuka Brankovića*, pa i jest ovgdje blizu selo *Brankovići*, gdje je spomenik s nadpisom Mahmuda Brankovića.

²⁾ Priča se, da su u Ustikolini navrh brijega, povrh crkvine, manastjerske ozidine, a prama tomu su u Cvilini, preko Drine, ostanci gradine. Ovgdje su živjela tri brata Miroje, Ljuboje i Blagoje, pa, kad je sultan Mehmed-Fati osvojio Bosnu, prva su ga dva brata pričekala, te su se isturčila i postala su oba bezima, a treći je brat preveo vojsku preko Drine, al se nije turčio, pa i on je postao spahijom. Njegovi su, biva Blagojevići, držali do zadnjih vremena taj spahiluk, a to je neki biljeg u povjesti Herceg-Bosne.

je ime u Herceg-Bosni u svako doba spominjano i od istijeh muhamedanaca, jer se š njime u velike ponose. U Čajničkomu je kotaru gradina više sela Dupovića, pa zamicala starobosanska nekropola. U Batovu na Mliništu stećci. Pod selom Medjurječjom stećci. U Jezeru je kod Uloga¹⁾, daleko od Nevesinja 8 s. put sjevera golemo nekropola, a tu je dosta i razvalina. Od Morinja je put Uloka kod Nevesinja i Mostara mnogo stećaka, a tako i ruševine staroga manastjera. Crkvina je prama Hradini. Gradina je daleko od Gackoga put Nevesinja 3 s. hoda. Tu je stećak s nadpisom. Od Gackoga je 3 s. put Bileća znameniti grad Ključ. Sad mu se vide samo zidine, biva na bočini je ispod Gologa Vrha. Tu se vidi, gdje je bio Sandaljev stolac, pa je i stećaka. O spomenutom je gradu dosta povjestničkih priča. Garevo je daleko od Gackoga put juga 2¹/₂ s. Tu su pred razvaljenom crkvom Sv. Trojicama tri nadpisa jur objelodanjena u Viestniku. Borač je daleko od Gackoga 7 s. put sjevera. Tu je na Vlaškomu Polju starobosanskih stećaka. Nasred Gackoga je polja Zborna Gomila, a uza nju je drevno bosansko greblje. Na brdu su Gatu stare ruševine, a odtuda je put bio za independentne dobi probiven do Dubrovnika. Od brda Gata prozvalo se Gacko. Kod Zimonića je kule ozidina Oboda, a to je bila drevna straža. Više Gareve je crkvina, a tu je starobosansko greblje. U Srgjevićima je starinska crkva u zemlji. Tu je starobosanskih nadpisa na mramorju. U Šojica je Gaju, kod kasarne Korita, starobosanskih stećaka. U selu Podprisoju, u občini Cepelici, je starobosanskih ploča s uresima i simboličkim znakovima, a to se mjesto zove Preljepa. U Paniku je, u občini Zariječju, Mistihalj, a tu je pred Sv. Nikolom nekropola, a u njoj starobosanskih stećaka sa nadpisima. U Škrobotu je u mjestu Grobnici starobosanskih stećaka. U Vrpolju je kod Aćimove crkve starobosanska nekropola. Tu je čuveni stećak, a na njemu nadpis, koji počimlje: † ВЪ ДНН ГД М(АНЕ)ГА ВОЕ(КО)ДС ДАНДЛАА АСЕН АЕЖН КНЕЗЪ ПОКРАЉЪ . . . . . U Dobričevu je čuveni vašilijanski manastjer. U Čvarićima je starobosanska nekropola. Tu je dosta stećaka, a na njima uresa i simboličkih znakova. Kod S. Slanoga je grad Hasanbega Resulbegovića. Od Staroga Slanoga 1 s. hoda u Petrovićima je dosta stećaka, a tako i na Prosjeku kod crkve, od S. Slanoga 4 s. Još mi je nabrojiti sljedeća mjesta, u kojijem je stećaka ili drugih starina, a udariću duljinu s postaje u S. Slanomu. Pod Kovačinom 1 s. stećci. Na Ilinoj Glavici kod crkve 1¹/₄ s. stećci. U Slivnici 7 s. stećci. U Zagori na brdu 2 s. stećci. U Dolnjijem Turanjima 4 s. stećci. U Trnovcu je crkvina, a na Raskrižju begova kula. Petkovića je crkvina i nekropola 1¹/₂ s. daleko. U Ljubomiru je golemo nekropola, a tako u Ugarcima 9 s. hoda. Krivača 9 s. velika nekropola. U Domaševu, u Dubravi, 9 s. hoda, stećci. U Taležu 3 s. crkvina. U Gjedidićima (na Glavicama) 1 s. hoda stećci s nadpisima. Baljke (Bilečki kotar) golemo nekropola. U Tulju pod Lidinom stećci. U Dračevu kod Popova stećci. U Krajkovićima (Kličano) stećci. U Kurtovićima kod Gjedića stećci. Kaže

¹⁾ Tu je u Ulogu prama Taslidži, kako mi kaza vitez dom Stjepan Putica ogroman stećak vas ispisan bosančicom.

se, da je u Bobanima (?) odulji starobosanski nadpis. Kod Trebinja je više sela Rupjela Herceg-grad. Kod manastjera je Duži starina. U Gomišnjanima su stećci. U Sumetu je (kod Rieke Dubrovačke) pod svodom (gdje voda ističe) gotički nadpis. U Postranju je, u Župi Dubrovačkoj (u Grabvcu) kod Pera Josa Kolića kamen, a na njemu nadpis.

Po popisu sliediće zemljopisna karta o starobosanskijem stećcima i starinama u Herceg-Bosni. Vid Vuletić-Vukasović.

Razne viesti.

Stjepan Zlatović. — Upravo tužnim srcem javljamo smrt našega miloga suradnika, prijatelja i odličnoga rodoljuba O. Stjepana Zlatovića, koj je 11. ožujka preminuo u Šibeniku, svom rodnom mjestu, koj ga i svečano sprovede do hladnog groba. Već za rana, stupiv u red P. S. Odkupitelja, posveti sve svoje sile proučavanju narodne povjesti, a navlastito pako one svoga reda u našoj hrv. zemlji. Stjepan proputova više put sve njezine krajeve, navlastito manastire dalmatinske i bosanske, i sakupi silno historičko blago, koje je samo dielom na svietlo izdati mogao u knjizi pod naslovom „Poviest franjevačke države S. Odkupitelja u Dalmaciji“, u kojoj je mnogo novoga građiva za narodnu poviest srednjeg i novijeg vieka. Zanimao se veoma i sa starinama, te je večešto krasio strane ovoga našega lista; a tako isto i spljetskoga „Bullettino di archeologia e storia patria“, te i drugih domaćih časopisa. Ostavio je pako veliki snop listina, u kojih leži veliko blago za našu povjest. Večna mu pamet!

Odkriće rimskih novaca kod Sikirića u Bosni. — O tom nas obaviešćuje naš vriedni povjerenik Tomo Dragičević, stražmeštar, dopisom od 22. svibnja 1891. iz Vlasenice: „Veleučeni gospodine! Dne 17. ovoga mjeseca prigodom pravljenja ceste Bratunac-Farković u kotaru Srebreničkom pod selom Sikirićem na jednoj njivi do 100 koraka od Drine naišli su radnici u dubljini do 1 metar na skrovište rimskih bakrenih, a po malo i srebrenih novaca, kojih je bilo po dokazu do 8—9 oka (5—6 stotina komada). Ja sam imao priliku, da sam od tih novaca 3 komada vidio, i na jednom pročitao: IMP · GORDIANVS PIVS F · E · L · AVG. sa poprajem, a na drugoj strani P · M · S · COL · VIM., slika u sriedi, a okolo vol i lav, pri dnu AN III (g. 242). *Kotarski ured u Srebrenici pobrinuo se je, čim je to doznao, da se ti novci oduzmu i kotaru predadu, pa će valjada ovi zemaljskom muzeju predani biti.*“ Tako u Bosni, a kod nas?

Rimski grobovi u Osieku. — U takozvanoj „Slavonische Presse“ br. 59. od 21. svibnja t. g. gosp. Drag. J. Nuber, Osječanin, obaviešćuje o odkriću rimskih grobova na ravnici, koja leži medju Osiečkom tvrđjavom i doljnim gradom, nedaleko od Agencije, te opisuje tri groba, dva od njega sama našasta, a jedan od učitelja Martića. Grobovi su sazidani od velikih plosnatih cigala, i pokrity na način krova. Navadjaju se i predmeti u njih nadjeni, ali ništa osobitoga; sve pako darovano ondješnjemu gradskom muzeju. Gosp. Nuber, koj se veoma brini te požrtvovno na-

stoji, da se Osiečki muzej sve bolje razvije, kani nastaviti istraživanja na onom zemljištu; te mu iz srca želimo sjajan uspjeh.

Odkriće predhist. selišta nedaleko Gospića. — U Bilaju blizu Gospića nalaze se tri brežuljka do 60 cm. visoka. Njeki pastir grtajući zemlju uz podnožje srednjega brežuljka, naiđe na svitak (rukobran) od bronzene žice, i odnese ga g. Jak. Paveliću, učitelju i muz. povjereniku u Gospiću. Pavelić namah otidje u Bilaj, i dade kopati ondje, gdje se svitak našao, te naiđe još jedan onakav svitak u dubljini od 30 cm., a 30 cm. daleko od prije našastoga. Drugo ne naiđe do samo čiste ilovače. Dakako tu se radilo o grobu, ali okostnica kroz viekove izčeznula. Gosp. Pavelić dočuo je od seljaka, da u neposrednoj blizini, u vodom izrovanoj živici, nalaze se poslie kiše žuta zrnca, po svoj prilici od jantara, koja se u natri raztope. Na dva od tih brežuljka ima i po jedna pećina. U jednoj se njегда kopalo radi blaga, te se našlo samo kosti i kovnih predmeta. Sve su to sigurni znakovi, da u tih brežuljcih ima blaga, ali predhistoričkoga. G. Pavelić nastavit će istraživanje ove okolice nadom na liepi uspjeh.

Nadjen stari top. — Dne 11. svibnja t. g. seljak Mato Zorić iz Hrastovice, nedaleko Petrinje, iduć k svomu vinogradu, opazi blizu sv. Duha izpod ruševina stare zidine bivše tvrđjave kao željezo viruće iz zemlje. Pohiti da ga izkopa, te naiđe, da je to starinski top, 1 m. 35 cm. dug, a jedva jednu centu težak. Sprave otraga, gdje se je nabijao, nije našao, te je top skroz šupalj; ali moguće, da ona još leži tu u zemlji.

Otvor česke akademije znanosti, umjetnosti i književnosti. — Dne 18. svibnja 1891. otvorila se je akademija znanosti, umjetnosti i književnosti u Pragu. Svečanost bjaše izvanredno sjajna. Držala se je u novom muzeju u prisutnosti nadvojvode Karla Ljudevita, koj ju kao pokrovitelj svečano otvori. Prisustvovali su prvi zastupatelji vlasti, znanosti i plemstva u Českoj i sjaset naroda i stranaca.

Akademija blagoizvolila je pozvati na tu svečanost i naše hrvat. arkeol. društvo; te je naše društvo zastupao na toj svečanosti društveni blagajnik Dr. Čeh. Društvo je pako na dan otvora izkazalo Akademiji svoju zahvalu i radost putem brzjava. Slava Akademiji! Uspjela do najvećeg sjaja.

Javna sjednica jugoslavenske akademije. — Filologičko-historički razred jugosl. akademije znanosti imao je dne 30. lipnja javnu sjednicu, u kojoj je akademik Dr. Fr. Rački, nastavljajući svoje istraživanje u povjesti hrvatskoj za vladanja narodne dinastije, čitao raspravu o gospodarstvenih odnošajih hrvatske zemlje u onom razdoblju. Najprije istaknu, da je tada hrvatsko-dalmatinsko primorje i bliže mu Zagorje, za koje su se predjele sačuvali spomenici pisani, gusto naseljeno bilo, što se osobito za sidražku, primorsku i poljičku župu dokazati može. Župako pučanstvo bijaše naprama gradskomu brojnije, nu jednomu i drugomu bijaše ratarstvo granami s njim spojenimi, imenito stočarstvo, glavno zanimanje. Akademik se na temelju jezikoslovnih ispitavanja osvrnu, da se hrvatski narod već u svojoj pradomovini bavio ratarstvom i stočarstvom, pak da se on kano ratarski narod doselio na jug, nu ovdje našao njeke vrsti gospodarske pri-

vrede, kano što obradivanja vinograda i maslina, kojim je za tim sam priviknuo. Onda prelazi, da razjasni, koje sve ratarske proizvode spominju suvremene izprave. Tada progovori o posiedu i vlasniétvu, te navodi, da su zemlje u većih ili manjih skupina bile razdieljene medju vladalačkom obitelji (terrae regales), medju crkvom (biskupije i redovi), medju gradskimi obćinama, medju vlastelom i manjimi posjednici. Za svaku vrst vlasnika navodi primjere. Duže se bavi pitanjem: jesu li one posljednje zemlje pripadale pojedincem ili porodicam i zadrugam; te ovo drugo dokazuje obširnije. Odakle izvodi, da je u Hrvatskoj već u ono davno doba obstojao stari slovjenski oblik posjeda, koji sledi iz plemenskoga života. Prema tomu najveći dio zemalja pripadao je zadrugam. Načelo zadržnoga vlastelinstva vladalo je i u seoskih obćinah, odnosno kod redova i plemena, gdje je zajedničkih zemalja bilo. Ovo načelo proviruje također iz svih oblika kod promjene, što se primjeri sa suvremenih listina razsvjetljuje. Govori o izpravah, kojimi se posjed osjegurati htjelo, onda o uredjenju gospodarstva, o vrijednosti nekretnina, o mjerah za zemlje, o putovih razpačivanja gospodarskih plodina, o prometu i trgovini, koje je brodarstvo promicalo.

Missale glagoliticum Hervojae ducis Spalatensis. Vindobonae 1891. — Tako glasi naslov, ali knjiga neodgovara naslovu, te zaman ćeš u njoj tražiti Hrvojina misala glagolskoga, osim nekoliko ulomaka. Daleko važnije bilo bi za nauku, da se je tekst misala izdao podpuno onako, kako stoji u rukopisu, glagolski a ne ćirilski kako je, a izpustilo, što je suvišno il za znanost manje važno¹⁾, kad se jednom uprav veledušno posvetio od strane zem. Vlade bosanske u tu svrhu toli ogroman trošak. Spomenik je to iz početka XV. stoljeća (1403—8), pisan hoćeš nećeš hrvatski, a nikako drugako, u Bosni, te je jedan od najstarijih spomenika našega hrvatskoga jezika. Ostaje dakl na Hrvate ta briga, a vlastito na ledjih jugoslavenske Akademije, da nam taj naš dragocieni spomenik u punom i pravom ruhu na svietlo izdade. (Grihot da nemamo još Geitlera živa). Ovako kako je, ova je knjiga više za luksus (slike su tako sjajne da jim jedva para, a ima ih sjaset), nego li za znanstvene svrhe,

¹⁾ Na pr. životopis Hrvojin podug je, a i u tom nije se uvažilo, što se u zadnje doba o njem hrvatski izpravilo. Glavni i zadnji čin, njegov pad, odkrojen je po starih sumljivih loših vrelih, samo da bude izdajicom i debele kože, dočim diplomatički izvori nedvojbeno pokazuju ga žrtvom nenaviesti, hinbe i ženske pakosti. Što je upotrebio tursku pomoć, kad mu nehjaše od nikuda pomoći, a imao proti sebi i nebo i zemlju svu; i drugi, jači od njega, su to isto radili i onda i kašnje i bez nužde. Primjera ima sjaset. Što se tiče vjere, nije bio ni čist pataren ni čist katolik po samoj njegovoj izpovjedi, te su ga mnogi smatrali za katolika; a s toga mu i posvieta ovoga misala. I t. d. S druge strane nije se mal ne ni dotaklo u ovoj knjižici, što je po nas najglavnije u ovom izdanju, naime jezik u kom je rukopis napisan. Ono malo brazda na str. 64. (*de lingua codicis Hrvoje*) onako bačeno, moglo je slobodno izostatati; te uhvamo, da će ovu stranu rukopisa sam Jagić, kao najsposobniji, obraditi kako treba

kako je mogla izključivo biti, da nosi i tekst, o kom razpravlja. Uza sve to, mi ipak s osobitom radošću i hvalom bilježimo i pozdravljamo njezin izhod, jer i ovako, kako je, ima osobitu znamenitost, koju joj daje poglavito majstorsko pero i auktoritet našega Jagića, koj će jamačno i na ovo malo gradiva razsvietliti i obogatiti znati još uvijek tamnu prvu dobu razvitka našega hrv. jezika. I ovo je napokon jedan dokaz sve više, da je Bosna hrvatska, pošto je misal za Bosnu i u Bosni načinjen.

Dr. Lucas Jelić. Das Coemeterium von Monastirine in Solona und der dortige Sarkophag des Guten Hirten. Roma 1891.

— Ovo je prvi dio rasprave dra Jelića tiskane tja u žurnalu „Roemischen Quartalschrift für christ. Alterthumskunde und für Kirchengeschichte“. U toj razpravi opisuju se rimski spomenici, koji su od g. 1871. sve do danas otkriti bili na Solinu u mjestu tako zvanom *Monastirine*, ležećem izvan solinskih zidina po prilici 100 m. od njih daleko k sjeveru, u blizini crkvice sv. Dujma. Nitko, koji se ovim predmetom javno bavio, neće da znade, akoprem višeput obielodanjeno, o prvom otkriću toga grobišta; a po razpravi Dra Jelića činilo bi se, da se stoprv tu počelo raditi g. 1871., kad se tu slučajno otkrio sarkofag sa predstavkom Hippolitusa i Phaedre. Ali nije tako. Njokoliko godina prije radilo se je o tom u društvu za povjestnicu i starine jugoslavenske u Zagrebu, da se na Solinu nadju tragovi grobovom hrvatskih kraljeva, i taj posao bude s prva meni povjeren. Proučavši dakle sve do sada poznate odnosne spomenike i listine, pohićen u Solin, i sravnivši sakupljene viesti sa zemljištem, dodjem do uvjerenja, da su ti grobovi imali ležati u mjestu zvanom Monastirine. Sklopiv dapače formalni ugovor sa vlasnikom dotičnoga zemljišta, o svem obavjestim društvu u Zagrebu. Moje obsežno izvješće bje tiskano u zagr. novinah, ali za izvedenje radnje ono društvo u svojoj sljeposti obrati se na Dra Lanza u Spljetu, i tim zapne cijeli posao. Tom prilikom budu izvedeni po meni i prvi pokušaji izkapanja na onom tlu, te je za tim mnogo spomenika odanle razneseno kojekuda i razprodano. Bolji dio njih nalazi se još danas u perivoju gosp. Ciotte, gradonačelnika na Rieci, ili u riečkom gradskom muzeju, ako mu jih Ciotta poklonio, koj jih sam u Solinu nabavio. Dobro bi bilo i na ove osvrnuti se.

Dr. Jelić pripovieda nam veoma viešto u ovoj razpravi tečaj izkapanja na onom grobištu obavljenih od g. 1874. u naprieda pod upravom najprije Glavinića, a zatim Bulića sve do danas troškom c. kr. centralne komisije bečke za iztraživanje i sačuvanje starina, i točno opisuje poglavite zgradjevine i spomenike, koji su tečajem vremena ugledali bieli sviet, osvrćuć se na izvještaje obielodanjene od samih voditelja tih izkapanja i od drugih. K opisu priloži naert rake dobroga pastira i ciele zgradjevine po već izdanom od Bulića, ali u manjem obsegu. Obširni pako opis ovoga grobišta i dotičnih zgradjevina izaći će na svietlo iz viešta pera g. Bulića putem gori pomenute centralne komisije, čim se *atrium* velike basilike odkopa, čemu su stajale na put do sada neplemenite zaprieke, i tim se radnja dokonča.

Dr. Jelić bio bi puno bolje učinio, da je ovu razpravu u svom materinskom jeziku izdao u našem Radu, svomu narodu na korist i slavu.

Di Fra Andrea Kačić-Miosić, onorato di pubblico monumento in Macarsca, profili. Gorizia 1890. — Ovo je obsežna razprava, koju napisa naš stari prijatelj i saučenik prečast. Dr. L. C. pl. Pavišić Makaranin o našem neumrlom Milovanu prigodom otkrića Milovanova spomenika u Makarskoj. Pavišić je već davno poznat kao valjan spisatelj u književnom krugu italijanskom; a bio bi daleko dalje zahvatio u našem, da je već za rana svoje izvrstne duševne sile svomu narodu posvetio, pošto već u koljevci susnuo je bio s najčistijega vrela svoj materinski jezik, kako su svjedokom i njekom malenkosti, koje je u hrvatskom jeziku napisao. — U ovoj razpravi svrha mu je glavna, da upozna Italiju sa djeli našega Milovana, a navlastito s njegovom pjesmaricom, koja ga neumrlim učinila, i to mu sjajno podje za rukom.

Osservazioni d' un notajo sull' isola Lesina dell' adriatico. Zara 1891. — Već davno je u nas poznata oštra borba medju Hvarani i Starogradjani o položaju starodavnoga grada Pharos na hvarskom otoku. Akoprem ju konačno riešio na mjestu najprvi um u ovoj struki, dosta su samo starodrevne zidine sačuvane u Staromgradu i nadpisi starogrčki i rimski ovdje izkopani, da i najtupije osvjedoče. No ipak naš vrli prijatelj g. B. Vranković, na prosto odbijajuć, a ne obarajuć i Hvarane i Starogradjane, izmislil jednu treću točku, gdje je imao ležati onaj starodavni grad, a to mu je Vrbanj, jedva tričetvrt sata daleko od Starograda. Čudnovati su pako i spisateljevi pomagači u toli ozbiljnom pohvatu. Pobijati ga bio bi posao dug, a sasvim suvišan. Svakako g. Belizar u ovoj razpravi pokaza ne malo pronicavosti duha i dosietljivosti riedke, te mu od srca hvalimo, što nam je za jedan sat pružio ugodne zabave.

Il palazzo di Diocleziano e il II. della Diocleide. Prof. G. Zarbarini. Spalato 1891. — U opisu Dioklecijanove palače u Spljetu dosta obširno i točno rišu se svi djelovi ote palače, te ga kao ugodno štivo preporučujemo onim, koji se zanimaju ovakovimi predmeti. I stihovi tu priloženi teku dosta glatko i bujno, te nisu bez vriednosti.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Zadnje naše tromjesečno izvješće završili smo radostnom viješću o našašću sarkofaga, te smo primjetili, da smo odlučili propitati mnenje naših strukovnjaka prije nego sarkofag sa njegova višestoljetnog položaja krenemo i drugamo prenesemo. Ali uslied uzroka, koje treba da ovdje premučimo, pohitismo dne 11. ožujka tek. god. da sarkofag u Knin prenesemo. Pošto je u više navrata mrtvac u sarkofagu pregledavan, cijenili smo

unjestnim prepriječiti svako daljno suvišno mješanje mrtvačkih ostanaka, pa smo za to sakupili sve, što se od odjeće dalo sakupiti, a kosti makli i smjestili u malo od zinga korito, te jih opet u sarkofag položili, a sam sarkofag sa svih strana dobrim gvozdenim saponim sapeli i zatvorili.

Opetovnim pregledavanjem mrtvaca još se konstatiralo, da je mrtvac na glavi imao svilenu kapu ili kalpak; našlo mu se u humusu kutnjih zuba 16, sprednjih 4. Kod desne ruke našlo se sitnih fragmenata nekakova štapa, a kod bokova saponi od pojasa.

Opet dne 19. ožujka roveć radnici dublje u podnevnomu brodu bazilike na Groblju u Biskupiji namjeriše na drugo važno otkriće. Među prostorom prvog i drugog pilova odkopaše nekakav zid, poput bazisa od pilova, dug 3·20, širok 1·90, visok 1·70. Odjeka radnikova maškлина već nam napravo označila, da je to grob. Neimajući taj grob s nijednog kraja označena otvora, kroz koga su mrtva unutra položili, trebalo je s jednog kraja grobnicu prosjeći i zgodan ulaz otvoriti. To je bila prostrana, dobro zidana i posvođjena grobnica, unutra duga 2·50, široka 1·00, visoka 1·40. Konstrukcija grobnice jednaka je konstrukciji zidova bazilike, a i dubljina je ista sa dubinom temelja bazilike. Svojom površinom izravnjivala se tlu bazilike. Predsjednik je prvi unutra sašao i konstatirao, da se je mrtvac sasna u crnjelo-smjedjasti humus preobratio, da mu nigdje traga kakvoj koštici ili zubu. Humus je zapremao jugozapadni, za jedan centimetar debeli prostor groba. Ipak moglo se nazrieti uljepljene tragove odjeće sitne tkanine i drvenog liesa, a oko pojasa i noguh malih fragmenata pozlate. Mrtvac je bio okrenut od zapada pogledom u iztok i dug je bio 1·50. Kod nogu našaste su dvie iz bronza, srebrenom korom ovijene a dobrim zlatom pozlaćene ostruge, sa odnosnim saponim, srednjom petljom i dvijema žujicama. Na sred pasa našasta su dva saponi sa takodjer dvijema žujicama. Radja u zvjezdicama ovih predmeta je izvrstna, a predmeti su dobro sačuvani. Mi smo odmah po mjeri mrtvaca i po objemu ostruga prosuditi, da je tu bio pokopan neki golobradi mladić. Našim nagadjanim posegli smo, da je mrtvac iz prve davnine dobe bazilike, da su ostruge jednolične ostrugam našastim u sarkofagu, da je mogao imati nad grobom sa nadpisom ploču, koja da je u tlehu crkve nad grobom ležala, pače jedan fragmenat takove nadgrobnne ploče, koji je tu blizu našast sa liepom ornamentikom i oznakom: † FILI(us), mislili smo da bi se upravo na ovaj grob mogao odnositi. Kasnije smo opet našli nekoliko odnosnih slova, pa opet dva ulomka odnosne ornamentike, pa nas je pusta naša nada zanosila da ako nadjemo ostale ulomke ove ploče, da ćemo ujedno odgonetati imena dvaju mrtvaca, i ovoga u grobu i onoga u sarkofagu, i da bi to mogli biti otac i sin. Ovo prosto naše nagadjanje za sad nemožemo jačim dokazim podkriepiti, ali ipak nesmimo svu nadu izgubiti, da kad se pootvaraju preostali neotvoreni ondje grobovi, da bi kô gradivo uložene mogli naći i ostale diclove ploče i nadpisa. Za sad se može pokušati spraviti paleografične i ornamentalne oznake ovih ulomaka ploče, sa izradbom jednih i drugik ostruga.

Dne 24. travnja u seoskomu putu, što presjeca zgradje, našasto je nekoliko fragmenata transena, predstavljajuć jednog orla i neku drugu

kimeričnu živinu. Isti dan u bazilici u glavnoj absidi našasta je jedna bronzana i liepo izradjena mala petlja i žujica od ostruga, i jedno puce, slično pucetu našastu u sarkofagu, ali manje od ovoga i odlomljeno od svog okvira.

Dne 9. svibnja opet u spomenutomu putu našast je jedan kipić u kamenu, koji predstavlja čovjeka sa mačem o pojasu, a rukom na balčaku. Ovaj kipić važan je rad izradbe njegove odjeće. Suvviše u istomu putu dne 19. svibnja našlo se ko gradivo uzidano jedan ulomak praga, ispletan lozom pticam i križićim, i sljedeći ulomci nadpisa:

1.	2.	3.
VI · TEMPORV VOTVM	TIBI ALMIFICO DOGL	IS ET GABRIH
4.	5.	6.
TEPLV TIBI DICATO	EXIGVVS V	AGENS

Dne 25. svibnja radja je na ovomu grobištu obustavljena, a prešlo se malo dalje, oko 50 metara u sjevero-zapad na oranicu braće Zdrilića. Ovdje odmah prvi dan otkrivena je jedna velika absida, koje zidovi prelaze u vinograd braće Katića. Ova absida sa zgradjama koje će se naći u spomenutomu vinogradu i sa zgradjama prije odkopanim na oranici Bultovoj sačinjava dio velikih ruševina. Napred se radja nije mogla prosljediti, dok se ne sklopi pogodba rad vinograda i sa braćom Katića.

Sad nekoliko manjih viesti iz pokrajine. Ot. Marko Čačić našao je u Gradu u Petropolju jedan ulomak nadpisa S. PETRVS. Štovani povjerenik g. Škarpa u Biogradu podastrao izvješće o cravi S. Gospe u Tukljači kod Biograda i upozorio na neke tu arhitektonične komade. Suvviše poslao odtisak glagoljačkog nadpisa sa nadgrobnne ploče u istoj crkvi. Nadpis bi spominjao nekog tu pokopanog mjestnog sudca, ali buduć nadpis loše sačuvan, dosljedno da se iz odtiska nebi moglo jamčiti za točnost nadpisa, pa ga za sad neobjelodanjemo. Još nam je poslao odtisak grba nad vratima sela Turnja, i upozorio na grb nad vratima starinske crkvice na otoku Babcu, i na drugi starinski grb nad vratima starinske kuće plemića D' Erko, koje narod zove Pekota il Dragoman. Dalje izvješćiva o ustrojenju odbora za proizvesti pokušaje u Vrani u zavaljenoj crkvi nad Hanom.

Imali smo prigodu viditi u Splitskomu muzeju jedan ulomak nadpisa, koga je veleuč. Bulić na Solinu nabavio sa riečima PRO DVCE TREPIME(ro). Mahom smo pošli u Solinske Rupotine da pregledamo položaj našašću tog dragocijenjenog ulomka, i uvjerili se, da proistječe iz srušene crkvice, koju su težaci za vinograd prekrčili. U okolnim obzidom vinograda nazirati je gradiva iz te crkvice.

Sad da ispravimo o ulomcima nadpisa našastih u crkvi sv. Jurja u Pagjenam, koje smo uslied prepisa od druge ruke primljena netočno u zadnjemu broju Viestnika objelodanili. Ulomci su iz X. vijeka i glase:

1.	2.	3.
REGIS · SALVA	RASTIMIR · PERSEC	E VIRGINIQVE † SACR

Od upraviteljstva
Kninskoga starinarskoga društva.

Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. V. God. 1891, str. 64).

Odkopav obe zgradje, baziliku i priložene dvorove, preostajalo je da se u atriju posegne do sve potrebite dubljine. Ovdje dublje roveć uvjerismo se kako smo krivo s prva označivali obseg atrija, dočim za met. 2·50 pred pročeljem bazilike nadjosmo zidove, koji istom pružaju sliku pravog atrija. U ovom nasap je bio veoma mekan, od same klačarde i fragmenata bielog mramora sa oznakom rimske izradbe. Za stalno mislimo da ovaj mramor, kog smo gotovo jedna kola ovdje našli, proistječe od sarkofaga, koji požarom i rukam potraživaoca blaga biše smrvljeni. Ostanci mramora nose oznaku ogarine, a našlo se ovdje obilno ugljevlja i pepela. Medju ovom smjesom klačarde, pepela i mramora nadjosmo izpremješanih mrtvačkih ogorenih ostanaka, dva para jako iztrošenih ostruga, pet komada krasno izradjenih fibula, i nekoliko fragmenata od požara slivenih bronzanih predmeta, za koje takodjer mislimo da su bile fibule odnosno ostrugam. — Ovdje u atriju do podnevne strane za 5·00 metara duboko uz samu cielicu zemlju nadjosmo jednog mrtvaca u običajnoj poziciji u liesu ukopana. Od liesa se samo ujmio koji neznatni papoljak. Kostii nisu bile ogorene, te mislimo da vatra dovle nije posegla.

U atriju sa sjeverne strane bio je prvlje otkriven jedan ozidani grob, koji svojom konstrukcijom jasno ističe dvie razne epoке. Gornji dio groba, ko svi običajno poznije dobe grobovi, jest iz sedre, dočim donji dio jest sazidan od ljuca-vapnenca. Trebalo je ovaj grob dielom srušiti, da se dublje ispod njega prokopa, a dielom trebalo sačuvati ga nek bude jaanijim dokazom raznih epoka konstrukcije.

Dublje ispod ovoga groba nadjosmo opet jedan jednostavni grob, sa mrtcom u drveni lies položenim, ali glavom okrenutom od sjevera pogledom u jug. Ovo je jedini od toliко stotina na ovomu groblju otvorenih grobova, u komu nadjosmo mrtca drukčijom pozicijom, dočim svi ostali mrtci bili su okrenuti od zapada pogledom u iztok.

Iz atrija posegosmo još dalje pred atrij, i tu nagjosmo ostanaka jednoga mrtca vatrom sprženih, i uzanj jednu bronzanu narukvicu. Opet niže u drugom nadjosmo dvie ogromne naušnice, baš najveće što jih se kroz svu radju našlo.

U našim bilježkam prije istakli smo¹⁾, kako je u podnevnoj kapeli našast jedan sarkofag bez poklopca, od požara jako oštećen, i u njemu koštur jednog mrtca. Taj koštur mi smo sačuvali u nadi, da bi se s vremenom moglo što izvjetna saznati o znamenitosti mrtca. Ali obzirom što je šarkofag jako od požaza postradao, dočim na kosturu, izim nešto pepela, koji je drugim uzrokom mogao u sarkofag dospjeti, nismo opazili nikakova traga ogorini, kasnije nadošla nam je sumlja, da taj koštur mogao bi biti kog drugog mrtca, no što smo to sprva mislili, i tom sumljom vodjeni, odmakosmo sarkofag, da izpod njega dublje prokopamo. U našem naga-

¹⁾ Viestnik god. 1890, br. IV, str. 144.

djanju nismo se prevarili; jer upravo ispod sarkofaga u maloj rupici nadjosmo zasute i od vatre jako smrvljene ostanke drugoga mrtca, i te mislimo, da su upravo onoga mrtca, za koga je sarkofag tu smješćen bio. Ovim buduć svestrano i bazilika i priložene zgradje odkopane, počlo se sa kopanjem dalje za nekoliko metara i dolje i gore i sa strane basilike; koje je sastojalo samo u otvaranju grobova; jer se već nikakvih zidova nije našlo. Grobovi oko bazilike u najdonjem naslagu bili su malom iznimkom prosto bez klaka sagradjeni, i u njima našlo se nekoliko komada naušnica, prstenova i sličnih novaca. U vrhu bazilike sa podnevne strane našla su se tri duboka groba, dobro ozidana sa ostancima više mrtvacu, ali bez drugo isto u njima.

Sa sjeverne strane za nekoliko metara dalje, uz seoski put, u jednom prostom grobu našast je jedan mrtvac u nekom stadiju mumifikacije, da ga se je moglo ciela uzgor dignuti. Nedajuć ovomu posebne važnosti, smjestili smo ga u kosturnicu.

Sad nam je priglaviti sa nekoliko obćenitih opazaka.

Odkopavajuć baziliku i zgradje nismo se namjerili niti na cigli arkitetonični predmet u njegovom primitivnom položaju; pače, nebuduć našli gotovo nijedan predmet ciel, i odnosne krnjatke nalazili smo jedan ovdje, drugi ondje, treći uzidan u zgradje poznije dobe. Tekom stoljeća gradivo se raznosilo na sve krajeve, uporabljivo se za svake priručne svrhe a i od objesti razbijalo. Jedan ulomak ornamentike našli smo za četiri kilometra daleko od groblja u Orliću u razvalinam pred Kekića kućam, a drugi na groblju, koji su nesamo istovjetni u izradbi i gradivu, dali se tiesno spajaju u celinu. Opet jedan ulomak našli smo u dimnjaku kuće Katića. Seoski bunar kod kućah Vidovića, koji je sagradjen u doba turskoga zaposjednuća, sazidan je iz mramora i bielog vapnenca sa ovih ruševina uzeta. Predaja je med pućanstvom, kako su se seljani Biskupije lakšili sa izglaisanim starinskim ploćam, i ulagali jih u ognjišta radi zgodne pecitbe kruha. Pri istoj gradnji kasnijih grobova, dosta se iskresalo ovakovih predmeta. Da se i iz objesti dosta sličnih predmeta oštetilo i uništilo našli smo dokaza kroz i takozvanu igru *trilje*. U neko davnije doba ova igra bila je jako obljubljen, pa igrači za mnogo se netruditi tražiti prikladnu ploću, uzeli bi ploću iz ovih ruševina, pismo ili ornamentiku okrenili bi k zemlji, a s druge strane urezali aliku igre. Medj ovim ruševinam našli smo četiri takova primjerka. Jedan je ulomak nadpisa sa velikim slovima: „DEV“, a s druge strane *trilja*; drugi ulomak čest je ornamentike od ciborija, treći ulomak takodjer od ornamentike, na komu je igrač usred trilje urezao i svoje ime, četvrti je na ploći-mulici, na kojoj je igrač oko trilje urezao nekoliko križića. Budi uzgredno rećeno, da smo *trilji* našli tragova i medj ruševinam na stupovim kod Bukorovića kuća, na Bribiru, kod sv. Bartula u Zdrapnju i t. d.

Nego još je naše uvjerenje, da su spomenute zgradje svestrano prigodom raznih pregradnja, prigodom neprestanih seoskih mrtvaćkih pokopa prerovane bile: a i potražioći blaga bez sumlje su ovlikom rasapu sudjelovali. Konstatiralo se, da se je uz mrtce polagalo i dragocijenjenih predmeta, a da je veće od jednog sarkofaga, kako ćemo kasnije spomenuti,

ovdje bilo, i to sve lakomu ruku zanosilo da ruši i razbija. To je stajno, da se jedva dvadeseti dio od epigrafičnih i arkitetoničnih predmeta našlo, a ostalo sve je postradalo.

Gradivo arkitetoničnih i epigrafičnih predmeta sastojalo je iz bijelog Kararskog, iz Cipolino mramora, iz bijelog izvrstnog i bijelog ljutca vapnenca, a nekom iznimkom i iz muljike. Probranije gradivo bez sumnje proistječe sa rimskih ruševinah, bilo iz blize Promonae ili nešto daljega Burnuma, ili pak sa kakovih rimskih ruševinah na istom Kosovu, kojima mi do danas traga neopaziamo. U potvrdu ovoga imamo nekoliko i epigrafičnih i ornamentalnih komada, na kojima je s jedne strane oznaka rimska, a s druge oznaka naše dobe. Židovi su od slabog conglomerata, kog puk nazivlje *krečinom* na istom mjestu vadjena. Svodovi su bili od sedre, koje u okolici premnogo ima. Tlovovi bili su iz terasa, a krovovi od nešto sličnih današnjih kupa, ili iz izliebanih cigla poput onih od današnje Pordenone. Budi i ovdje uzgredno rečeno, da ovakovih kupa i cigla opazili smo na više naših ruševinah. Među ovim ruševinam nenadjosmo traga graditeljkoj renesanci, niti novaca kasnijih od XIII. vjeka.

Epigrafičnih ulomaka našlo se komada 39, iz mramora 6, iz bjeloga vapnenca 33; po raznovrstnosti izradbe 16. Kapitela 29; iz mramora nijedan, iz bijelog vapnenca 29, po raznovrstnosti izradbe 19. Našlo se nekoliko komada mramornih stupova najvećeg promjer jest 0·33. Raznovratni ulomci *transena* svi su iz bijelog vapnenca i predstavljaju kipove, živine, biljke i geometrične slike.

Drugi ornamentalnih predmeta kamenih i nebrojimo ulomke i vratu. Možemo reći, da su oponašani svi mogući poznati motivi longobarskoga stila.

Grobovi imaju četiri razna oblika. Prvi sastoje, za jedan metar pod zemljom prosto, bez ikakvog kresa osovito poredanih ploča, visokih od 0·30—0·40 cent., koje običajno puk zove ploče bedrenjače, međj koje bi polagali mrtae, običajno bez liesa, a samo smo u dva slučaja opazili i s liesom, te bi ovakov prosti grob pokrili sa nekoliko *ploča poklopnica*, zasuli ga i izravnili sa zemljom i navalili težki kamen, đug preko dva metra, širok od 0·70—1·00, debeo od 0·30—0·45 centm. Oblik ovakovog nadgrobnog kamena često se mjenjao koli u veličini toli u izradbi. Na ovakove kamenove uklesavali bi razne simbolične znakove: krstove, mačeve, zviezde, sunce, polumjesece, neku vrstu liera, štitove, lukove sa strielam, buzdovane, barjake krstaše, kosiere, nožice, kipove, živine i još druge znakove, kako ćemo drugom naročitom zgodom obširnije raspresti pitanje. Ovakov grob, po našem mnenju, jest najdavniji oblik hrvatskog groba. Vešinom u ovakovim grobovim našlo se naušnica, prstenja, novaca i drugog narodnog nakita, tom razlikom, da ako je grob dublje ukopan, nakit je bio primitivnije, akol pliece prama površini, ukusnije izradjen. Ovakovi predmeti lako su bili nadjeni, pošto bezdvojbena okovina bi na košturu, gdje bi predmet bio položen, ostavila zelenu patinu, i po toj oznaki radnici su i bez dugo premješavati zemlju, predmete sakupljali.

Druga vrst grobova jesu sarkofazi, koje su naši stari od Rimljana poprimili, dok su jih, ili sa rimskih nekropola uzimali i u nje svoje odličnije mrtvace polagali, ili su samo rimsko prikladno ureseno gradivo

uzimali, i iz istog, ostavljajuć nakit netaknut, sarkofage dubli; ili su jih pako u duhu longobardskoga stila kresali; ili napokon prama svomu posebnom ukusu samosvjestno izradjivali. Mi ovu tvrdnju iz nekoliko na ovim ruševinam pribраних ulomaka sarkofaga izvodimo, stalni, da će daljna raskapanja ovu našu tvrdnju boljma zasvjedočiti. U sarkofage polagali bi uz mrtca i njegov odnosni nakit u bronzu, srebru il zlatu. Dosadanjim kopanjem zasvjedočeno nam je, da su hrvatski velmože u sarkofazim bili pokopavani. Od sarkofaga našast je jedan cio, jedan bez poklopa, od sedmerice po nekoliko ulomaka.

Treći oblik bio je iz jednog reda kamenja klačno ozidane rake, visoke 0 35 cent., u koju bi mrtca bez liesa polagali, te bi ga tankim pločam poklopnicom pokrili, zasuli zemljom i stećak navalili. U ovakovim grobovim razmjerno malo se je našlo naušnica, prstenja i srebrenih novaca.

Četvrta pako jest duboko 1·50—2·00, široko 0·70—0·90 cent. ozidani grob, koje bi negdje posvodili, a običajno napravili poriz u zidu, kojeg bi sa uklesanom razmjerno debelom pločom pokrili. Ovako prostrane grobove pravili su naročito za moći u nje smjestiti više mrtvaca, pa su stoga u pobožnim zidovima ostavljali ili paralelne luknje ili kamene zubove za liesove naslanjati, a takodjer su u istima imali ili niže izdubljeno ili sa strane ozidano spremište za mrtvačke kosti sakupljati. Ovakovih grobova našlo jih se dvaestak; neki su bili u istoj bazilici, neki sa strana, a neki čak na krajevih grobišta, i u njima se nalazilo po desetak, petnaest i do dvadeset i pet ljudskih koštura. U ovima nije se našao ni cigli kovni predmet. Mi ovom uzroka neznamo navesti do tog, što valjda čestim otvaranjem ovakovih grobova pokopavaoci takove bi predmete uzimali. U obće gdi se god našlo u jednom grobu više od jednog mrtca, tu se nije bilo nadati kakvu predmetu. Da su grobovi četvrte vrste iz kasnije dobe tomu je jasni dokaz što bi se u istim našlo ko prosto gradivo uzidanih arhitektoničnih predmeta, iznimkom o grobu, koji se našao u podnevnom brodu bazilike, kog na drugom mjestu opisujemo.

U grobovim prve vrste našasto je naušnica komada 245, od 23 vrste izradbe. Našasto je prstenova komada 60, a od 20 vrsta izradbe. U grobovim treće vrste našasto je naušnica 45, od 5 vrsta, a prstenova 5, od 2 vrste. — Na ovomu grobištu našasto je novaca: bakrenih 5, srebrnih 73, zlatnih 1, većinom po grobovim.

Ovdje je odkopana površina od 4.750 □metara. Nu budući cijelo groblje sa odkopanim zgradjam ima površinu od 8·128 □metara, još bi preostajalo prekopati 4.378 □met., ali obzirom na neke još zaprieke i što je mala nada, da bi se još što važna našlo, pače vjerojatno, da se trošak nebi naplatio, radju smatramo dovršenom. Najveća dubljina odkopana je u atriju do 5·00 metara, a najmanja u vrhu bazilike za 1·00 metar ispod nasapa. Izvadjeno je srušenog materiala sa zemljom 11,900 kubičnih metara. Radilo se 205 dana, a uloženo je 3.471 radnika. Za svu radju potrošeno je for. 2.256·15.

Ovim su iscrpljene glavni je bilješke o iskopinam na rimokatoličkomu grobištu u Biskupiji, a sad sliedeć kronologičnim redom kopanja prelazimo na Kapitul.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Arkeologičko izkapanje u Bagu.

U broju 4 Viestnika od god. 1889., opisujući moje putovanje po hrvatskom primorju, posvetih nekoliko redaka i Bagu, iztaknuh jedan prevažan rimski nadpis na mjedenoj ploči (velika riedkost) i njeke druge starine ondje nadjene, te dodah, da sam preko dva kilometra daleko od Bakra u družbi gosp. Miha Biljana, ravnatelja ondješnje građanske škole i povjerenika nar. muzeja i hrv. ark. društva, pregledao sjevernu stranu briega Vidovgrada, gdje opazih dobrih tragova rimskoga selišta. Pošto u ono doba nebjaše moguće naći radnika za izkapanje, zamolih gosp. Biljana, da u zgodno vrieme sam provede izkapanje onoga zemljišta. Gosp. Biljan rado se prihvati toga posla i ne bez znamenite žrtve, na čem mu se naš nar. zem. muzej najtoplije zahvaljuje.

Uspjeh toga izkapanja nije bio takav, kako se očekivati moglo. Tomu je glavni uzrok položaj zemljišta, gdje su se izkapanja vodila, koj je odveć strm. Kroz tolika stoljeća kiša i nemišljena bura, koja ondje uprav bjesni, izrovala je i ogolila predjel, i raznesla sa zemljom stare gradjevine i predmete. Ništa ne manje trud i žrtve gosp. Biljana dovoljno su naplaćene.

Našlo se više *novaca* iz republikanske dobe, što dokazuje, da je već u ono doba to zemljište naseljeno bilo. Iz *kamena* izkopalo se je: jedan nadgrobni četverouglasti stup sa kviri ali bez tragova pisma, tri razne nadstupine, dva komada okružice, dva odlomka od kipa, i četiri od nadpisa, naime:

L	SL	IS	SA
M.	SV		
VAR			
P			

Nadalje tri odlomka od kamenih žara, na kojih ostanci nadpisa —SV—SS·S—iA·NEN . Odlomci pako iz pečenice pokrivaju cijelo zemljište. Sila je tu hrbina od žara i drugih posuda, razno s ukrasi izkićenih. Na jednom ulomku od ogromne žare čita se ulomak nadpisa u velikih i dosta urednih slovih:

CVRANT·E

AMICO

Obiluju i *grobne svjetiljke*, koje su višeput slikami i nadpisom ukrašene. Tako na jednoj odozgo glava satira, a na dnu izvana XTIMATI . Na drugoj u dnu izvana STROBIL . Na trećoj gori mlado poprse kao Bakusa. Na četvrtoj isto tu glava nakaze s usti širom otvorenimi. Na petoj doli FORTIS . Na šestoj gori dvie ribe, jedna pod drugom. Na sedmoj gori gola ženska sjedeća na tlu, u podignutoj desnici držeć kosaricu. Na osmoj gori muškarac, stupajući desno, ali mu glava fali. Na devetoj gori amor sjedeći desno. Uz ove još osam ručka od svjetiljka raznoga načina.

Sjaset je i komada *cigala*, nego obično sa okrnjenimi pečati. Evo tih pečata do sada ondje opazanih (*Sr. Viestnik 1889 str. 106*):

C·†TI·HERMEROT (HERMEROT)	L MINICI
M·ASRVFI (RVFI)	†N
LBRV L	IVS †
OB MBRO	Q CLOI
PANSIAN, PANSIAVA, PASIANAP	OINI
PVDEN †S ¹⁾	A ^S
CÆSARI ²⁾	†RC

Malo se našlo predmeta *bakrenih*, i to su ulomci od fibula, dvie jegle, jedan privjesak i još njekeje malenkosti. Od *stakla* našle su se: jedna staklenka dugim vratom, doli okrugla a bez ručke; jedna četverouglasta sa ručkom, četiri tako zvane suzne bočice, i više odlomaka povećih boca s liepimi rilievi, te žute i modre boje.

Napokon nam je spomenuti, da je izkopana i jedna Mitrašova olovna tablica, ali u veoma zločestom stauju. S. L.

¹⁾ U svezi VD.

²⁾ U svezi AR.

Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji.

Piše Pop Petar Stanić, župnik Vrlički.

(Svršetak).

III. Balek (Bariduo).

1. Balek ili Baleg opisasmo potanko u »Bullettinu« XIII. str. 153.—157. Vidi o njemu jošte članke istoga Bullettina od god. 1883. str. 136, 137, i od god. 1887. str. 6. i 7.

Kasnije nadjene su na tome mjestu sljedeće stvari: Poprsje ženske u njivi Marka Gverića, uklesano u mehkom kamenu i polunago. Manjka vrat i glava. U istoj njivi otkrio je isti Gverić zid, dug 40 m. i našao kućno ognjište, oštrica od sulica i raznog orudja i novca. Zid je kasnije iz temelja porušio i sa njive očistio. Nadjen je pri tome poslu i jedan ulomak nadpisa, ali su mu slova tako iztrta, da ih nije moguće pročitati.

U njivi Petra Gverića ima velika gromila naslagana kamenja, duga 32 m., a široka 18 m., puna klesana kamena i opeke. Sa svih strana gromile vire zidovi za sada jošte težko opredjeljive velike rimske zgrade, koja je jošte jedino skladište ostanaka tog diela rimskog grada, jer ostale gromile seljaci što iznesoše, što u nju strpaše. Tu je nadjen novac: IVLIA MAESA AVGVSTA, posve krasno sačuvan, tako da se obličje i nošnja caričina prekrasno razabire. Na naličju se nalazi lik ženske i nadpis: PIETAS AVG, te sa desne strane ženske slovo s, a sa lijeve slovo c. *Julija Maesa*, sestra *Julije Domne*, bila je baba cara *Elagabala*, koji je pogubljen 11. ožujka 222.

Tu gromilu počeli smo s južne i zapadne strane odkapati i našli smo dolnji pod i na njemu stupove od okrugle opeke, odvodnik od zemljanih cievi i dva ulomka rimskih nadpisa, koji su bačeni u gromilu od druguda. Osim toga nadjen je jedan nožić i više novca raznih careva. Taj pokušaj opisasmo potanko u Bull. tek. god. br. 7.

Sa sjeverne strane grada poznaju se debeli utvrđni zidovi u duljini od 200. koračaja, po čemu bi mogli dati točnu sliku položaja i objema grada, jer se prostor razvalina na sve strane dobro razabire.

2. Naša tvrđnja u Bull. XIII. str. 155., da je na podnožju Baleka sa sjeverne strane bilo rimsko groblje, potvrđjena je ovih dana našašćem rimskih grobova na brežuljku u njivi Petra Boduljaka i oko puta i po samome putu, što vodi od Cetine u selo Boduljake i Ježević. Tu bi se našlo nedvojbeno nadpisa i drugih stvari, što su uz mrtve polagane, jer su grobovi tek otkriti i nekretani.

3. Dva klm. iza Baleka prema planini Gnjatu vidi se u kamenu trag rimske ceste i odmah blizu ruševine nekog tornja, valjda putnog pazitornja. Mjesto se zove »Vienac«.

4. Objelodanjujemo već više puta objelodanjen i razno čitan nadpis, što se nalazi uzidan u kući Petra Boduljaka, jer je svagdje umetnut jedan suvišni v mjesto točke, koja se dobro razpoznaje. Evo ga:

AVR · SEXTV
SLEDRIRES
TITVITL

Osim čitanja: *Aurelius Sextus Ledrires titulum*, mislimo da bi moglo biti: *Aurelius S. Titui titulum* (posuit), ili: *Aurelius Sextus Ledri restituit libenter*. (V. C. I. L. III. Sup. II. n. 9819. Ured.)

5. Prešavši u Baleku most preko Cetine, pa idući u Vinalić, vidi se na brežuljku nad Vinalićem trag rimske ceste. Po tome bi od Baridua išla četiri puta: prvi zapadno cetinskim poljem u Lonnariju, drugi sjeverno uz samu Cetinu k njenom vrelu (ka Splonumu?), treći istočno podno Gnjata kroz selo Ježević k staroj Ardubi, a kašnje, kad je ova srušena 10. g. po Isusu, do Inalperija, četvrti pako put spuštao se je preko brežuljka nad Vinalićem u vrličko polje, i tu kod Kukra prolazio kroz Eronn (?), pa dalje poljem kuda po prilici idje i današnji put, sastajao se u Ardubi sa onim istočnim, što je išao podno Gnjata kroz selo Ježević.

6. Gosp. A. u svojoj liepoj razpravi »*La via romana da Sirmio a Salona*«, objelodanjenoj u Bull. od god. 1881. i 1882., stavlja sve gradove Tabule na trak livanjski, pa tako i Lonnariju, Bariduo i Inalperio, i to Lonnariju blizu Glamoča medju planine Staretinu i Goluplaninu, Baridno u Rujane, a Inalperio na Prolog. Tomašek meće Lonnariju u Vaganj, a Kataučić u Knin. Baridno imao je biti po Tomašku u Stražbini, a po našem Kukuljeviću na Prologu, dočim ga Reichhard meće u okolicu Vrlike. Iz toga se vidi, koli su različita mnienja učenjaka glede položaja tih gradova, jer razvlače jedno mjesto po daljini od 50.—80. klm., na kojem prostoru ležalo je kakovih petnaest rimskih gradova.

Istim pravom, kojim gosp. A. stavlja Bariduo u Rujane, jer »bara« u slavenskom jeziku znači močvaru, a upravo put, koji je išao u Bariduo, išao je po močvari i bari »Ševarovo-blato« na livanjskom polju»; istim pravom mećemo i mi Bariduo u *Balek*, jer je i tu bara cetinskoga polja, koja se osobito opaža kod Baleka i tu se cieli taj prostor nazivlje *Ševačama*. Dakle Ševače i tu i tamo,

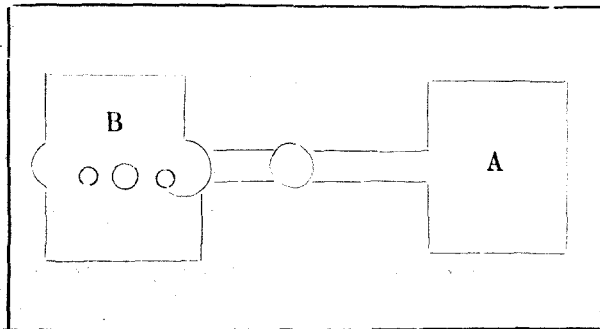
bara i tu i tamo. Medjutim u imenu *Bariluo* opažamo mi osim značenja *bare* i današnje ime *Balek* ili *Baleg*. Narod kaže i *Balek* i *Baleg*, a vjerojatno je, da je u prvo doba govorio: *Barid*, *Bared*, *Barik*, *Barek*, *Barig*, *Bareg*, od čega je postalo *Baleg* i *Balek*, kao što je *Gregorije* postalo *Gligorije* i *Glišo*, a od *dlieto* postalo *glieto*! Hrvatski narod primio je od Rimljana uz posjed više puta i njegovo ime, koje je naravski kasnije na svoju preokrojio.

7. Po tome imao bi pravo Reichhard, koji Bariduo stavlja u okolicu Vrlike, neoznačiv ipak točno sam položaj grada, jer su rimske starine na Baleku opažene tek pred nekoliko godina. Za to mnijenje je i Tabula, jer ona ne navodi neznatnu odaljenost od Lonnarije do Baridua, već spominje jednostavno odaljenost od Lonnarije do Inalperia.

Na taj način bi Bariduo, na tome velikome prostoru, kuda ga među učenjaci, dobio svoje stalnije mjesto.

IV. Kosore (Metubarris?)

1. Izpod kuća Radnića, Mišinovića i Mučala vidjaju se po njivama grobnice kamenja pune opeke i zidova. Ovih dana dobili smo odatle deset komada crvenoga kamenja od prstenja od kojih je na jednome izradjeno obličje žene u skupocjenom kamenu, a isto tako i na drugima: satir, muha i razne božice. U Nikole Mučala ima jedan ulomak rimskog nadpisa, koga do danas ne dospjesmo snimiti. Pod kućom Mišinovića nadjen je kamen na zidu u njivi, na kome se vidi da je upotrebljavan u gospodarstvu, po svoj prilici kao stalak tiskaljke od maslina. Sada se nalazi dalje u selu kod Nikole Kneza, te služi kao stalak za vučiju (posuda za vodu). Sličan predmet nalazi se i u Solinu kod jedne seljačke kuće i u otkopanoj starokršćanskoj bazilici. Evo slike.

Dužina je 0·93 m, širina 0·58 m., dubljina 0 18 m. U stalku A bile su masline tiskane, dočim se je ulje prikupljalo u uzdubinama kod B.

2. Nešto dalje u polju pod Kosorima blizu Mučalova bunara i grobišta sa stećcima, vide se ruševine oveće zgrade pune opeke i raznog starog orudja, kog seljaci tu mnogo nalaze, osobito željeza u šibkama. Blizu te zgrade našli su seljaci grob pokrit liepo kresanom pločom, koju razlupaše nestašni momci. Podalje odatle na sredini vrličkoga polja ima mnogo liepih brežuljaka, koji za velikih kiša ostaju obtočeni vodom kao otočići, a na jednom dielu istih nalazi se zidova, opeke i liepo kresanoga kamena, osobito na posjedu Nikole Mučala, gdje je nadjena zgrada popodjena opekom.

3. Za vremena Plinijevog bio je poznat otok „Metubarris amnicarum maxima“, koji opis bi se slagao sa mjestom Kosore, koje ima spreda močvare vrličkoga polja, a straga preko maloga brežuljka močvare cetinskoga polja, po čem leži medju dvije bare ili dvije nizine. Rieč Metubarris stavljamo samo da ravnanja radi bolje označimo starinarski važno mjesto. Pošto je Metubarris bio otok, to bi oznaka bolje odgovarala kome brežuljku na polju pod Kosorima, koji su tada možda bili pravi otočići, što položaj nipošto ne izključuje, jer se polje i danas mnogo napunja vodom.

V. Gradina i Stražine (Arduba).

1. Dodjosmo do dviju starinarski najvažnijih miesta ciele okolice. Prvo opisasmo poblize u Bullettinu XIV. br. 1, 2, drugo u Bull. XIII. br. 11. Ta dva mjesta su skoro neizerpivo vrelo rimskih starina. Evo najnovijih nigdje neobjelodanjenih rimskih nadpisa, koje su seljaci po njivama slučajno našli:

P A N E S

S T V L

S · P O S ·

2. Mala četvrtasta *ara* nadjena u *Velikim Stražinama*, visoka 0·30 m., široka i duboka 0·18 m. Našao ju je seljak Špiro Kovačević. od koga ju kupismo, te se sada nalazi u našem župskom stanu. Kamen je obični domaći, pismo loše, a točke na žalost radi hrapavosti kamena nesigurne. Bilo bi zanimivo za stalno znati, da li u drugom redku poslje s ima stati točka ili ne, jer kad bi se imalo nedvojbeno čitati *stvl*, to bi bila slavenska rieč *stol* ili kako Poljaci kažu *stul*, a u tom slučaju bio bi nadpis od velike povjestne

važnosti, jer bi se moralo priznati, da su Illyri bili (prem je protivno skoro dokazano) Slaveni ili barem, da su Hrvati mnogo ranije prispjeli u ove strane. Pošto posljedci znanosti protivno tvrde, to moramo nadpis svakako čitati: *Panes Sextus Tullius sibi posuit*, mjesto: *Panes Stul sibi posuit*. Panes je obično ime, koje se nalazi na ovamošnih nadpisih.

S V S

3. *Silvano votum solvit.*

Mala ara nadjena u *Velikim Stražinama*, a sada u kući Petra Kovačevića u Podosoju. Kamen domaći, pismo srednje. Visoka je 0·20 m, a široka i duboka 0·14 m.

D M

4. *Dis Manibus.*

Gornji ulomak velikog i liepog nadpisa, koji je cio nadjen u *Velikim Stražinama*, ali na žalost razbit i nadpis izkresan pri uporabi za pobočni prag vrata. Kamen je domaći, a pismo veliko i pravilno. Visok je 0 20 m., širok 0·80 m., dubok 0·14 m. Nalazi se u kući Mije Grabića p. Mate u Podosoju.

T · SIBI

MAXIM

OME? (P?)

ITC (C?O?)

5. . . . (*Posui*)t sibi (*et*) *Maxim(ae)* (*P*)omp(*eiae*) (*bo*)ne(*ae*) *c*onjugi *suae*), ili . . . (*e*)t sibi *Maxim(inus)* . . . . .

Ulomak velikoga nadpisa, koga je izkopao na svojoj njivi kod *Velikih Stražina* Ilija Škrbić p. Filipa. Bio je po pripoviedanju seljaka nadjen cio, ali pošto se kao mekan kamen lahko zdrobio, to ga u komadićima razbacaše po zidovima oko njiva, čega radi ima nade, da će se komadi moći sabrati i sastaviti. Kamen je mekan domaći, pismo krasno i veliko. Visok je 0 30 m., širok 0·24 m, dubok 0·16 m. Nalazi se u našem stanu u Vrlici.

V

—T · AV

I C O N

6. . . . . V . . . . (*et*) *Au(reliae)* (*bona*)e *con*(jugi *suae*) . . .

Ulomak nadpisa nadjen u *Velikim Stražinama*. Slova velika, liepa i pravilna. Kamen mekan domaći. Nalazi se kod nas u Vrlici.

S · V · S · S · A G

Q · S · V · O

V · S · L · M

7. *Silvano votum solvit sacrum Augusto Quaestori suo, votum solvit libens merito.*

Malena ara nadjena prošle godine u *Velikim Stražinama*, a sada uzidana pod stubama kuće Ilije Škrbića p. Filipa u Garjaku. Kamen domaći hrapav. Slova nepravilna i malena. Točke su sigurne, samo su nesigurna u prvom redu slova VG, a u drugom redu VO, čega radi bi se moglo čitati . . . *atque sibi* . . ., nu mislimo, da ostali sadržaj nadpisa zahtieva čitanje *suo*, jer je tako jedino pravilna smisao. Visoka je 0·32 m., široka i duboka 0·23 m.

8. Na stubama u kući istoga Ilije Škrbića uzidan je posve nečitljiv ulomak liepo narešenoga nadpisa iz Velikih Stražina i maleni poklopac sarkofaga, visok 0·22 m., širok 0·58 m., dubok 0·48 m.

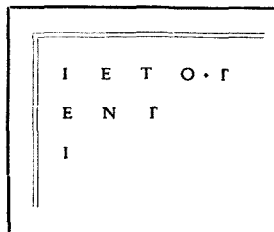
S · V · S ·

P A N E S

PI—L · V · S

9. *Silvano votum solvit Panes Pi(narius, Pinnius), libens votum solvit.*

Malena ara nadjena u *Velikim Stražinama*, a sada uzidana uz vrata od podruma Marka Krilića p. Ivana u Garjaku. Nesigurna su u zadnjem redu slova L i V i sve tri točke istog redka. Između PI i L (ili možda i I) u istom redu ima prostora, ali se slovo ne može razabrati radi hrapavosti kamena. Toga radi bi se moglo čitati vjerojatno pravilnije: *Silvano votum solvit Panes Pinius*. Kamen je obični domaći, slova malena i nepravilna. Ara je odozgo malo odbita, a visoka je 0·25 m., široka i duboka 0 18 m.

10. Odlomak liepog velikog nadpisa, nadjen u vinogradu uz državnu cestu kod Velikih Stražina, a sada je u kući Petra Krilića

p. Stjepana u Garjaku. Kamen je domaći, pismo pravilno i okosito *Jeto* je nedvojbeno kakovo illyrsko ime, s toga je velika šteta, da nije nadpis potpun, jer bi imao za znanost veliku vrijednost.

I R M V
P O S

11. (*F*)irmu(s) pos(uit).

Ulomak liepog nadpisa iz Velikih Stražina, visok 0·14 m., širok 0·16 m., dubok 0·08 m. Kamen domaći, slova liepa i pravilna. Sada se nalazi kod nas u Vrlici. Ime *Firmus* dolazi po drugi put na ovdašnjih spomenicima (v. Bull. XIII. str. 168.).

S · V · S · I
N I P O
C I A N

12. *Silvano votum solvit J(annuarius) Ni(e)pocian(us)*.

Ulomak oveće are iz Velikih Stražina, sada u kući Nikole Matkovića u Garjaku. Kamen hrapav domaći. Slova srednja iztrta. Između *n i i* u drugom redu je naravna jama na kamenu, s toga netreba između njih umetati treće slovo. Ara je visoka 0·31 m., široka 0·15., duboka 0·18 m.

Iz mnogobrojnih ara, posvećenih šumskomu bogu Silvanu, vidi se u kako velikome poštovanju bio je taj bog na ovih stranah.

V · S · S

13. . . . *Votum solvit sacrum . . .* ili *Votum Silvano solvit*.

Mala ara nadjena kod *Crkvine* u Gornjim Koljanima u suhozidu. Kamen mekan domaći, a slova iztrta. Visoka je 0·38 m., široka i duboka 0·20 m. Nalazi se na mjestu našašća.

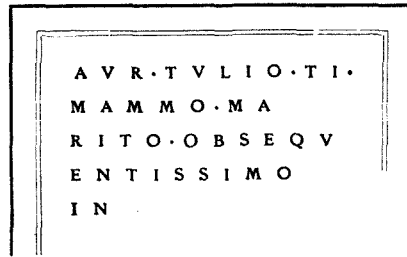
NI ○ ✱

14. Ulomak nekog većeg nadpisa, nadjen na *Crkvini* u Gornjim Koljanima, a vjerojatno ulomak nadpisa iz ondašnje starohrvatske crkve. Visok je 0·12 m., širok 0·65 m., dubok 0·63 m. Leži na mjestu našašća.

BIBI · MESSIAE
CONIVGI SVAE

15. *Bibi(us, ili Vibius) Messiae conjugii suae*.

Odlomak velikoga nadpisa. Našao ga je seljak Petar Džukela među kamenjem navedene starohrvatske crkve, čijim graditeljima služili su rimski nadpisi za običnu gradju. Visok je 0·16 m., širok i dubok 0·60 m. Sada se nalazi u našem stanu u Vrlici.

16. *Aurelio Tulio T(ito, Titu) Mummo, marito obsequentissimo in(reparabile posuit N. N. uxor).*

Ovaj nadpis nadjen je u Gornjim Koljanima, na mjestu zvanom *Klanac*, u vinogradu Jovana Denića p. Jovana. Kamen je obični domaći. Slova su liepa i pravilna. Visok je 0·38 m., a širok 0·64 m. Sada se nalazi u Dolnjim Koljanima uzidan u pojatu istoga Jovana Denića.

17. Po položaju i po narodnoj predaji, da se je taj grad širio od *Stražina* pa do pod kršni *Lupoglav*, na obje strane Cetine, te sa razloga, što se na cielom tom prostoru nalazi nadpisa, opeke i zidova, dakle nedvojbenih tragova gradu, držimo da je tu ležala stara Illyrska *Arđuba*, srušena po Germaniku 10 g. po Isusu. To naše mnjenje utvrđuju i oznake gradova starih putokaza, jer od Lonnarije do Baridua nema nego 3750 m., dočim da je Bariduo bio na mjestu današnje Gradine i Stražina, bio bi od Lonnarije udaljen za kojih 10125 m., ili oko 10 klm., koju udaljenost bi putokaz bez dvojbe napomenuo. Da je pako tu ležao grad Inalperio, to položaj ne odgovara odaljenosti od Lonnarije za 19 klm. koju navodi Tabula; jer odaljenosti od 19 klm. od Lonnarije odgovaraju na vlas ruševine rimskog grada kod kuća Kruničevih i Harambašičevih na selu Otišiću, koje leži na sjevernoj strani Svilaje na visokoj i prostranoj ravnici. Dakle pretpostavivši, da je Lonnarija bila u Kotluši, a Baridno u Baleku, kako nastojasmo dokazati napried, to je *Inalperik* bio nedvojbeno na *Otišiću*.

Kada su sastavljana najstarija tri putokaza (Antoninov u doba cara Caracalle 211.—217. po I. Tabula Pentingeriana negdje oko 223.—235. po I., a putokaz Jerusolimski g. 233. po Isusu) nije Ardubi naravski bilo skoro ni traga, čega radi ne mogu je niti spominjati. Da je pako taj veliki grad u to doba obstojao, ma zvao se on kako mu drago, putokazi ne bi prešli mukom preko

njega, dočim obično spominju i mnogo manja mjesta. Dakle posve je vjerojatno, da je taj veliki grad bio ili Arduba, ili pako i sama dalmatska prijestolnica Dalminium. (Ovo nikako. Ured.)

18. Odatle vodio je put po prilici idući donekle tragom današnjega na otišićku visoku ravan, koju je kosimice sjekao idući *Dubravom*, gdje se u *Bajindolu*, na više mjesta vide dugačke rimske kolotečine usječene u kamenu, pokazujući nam ujedno i smjer toga puta t. j. od Koljana i Ardube u Inalperio. Širina kolotečina, uračunav i iste, iznosi 1·38 m., a bez istih 1·20 m. Opazamo, da se je tu rimski put u cijelom kraju najbolje i najviše sačuvao.

19. Sudeći po razvalinama bio je Inalperio nješto veći od Lonnarije i Baridua. U sredini mjesta opazili smo zgradu, kojoj se na sve strane vidjaju polukružni zidovi, po čem bi mogli zaključiti, da je to bio hram. Medju razvalinama našli su ljudi raznih kipova, ali su ih na žalost, kao što to obično biva, razlupali. Jovan Krunić p. Mitra našao je u svom vrtu poklopac djetinjega sarkofaga dug 0·75 m., širok 0·50 m. Pred kućom i iza kuće Jovana Krunića vide se rimske kolotečine, duboko u kamen usječene, idući pravcem zapadnim.

20. Od Inalperia vodio je put na tri strane: Prvi sjeverno u *Ardubu* (Koljane), drugi zapadno otišićkim poljem na Maovice k *Synodijsu*, treći jugoistočno *Rudopoljem*, gdje mu se na više mjesta opaža trag, u *Potravlje*, gdje je takodjer bio rimski grad. Sva ta tri puta smo potanko pregledavali, pa smo našli, da se je jugoistočni trag dielio na dvoje. Jedan je išao ravno preko sela *Maljkova* u *Potravlje* i odatle u Aequum, dočim se je drugi trag spuštao k Cetini, tu prelazio most preko Cetine medju *Dragom* i *Ribarićem*, gdje smo našli trag stupovima u vodi i opeke, a odmah uz vodu putni pazitoranj Odatle je išao izpod sela *Dabra* u *Zasiok* i dalje u *Bitelić*, iza koga se je pod *Bilobrigom* spajao sa trakom livanjskim tako, da se je moglo poći ili u Aequum ili dalje u Bosnu. Iza Bitelića vidi se jasno trag toga puta.

21. Od Inalperia do Aequuma navodi Tabula odaljenost od VIII rimskih milja, što odgovara daljini od 12 klm., a kuće Krunićeve na Otišiću odaljene su od Čitluka, idjući preko Potravlja, upravo 12 klm.

Po tome bi položaj pojedinih rimskih gradova vrličke okolice najbolje i skoro nedvojbeno odgovarao navodima Tabule. Dodajemo jošte na koncu, da je putovanje od Leusabe (Ključ) preko Cetine

bilo laglje i ugodnije, jer manje bilo strmine i studeni, a k tomu je ovaj kraj bio napučeniji, a po tome u svakome pogledu pitomiji i napredniji.

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XIII. str. 75.).

CVII.

ЛСН КРЪСТЪ	Čita se: Asi krst
РАДОЪ МРЪКШН	Radoja Mrkši
ѢА СТАХЪ БОГА	ća stah Boga
МОЛЕЪ ЗОДРЕМН С(Е)	moleć zadriemi s(e)
ЛЪКН ѢБН	lki ubi
(ЛЕГОХЪ ?)	(legoh ?)

Spomenik je u Gjedićima, u parohiji Mesarima (kod Popova Polja u Hercegovini). Nadpis mi je dobrostivo priobćio pr. O. Hristifor Mihajlović, iguman na Zavalu. U nadpisu su neke rieči nepravilno ukresane, kao **ЗОДРЕМН** od zadrijemati; **ЛЪКН** možda od laka = vlaka (vallis); **ѢБН** je mješte **ОВЪБО** = igitur, te se može ovako po svoj prilici protumačiti i popuniti: stah, Boga moleć zadriemah ovgdje u dolini, pa legoh u svoje pleme = na plemenitu zemlju.

Navedeni je nadpis krasno sastavljen, te se u njemu zrcali osobita bogoljubnost i kršćansko uzhićenje po latinskoj: orans obdormivi in hac (lacrimarum) valle et requievi in terra nobili (t. j. patrum meorum).

Navedeni je nadpis iz independentne dobi, te zasjeca u naše prve starine, jer su Mrkšići poznato pleme, te rek' bi, da se je njihova gospoština prostirala i uz zemlje dubrovačke vlasti, biva plemenita jim je zemlja bila i Mrčevo kod Dubrovnika. t. j. u gornjijem selima u sadašnjoj zatonskoj obćini, gdje je u Orašcu pogranični krst izmedju dubrovačke skupovlade i zahumske gospode¹⁾, t. j. »medje su državi dubrovačkoj išle **ВРЪХЪ ОРАШЪЦЪ**

¹⁾ Daničić piše u «Рјечнику», na str. 95. **МРЪУСВО**, selo u primorju izmedju Kurila i Stona, koje je kralj bosanski Ostoja dao Dubrovčanima (t. j. 1399. M. 234).

1253. M. 38. Isti je **ОРАШАЦЬ** dao Dubrovčanima kralj bosanski Ostoja 1399. M. 234.*

Poznat je **МРЪКЪШНЪ ГЮРГЪ** (1485.), koji je imao zemlje na gornjemu Dabru, pa jih založio Ivanu Crnojeviću. U velike je poznata **МРЪКЪШНА ЦРКВА**, manastir koji je bio **ВЪПОДКРИЛІЕ ВРЪНЕ ГОРЫ** i u području mitropolita smederevskoga, i u kom je bila štamparija 1562—6., praznik mu je bio Spasov dan (usp. Gj. Daničića «Речник из књижевних старина српских» II. str. 93—94.

CVIII

П.	С.	С.	Г.
	НН		КА
			Г
ГЛАВЪ	Г		КЪ
ЛНА	КЖЕ		Ѡ
МАѠВА			

crvenijem slovima:

А Ѡ ВЪ СВѠХЪ.
 В Ѡ НЗБНІЕННІХЪ
 ДѠТЦАХЪ.
 Г ПРЪВІЕ ПРОПОВЪ^х
 ІѠА ЦРТВО НЕСНО^с
 Д. Ѡ ИЛОУУЕННІ СПЕВЪ :-
 З¹⁾. Ѡ БЛЖЕННІХЪ
 С. Ѡ ПРОКАЖЕНТЪМЪ
 З²⁾. Ѡ СЪТННЦЪ
 К³⁾. Ѡ ТЪЦН ПЕТРОВЪ

Ѡ⁴⁾. Ѡ ИЦѠШННІ Ѡ РА^х
 ЗЛНУННІ НЕ ДОУ^м
 І. Ѡ НЕПОБЕЛЕННЪ
 МЪ ВЪ СВѠДНТИ :-
 А- Ѡ ЗАПРЪ ЦЕНННО
 ДЛБАЗ.
 В- Ѡ ДВОЮ БѠСНОУЮЩЪ
 Ю СЕ :-
 Г- Ѡ РАСЛАБЕ НѠМЪ :-
 Д- Ѡ МАѠВН +
 Е- Ѡ ДЫЦЕРІ СУНАГО
 ГОВЪ :-
 С- Ѡ ТЛУЕЦІН КРЪВЪ :-
 З- Ѡ ДВОЮ СЛѠПЦОУ :-
 Н- Ѡ БѠСНОУЮЩІМЪ
 Ѡ- СЕ ГЛОУСЪМ :-

1) Ovo je С в наоракa. — 2) Ovo je З — 3) Ovo je Н — 4) Ovo je Ѡ poput poljičkoga f.

Ova je knjiga od najstarijih, a još je dobro uzadržana, te kad se sva štampa, biće od velike znamenitosti radi presuda, koje su se donekle bile uvriježile i u narodnu bosansku crkvu.

CIX.

НАУЕЛО С БГОМЪ КНИГЫ ЛЕТО

malim slovima:

ПИСЦА ГЕОГІА ИНОКА :-

Ovako sledi:

1) АДАМЪ ОУБО ПО ПРЪМОУДРОМОУ. И

И БЖТВНОМЪ И СЦЕННО

2) МОУСЕУ БИ ВЪ ЛЪ, СЛ.РОДИ СИОА.

Ovako počimlje posljednja glava:

К ОН С ПАНПИНЪ ВЕЛЮКИН, ЛА.

ПРИНІЕМЪ БИ ПРЪВИ ИСКОРЪ

СОУ ОУБО ОГА НАШЕГО i. t. d.

Pri syrsi je zabilježeno različitim slovima t. j. kašnje:

СИО КНИГЪ ГЛЕМЪЕ ГЕОГІЕ

ПРОУАН — АЗ ГРЕШНИ □АЧНАІЕ

И МНОГЪ ПОЛЪЪ ОБРЕПО ВЪ НИОН

Posljednji je list rasparan, te se samo pozna na dnu utarak nadpisa:

† СИО КНИГЪ i. t. d.

Ova je druga knjiga napisana na debeloj lanenoj karti. Uvezana je u kožnate popele s uresima. Visoka je s kartonima m. 0.30¹/₂, šir. m. 0.20, debela m. 0.11¹/₂; široka je bez kartona m. 0.19; debela m. 0.9¹/₂. — Ova je knjiga XV. v., te je većinom povjestničkoga sadržaja, a počimlje, ka i ona drevna, s ornamentima

sanijem slovima. Knjiga je u dobru stanju, te je sada svojina spomenutoga dobrotvora g. Nika v. Boškovića.

CX.

^сМЦА ТОГО. К. ^жСТХЪ ^ѠЦЪ ^нСВЪ ^ѠБН (manjim slovima) ^СШГО

^сСАВЫ ^хОУБЕННЫХ. ^хСТРЫ ^сГЛЪ. ^дА. ^аА ООДОБ : — (?) Ovo je pisano crvenijem slovima kao početak drugoga poglavlja.

Knjiga je pisana na lanenu papiru, te je visoka s kartonima m. 0.30¹/₂; šir. m. 0.21; debela m. 0.6; a visoka je bez kartona m. 0.30; šir. m. 0.21; debela m. 0.5¹/₂. Manjka joj početak, al je knjiga inače u dobru stanju.

Napisana je oko XV. v., te je sada svojina g. Nika v. Boškovića, te je dosta znamenita kao liturgička knjiga, koja je neka riedkost osobito za ove krajeve.

CXI.

^сМЦЪ ^ѠФЕКАРЬ. ВЪ. ^лА. ^пРЪ ^пРЪ (u sv. пр)

Manjim slovima:

^аЗНЪ ^пКО ^сРЪПЕНІА. ^н ^сШГО ^лМНІКА

^пРНФНА; ^нАГН ^вЗЪ ^кА ^сТРЕ ^пРЪ

^пРАЗ ^аНСТВОЦ, ^гГ. ^сГЛЪ, ^дА. ^пО, ^аАЛО ^дО :

Ovo je crnim slovima:

У. ^пНАА ^гОТОВНИТ ^сЕ ^цРКВЫ.

Prvo je slovo crveno

Ovako je na svršetku crvenim slovima:

1) ^аЗЪ ^гРШНІН ^н ^сКВРННІ ^пАУЄ ^вСЪ ^аУАЪ

2) ^н ^нЕДОІНЫ ^нМЕНЕМЪ ^н ^нОКЪ ^нАРЕЦН

3) ^сЕ. i t. d.

Knjiga je pisana na lanenu papiru, te je visoka s kartonima m 0.31¹/₂; šir. m. 0.20¹/₂; debela m. 0.7; a bez kartona vis. m. 0.31¹/₂; šir. m. 0.22; debela m. 0.4. Za popelnu joj je crna koža

s uresima. Na prvoj je strani knjiga urešena krasnijem prepletajem, te počimlje s crvenijem urešenijem velikijem slovima ka i ostale navedene knjige. Početak je i svršetak naveden ove krasne liturgičke knjige od XV. v.

I ova je knjiga svojina g. vit. Boškovića, koji mi je dobrovoljno dopustio, da ove knjige za sada opišem po debelu, pa do nade je, da će se barem prva objelodanjiti uz fac-simile i dotične bilješke kako se za to pristoji. Rek bi, da su spomenute knjige dospjele preko Stare Srbije u Arbaniju, a samo nazad malo doba u Dubrovnik.

Opaziti je, da su u spomenutijem knjigama većinom riječi s naglascima, pokraticama i t. d., a to je drevni običaj u liturgičkijem knjigama. Toga nema u pravijem starobosanskiem nadpisima, gdje je pravi narodni jezik. Da se ovo bolje razumije i unaprieda za prepisivanje starinskih liturgičkijeh knjiga, navešću u stara doba poznate naglaske i razgodke, t. j.

ИМЕНА ПРОСЪДІАМЪ.

ОЗІА ' ВАРІА ' КАМОРА

ИСО " КРАТКАА ЗВАТЕМЦО

ТІТЛА ' СЛОВОТІТЛА

АНОСРОФЪ ' КАВЫКА

ЕРОКЪ ' ЗАПАТЛА,

ДВОСТОУІЕ : ТОУКА.

ВОПРОСИТЕЛ НА А ;

ОУ ДИВИТЕЛНАА !

ВМЪСТИТЕЛНАА ( )

Dakako, da nije vazda bilo neke dosljednosti u tako rečenoj prosodiji, te se toga opaža i u spomenutijem knjigama. U različitijem redakcijama starijeh slovinskijeh (starosrbskijeh) knjiga malo se ili nimalo na to pazilo, pa bi bilo dobro, da se i na to svrne osobita pozornost, što nije sada.

God. 1882. ovako je Slovinac (br. 35. 11 Dekembra, god. V.) na str. 558 oglasio spomenute knjige: «Častni g. N. vitez Bošković kupio je u nekoga našega gradjanina (Gjorgja Aleksića) starijih slovenskih knjiga, koje mogu bit u velike znamenite.

I. Podeblji rukopis pisan na kvijeru, sadrži četvero evanjelje (Τετραευγγελιον); po prilici je XIIog ili najbliže IIIog vieka; dobro je uzdržan i sačuvan.

II. Prilično debeo rukopis pisan na finoj karti, sadrži istorično djelo, koje počinje od Adama te traje do bisantinskih careva; biće pisan oko XIVog vieka; ako ima i drugih takieh eksemplara, velika ciena je rukopisu, ako li je pak jedini, nema mu ciene.

III. i IV. Ostala su dva rukopisa i ona pisana na finoj karti oko XIV. vieka. Sadržaj im je oktoih. Vid Vuletić-Vukasović.

Starodavno plosnorezano i bojadisano propeće u franovačkoj crkvi u Zadru.

U Eitelbergerovom djelu «Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens» na str. 164. čitao sam nazad nekoliko godina, gdje o starodrevnomu propeću u zadarskoj crkvi S. Frana ovako piše: «Endlich findet man in derselben (Kirche) ein altes Reliefcrucifix. Oberhalb des Kopfes ist ein Engel mit der Weltkugel und die Worte: IC. XC. und REX IVDEORVM angebracht; an den Kreuz armen Maria und Johannes und die Worte: ICTHVBRωCIC (ή σταύρωσις), † CREDENTES IN ME CONCVRRITE GENTES. Die Füße stehen neben einander, der Kopf mit dem Nimbus gerade.» Dok sam se za kratko vrijeme bavio u Zadru u rujnu mjesecu 1889. god., odoh da vidim po Eitelbergeru opisano propeće sa grčkim i latinskim nadpisom, pa imadoh prilike da se uvjerim, kako ga Eitelberger nebijaše tačno opisao, niti mu bijaše istaknuo veliku znamenitost u povijesti umjetnosti, te hoću ovgje da taj opis nadopunim i da ga ispravim prema istini.

Propeće visi o zidu kapelice sv. Antuna na sjevernoj strani. Križ je napravljen od daske široke 47 cm. a debele 3 cm. Na križu je naskočeno plosnorezan Spasitelj posve s prijeda vigjen sa uspravljenom glavom i vodoravno pruženim rukama, bez čavala; ter se ne varam, jer se dobro nespominjem — bez ranâ na rukama ni na nogama i bez rane na prsima. Noge su mu tako predstavljene

baš kao da stoji na vodoravnoj dašćici na križu pritrvgjenoj; pete se dotiču, a grane se koso simetrično razilaze svaka na svoju stranu. Po cijeloj predstavi razumije se, da je Isus prikazan bez muke po zapadnjačkom načinu prvijeh vjekova srednjega doba, te da stoji na križu posve mirno i dostojanstveno, dapače slavno.

Na propeću, koje je upuštenom srebrnom žicom nacrtano na ostatku bronzanijeh vrati crkve S. Pavla u Rimu, koja je ogujem izgorjela 1823. god., takogjer je Isukrst bez rana na križu i stoji nogama na podmetnutoj dašćici, ali mu je glava ponešto nagnuta na desnu stranu. Pod popriječnicom toga križa pisano je takogjer ICTAYPOCIC kao i na zadarskom Propeću. Ta vrata bijahu napravljena u Carigradu god. 1070., po naručbi nekoga Talijanca Pantelija. 1)

Spasitelj na križu bez ranâ i u mirnom, ne trpećem položaju, samo bez dašćice pod nogama i sa perizonijem do koljenâ nahodi se na poklopcu nekog evangelijara u Belgiji iz 9-a vijeka. 2)

U takovu je stanju Isus bio predstavljen i na nekom propeću cara Karla Velikoga, o kojemu Gori³⁾ piše: „*cruX e ligno crucis Christi, quae exstat in basilica Florent.*“ 4) Na tom je propeću Spasitelj golobrad, misle neki po tome, što svećenici u 8. 9. i 10m vijeku nijesu nosili brade, a nosili na glavi čunjastu mitru. Po tomu mislim, nije ništa lašnjega nego da je Karlov suvremenik zadarski sveti biskup Donat, koji je obllazio i Carigrad i Karlove dvore, od bizantinskog umjetnika dao napraviti zadarsko propeće po zahtjevima zapadnjačkoga iliti latinskoga ukusa.

Spasitelj na zadarskomu Propeću ima lijepe, velike rastvorene crne oči, kratku, punu crnu bradu i rijetke brčice. Kosa mu je kao prilijepljena na glavi i dosiže mu do na podan ušiju. Nadlaktice su mu dosta tanje od podlacticâ. Grudi su mu gole, a od pojasa na niže u jednakoj širini; bez igre u naborinama, pada mu dugačak perizonij, predstavljen kao da je od tamne tkanine, na kojoj je, po bizantinskomu ukusu, nacrtana mreža kosih četvorina, a u svakoj četvorini po cvijetak. Perizonij je na gornjem kraju pričvršćen na tijelo posebnijem šarenijem pojasom, koji je sprijeda

1) Slika tog propeća je iz Agincourt-ove „Geschichte der Sculptur“ prenešena u Stockbauerovu „Kunstgeschichte des Kreuzes“ na str. 174.

2) Stockbauer. Nav. dj. str. 246—247.

3) Thes. diptych.

4) Stockbauer Nav. dj. str. 194.

zauzlan, te mu jedan kraj pada okomito doli. Poprsje angjela vrh Isusove glave, te poprsja S. Ivana na kraj lijevoga, a Bl. Gospe na kraj desnoga kraka križeva, takogjer su plosnarezani i bojadisani.

Natpis po više Isukrstove glave teče u dvije brazde i pisan je gotičkijem slovima ovako:

IC. XC. REX IV
DEORVM

Na popriječnici križa više Isusovijeh ruka pisano je desno ICTAV a lijevo ΒΡΘCIC to jest *Ἡσταύρωσις*, kako je običaj bio na grčkijem propećima prve polovice srednjega vijeka.

Na istoj popriječnici pod desnom rukom piše:

† IN ME CREDENTES AD ,a pod lijevom na istoj visini
ME CONCVRRITE GENTES

Tu su dakle tri različita nadpisa: a) latinski sa razvitijem gotičkijem slovima, koji dakle ne može da bude stariji od XIII. vijeka; b) grčki od vremena kad je i grčka liturgija vladala u crkvi zadarskoj, dakle od VIIIa. do Xa. vijeka, te c) latinski sa pomešanijem uncijalnijem i kapitalnijem slovima, kako se je običavalo pri kraju VIII i početkom IX vijeka. U samomu Zadru iskopan ulomak natpisa na kamenu, koji napominje Svetoga Andrijana i Svetu Nataliju sa crkvice, što ju na njihovu čast bijaše podigao sveti biskup Donat 810. ¹⁾ god., sadrži A sa gori vodoravnom brazdom i popriječnicom na kut prelomljenom, kao što je na ovomu natpisu u riječi AD; a dvakrat je opetovano uncijalno E, poput onijeh na ovomu natpisu, na kamenitom ulomku grčkoga natpisa, koji se nahodi uz prije spomenuti u muzeju S Donata u Zadru²⁾. Taj natpis potiče po svoj prilici sa iste crkvice S. Andrijana i Svete Natalije, s kojijeh je i prije spomenut ulomak latinskog natpisa, jer imaju istu veličinu i jednaku izradbu slovâ. I slova M na tom grčkom ulomku natpisa imaju srednju kosu crtu jednako dvostruko uvijenu kao što su uvijene kose crte na slovima M i N u latinskom natpisu pod Spasiteljevijem rukama na zadarskom Propeću. Sama prisutnost obiju vrsti natpisâ na istomu križu i na obadva kamenita ulomka, koja i ako nijesu od istog spomenika, jesu ipak suvremena, glasno svjedoči o njihovoj suvremenosti, t. j. da su iz početka IX vijeka i Propeće i kameniti ulomci.

¹⁾ Carlo Federico cav. Bianchi, *Fasti di Zara* 1888. str. 11.

²⁾ Vidi moj članak „Hrvatsko bizantinski spomenici u Zadru u Viestn. hrv. ark. god. XII. br. 2. str. 36.

Grčki i latinski natpis Propeća pripadaju dakle jednom te istomu zemanu, kad se u Zadru sad zajedno sad naizmjenice upotrebljavala grčka i latinska liturgija, dočim je gornji latinski sa gotičkijem slovima samo pozniji dodatak.

Ikonografična strana Propeća slaže se vremenom postanka vrlo dobro sa dva dolnja natpisa. Može se dakle, malo da ne bez svake sumnje kazati, da je starodavno Propeće u franovačkoj crkvi u Zadru vrlo znamenit i prerijedak, ako li ne uprav svoje vrsti jedini prilog k ikonografiji Propeća na granici megju Istokom i Zapadom u IX vijeku.

Frano Radić.

D o p i s i.

U Bakru 31 svibnja 1891. — U prvom broju arkeologičoga viestnika od ove godine priobćili smo nadpis staro-glagolski od godine 1517., što je uklesan nad iztočnimi vrati kuće, koja je negda bakarskoj obitelji Agapit pripadala.

Sa zapadno-južne strane nalazi se na toj kući još jedan ulaz, u jednoj sasna tiesnoj uličici. Tu je na kućnom pragu uklesan još jedan nadpis u staroj glagolici, a potiče od iste godine, kao i onaj prvi.

Pošto je prag s lievog kraja vrha sasvim odkrnjen, to su na godini samo prva dva slova (ϣ i ϕ) točno za razpoznati: posljednje je slovo ϣ na koncu nešto oštećeno, te u ligaturi sa predposljednjim ϣ spojeno. Dakle cijeli broj sačinjava godinu 1517.

Prag se je kroz tolike viekove na sredini sasvim izlizao, stoga nam natpis samo sa strana ostao čitljiv.

Nadpis ovako glasi:

ϣ · ϕ · ϣϣ · ϣϣ . . . . . ϣ ϣϣ · ϣϣ · ϣ
 ϣϣϣϣ ϣϣ . . ϣϣ . . . . ϣϣ ϣϣ · ϣϣϣ ϣϣϣϣ ϣ ϣ ϣ ϣ
 1517. ov(u kuću zida . . . . .) A-

gapit zvelkom (mukom, koj ju bu)de uživat spomeni se na me.

Ja niti toga nadpisa ne nalazim u nijednom dielu objelodanjena, stoga sam uznastojao da ga što točnije prepisem, te putem ovoga viestnika izdam.

M. Mazić.

U Korčuli, dne 10 srpnja 1891.*) U Bosni su od pamtivijeka katolici pisali starom bosančicom, a tako i pristaše Muhamedove vjere, te su ovi posljednji s početka podizali i stećke, pa na njeke udarali i starobosanske nadpise. Kod muhamedovaca se je uzdržala podobro starobosanska ćirilica do dana današnjega, a to se nemože rijeti o katolicima, osim kakve male iznimke, jer je nestalo kod njih bosančice ove druge polovine XIX. v., a namjesto bosančice preotela je mah latinica. Isto se može kazati i o

* V. Viestnik 1891. str. 86.

pravoslavnijem, da su pisali bosančicom donazad malo godina, a sada se služe uz malu iznimku, ćirilicom po Vukovu načinu.

Fratri su u Bosni pisali dušobrižničke knjige mješovito, biva latinskijem jezikom i hrvatskijem, a to bosanskijem pismenima.

Ovako su osnovane rečene knjige u Šćitu, kod Prozora: „Liber Baptizatorum Parochie Rame, in quo scribuntur et adnotantur hii, qui ritē baptizati fuerint in hac Parochia Ramnensi. Procuratus à Rndo. Pre. Bona Illiassevich à Livno anno 1782.

Librum hunc Bapt. Parochie Rame legalem esse testatur Fr. Martinus Jakich pro sec. Ep̄is̄alis. die 29. augusti 1781.

Ovgdje je udaren biskupov pečat. Pečat je omalen, a u vrh polja mu je uzpet lav s krstom okrenut put lijeve i t. d.

Na prvoj je strani: Ripcij. die 22. julij. 1781., natus die 18. julij. 1781.

I.

ѢА ФРЪ БЕРО МНАДСО□НѢ НЗ (РА)МЕ ЖЪ(ПННКЪ).
 I. КАРСПН СН. ПОРОБЕ-НА ОД ЗА
 БОННПН РОДНПЕЛА; МНЪЕ
 ВНКНѢА НЗ РИПАЦА; И ПЕПРЪ
 ШЕ МНАУЕ□НѢА НЗ ПАКАНѢА;
 КОМЪ ПОС Л□Н НМЕ МАПО
 КЪМЪ¹⁾ БН ГРНГО ВЪЛАНѢ
 НЗ РИПАЦА; С□Н ЖЪПЕ О□Е;

II.

ЪЛАПСЪНЪ (u sv. ЪЛА). Die 24. julij 1781. natus. Die 25. julij. 1781.
 ѢА ФРА БЕРО МНАДСО□НѢ НЗ РА
 МЕ ЖЪПНК КАРСПН СН
 ПОРОБЕНА ОД ЗАКОННП;Н РОД
 НПЕЛА ПА□ЛА ЖЪАС□НѢА НЗ ЛА
 СЪНА. И ЛЪЦНЪЕ i t. d.

Ovako slijedi bosančicom, a istom godine 1789 započimlje mješovito bilježenje, biva katkada latinski, a kadkada bosanski. Crpsti mi je slijedeće bilješke: Die 4. Martii 1789 pag. 282. Ego Fr. Martinus Jakich à Kottor²⁾ de licentia parochi baptizavi infantam ex legit. honestisque parent. natam videlicet Joanne Cuitcovich à Sovichi, et ejus legit. conj. Mandalene Grosuicich à Sovichi; matrina fuit Natalia Bosgnacovich à Gorantii.“ Knjiga je od lanena (tvrda) papira. Pri svršetku su bilješke napisane izključivo latinski, a godine 1797 (na strani 240) udarena je slijedeća potvrda: „Revisum ultimo correctum, et approbatum fuit in nostra prima generali canonica visitatione die 14. julii 1797. à me Fre Gregorio à Varess Eppo Ruspensi, et coadjutore Aplico in Bosna Othomana. Ita est: Fr. Gregorius à Varess Eppus qui supra.“

¹⁾ t. j. КЪМ МЪ.

²⁾ Kotor u Bosni.

Naokolo je na pečatu: F. GREG. A VARES · EPP · RVSP · VIC · APOS · IN · BOSNA · OTHO ·

U polju su (na pečatu) dvije prekrštene ruke, a izmegju njih krst. Povrh krsta su tri srca, te ona dva sa strane imaju ω, a srce s lijeve je s mačem. Srce je po srijedi u više, te je na njemu krst. Naokolo i u vrh štita biskupski su znakovi. U ovoj je knjizi u sve 282 strane, a slijedi do 16 aprila 1801.

Opisati mi je i knjigu pokojnika, koja je slična u formatu opisanoj. „Librum hunc mortuorum Parochie Rame legalem esse testatur Fr. Martinus Jakich à Kotor pro secret. episcopalis die 10. maji an. 1782.“ Pečat je otparau.

Na prvoj je strani: Die 8. junij 1782.

І. ПОИДЕ С ОЦОГА СНИМА НА КО
ЛИ; МАРШАНЬ СИ. ТОМЕ. БЕЛ
НУНТА¹⁾ ИЗ ПОБОРА; Н. З. КАМЕ
ОД ЗАЛЖИКА ИЗ ПЛОУЕ; ОД
МИСЦА 4. И БИ ЖКОПАНА

Ћ ГРЕБЪЛЪ ПОКОСКОМЪ: (t. j. Podborskomu). Na strani je 59:

„Revisum ultimo et approbatum fuit in Ima nostra cau. genli visit. die 30. maji 1785. a me Fre Augustino Okieh Epispo. Trapezopolitano et vic. Aplico in Bosna othomana. Ita est Fr. Augustinus Okieh Epus ut supra.“

Na strani 68 ovako počimlje latinski: „Die 14 augusti 1790. Obiit in domino Elias Beskarovich aetatis suae an. 70, et sepultus fuit in cem. de Rumbosci.“

Na strani je 124 zabilježeno latinicom: „176. Dogliani na 20 aprila 1812. zaspa u gospodinu Boxo sin Petra Stuparovichia od 6 misedzi, i bi pokopan u mistu Sella.“ Ovako slijedi do strane 144, biva do broja 208:

„208. Dughe na 12. sargnia 1814. od kuge pogie s ovoga svita Mara chier Tomme Giereka od godina 16 i bi pokopana na Dugam.“

Na istoj je knjizi, ali s protivne strane: „Liber Copulatorum Parochie Rame, in quo scribuntur et adnotantur hii, qui rite copulati fuerint in hac Parochia Ramnensi. Procuratus à Rndo. Pre Bona. Illiassevich à Livno Anno 1781.“ Librum hunc Copult. Parochie Rame legalem esse testatur Fr. Martinus Jakich pro sec. Eplis. die 29 augusti anno 1781.“ Ovako počimlje na prvoj strani:

„Die 9. junij 1782.

І: БА ФРА БЕРО МИЛАСОНИ
ИЗ РАМЕ ЖЖИНК НАНСП
ИИИ З. ПЪМА Ћ ПРН СЦЕ-
ПКОНИА ЗАПОНИНЕ И НЕ-
НАШАШИ ИИКАКЦЕ ЗАП(Р)И-
КЕ ПРЕКОНЕ; ОНИУА ВА-
РЪ (?) СИ. АИИЖНА ПИСАН-
УНТА ИЗ КРАИИУНТА; Н. З.

¹⁾ Jeličića

ЛЪЦЕ ОД ДО□НАМА НЗ ПОЛНЦЕ;
 (ЪЗРКОЋЕ ПЕТРА ГРГА-
 ША НЗ НМОСКОГА; Н З МА
 НДЕ КО□АУЕ□НЋА Н ЖЪНЕ.
 С□НДОЦН БИШЕ ЪЗРО
 ПАНЦАС:) Н АППЪ(Н) □ЛАДН-
 Ъ СА СЪЗДОЛА; Н БОЖИЦА
 ЛО□РА НО□НЋА НЗ ПОЛНЦА:“

Na strani je 3: „Die 18. 9bris 1782.“, t. j. latinski, pa opet, slijedi bosanski, a prihvaća ovako latinski na strani 49: „Die 3 junii 1790“ a pa tako slijedi do strane 137, t. j. do „27 luja 1810.“

Obedvije su knjige od lanena papira, te su visoke m. 0,37¹/₂, a široke m. 0,13¹/₂. U svijem ovijem knjigama pisano je, kako to obično, na brzu ruku. U opće te ovdje bosančica nepravilna, te podobro sliči poljičkoj, pa je zaključiti, da je po svoj prilici poljička bosančica ogranak bosančice u Rami, kojom su se služili malobraćani u onijem zemljama, a to odavnina.

Ovdje mi je ispitati župničke knjige u gornjemu Skoplju, t. j. u gornjemu Vakufu, te mi je zabilježiti samo slijedeće podatke:

„Die 26. januarij 1768. 90. ЪА ФР: СПИПАН КО□АУЕ□НЋА ПАРОК
 КАРСИН МАДНЪ СНА МАШНЕ КАДЕМА НЗ ДОБРОМИНА, Н ЫНЕ-
 ГО□Е ЗАКОНИТЕ ЖЕНЕ АНЋЕАНЕ ОД ПЕРШО□НЋА; КЪМ БИ
 ЛЪКА ПАРВАРНЋ.“

Ovako je i ovdje bila pregledana knjiga latinskijem jezikom:

„† Revisum et approbatum ultimo fuit in gnli visitatione pma die 16 julij 1768 a me F. Mariano Bogdanovich Episco Extinensi (Ephinensi), et v. appco in Bosna Ho“.

Godine 1774 zabilježeno je latinskijem jezikom: „Die 15 maj 1774. 85 Ego Fr. Paulus a Duvno ex licen: etc.“ Iza ovoga opeta se navraća na bosančicu:

„Die 29 maj. 93. КАРСИН ЪА ФРА
 ПЕТАР ЛОЖНЋ ПАРОК“ i t. d.

Na 7 8-bra 1774 zabilježeno je latinski, a 1775 Lozić je krstio žensko dijete, te ga napisao bosančicom. Od spomenute godine do 28 februara 1777 bilježi se mješovito, biva kadkada bosančicom, a kadkada latinski, a godine 1777 do 23 marta latinski, pa onda i od 18 oktobra 1777 do 10 aprila 1796 sve latinski po ovomu primjeru:

„1015 Voglicze die 10 aprilis: Nata 28 ma(rtii). Ego Fr. Joannes Mirceta parochus Scopjensis (baptizavi); nata ex legit. cath. conjugb. nempe sl. Joanne (Ju)richevich et Magdalena Kescchich, cui nomeu imposui Catharina, Matrina fuit Vitalia Jazixiich“.

S početka nije knjiga cijela, nego je otrgnuto nekoliko listova. Karta je kao obično, lanena, te je svaki list visok m. 0,18¹/₂, a širok m. 0,14. Na pečatu je: „SIGILLVM PAROCHIAE SCOPGLIE“. Ovaj je maleni prinos za poznavanje odnošaja u Rami i u Skoplju.

Vid Vuletić-Vukasović.

Razne viesti.

Starohrvatski nadpis u Konavlima.

BIVSCI · BILA · RIEC
MEGIV MATOM ILLINI
EM I VCCO ILLIN BRA
CHIA · IZ · LOVORNO
GA S MATOM VCCO
VIEM SA TRI GREBA
PRI SVETIEM ILLIOM
COI GREBOVI NASLI SV
SE PO SVIEDOSBI PO
PROCESV DA SV

BILI OD STARINA IL
LIE RVSTANA A NE
MATA · VCCOVA COI
SVIEDOZI · VPISANI
MIHO · BOSCIOV · PE
RO MLAGHIENOVICH ·
IVAN BRATOS SVI TRI
IS LOKORNOGA IMA
SE VCCOPAT VCCHO
MARCOV ·

Ovaj jenadpis u Lovornomu (u Konavlima) izpred sv. Ilije u triemu s desne strane. Ploča je vap. duga m. 1,95; šir. m. 0,88; okvir je, u kojemu je nadpis, dug m. 0,66; šir. u vrhu m. 0,35, a u dnu je širok m. 0,42.

Tu je još oko crkve nekoliko spomenika starobosanskoga oblika, te mi je napomenuti samo sljedeće: 1. Ploča utonuta. Na njoj je M. V. 2. Ploča. Na njoj je oskočen krst. 3. Ploča. Na njoj je udubljen krst, 4. Ploča. Na njoj je krasan oskočen štiti-targa, a za štitom je upravan mač okrugla balčaka (ručice u vrhu poput kruglje). U štitu je udubljen vienac. Po obliku targe, suditi je, da je spomenik od XV. v., a tako isto i navedeni je nadpis od prve dobi dubrovačke vlasti u konavoskijem stranama.

Nadpis je od neke znamenitosti, jer je *unicum*, barem do sada za mene, te vrste, te je dobro zrnce kao prinos za pravne običaje u jugoslavljana, jer je na slovinskomu jugu dosta pisanijeh zakona, al je toga malo ili nimalo na kamenu i na mjestu, pa i za prvotno pravo. V. Vuletić-Vukasović.

Српски народни везови. Прибрао их Вид Вулетић-Вукасовић. Са четири таблице. — Izdala srpska kraljevska akademija. U Beogradu 1891. Споменик VIII.

Ta monografija u velikoj četvrtini ima pet stranâ teksta al su joj poglavitiji dio one četiri bojadisane tablice sa 60 slika, od kojih 45 pred stavljaju motive vezenog uresa na rizi a 15 na platnu. Ona se može smatrati kao prilog za nastavak sretno započetog djela Feliksa Laya „Jugoslavenski ornamentik“. Lay je te urese pravom nazvao *jugoslavenskimi*, jer su isto kao i govor zajednički Srbim i Hrvatima, pa se pravom može zamjeriti častnomu mojemu kolegi što jih je nazvao *srpskima*, jer je tijekom samo ugodio šovinizmu srpskomu, dočim je naškodilo pravoj znanosti, koja ne služi strasti nego samoj goljoj istini. S ovijem je prilogom g. Vuletić svakako nešto doprinio k poznavanju jugoslavenske narodne ornamentike toliko u pojedinim motivima i njihovoj uporabi na narodnoj nošnji, koliko i u dotičnom nazivlju, pa je zato zaslužio osobito priznanje. Neka g. V. V. nemisli pak, da su ovi motivi upotrebljavani dan danas jedino na vezivu i tkanju. On je pohodio ovogodišnju jubilarnu izložbu u Zagrebu, pa će, kao pozoran motrilac proizvoda narodnog umjetničkog genija, bit svakako opazio divno urešene tikvice, preslice, kutije, ploske, lule, svirale,

itd., na kojima su bogato upotrebljeni baš oni motivi, što jih je on objelodanio u svojoj monografiji, pa još i mnogi drugi; a bit će navlaš opazio na njima i nov stepen uresnog razvitka t. j. prelaz sa geometričnog lih linearnog uresa na bilinski i figuralni ures, što će ga bit zaisto razveselilo i biće žalio, što nije na prigodi, da može sve ono blago pokupiti i predati ga javnosti kao nastavak započetog djela prikupljanja motiva jugoslavenskog uresa. Ja se nadam, da će to možda uraditi kogod od gospode nastanjene u Zagrebu, jer bi grehota bila, da se izgubi tako zgodna prilika za rad, koji bi se inače veleteško i kasno mogao tako savršeno izvršiti.

Prosto-narodna jugoslavenska ornamentika treba da je podlogom razviku monumentalne hrvatske ornamentike, treba dakle na nju da se obzire i graditelj i umjetnički obrtnik. Na uhar dakle podignuća narodne hrvatske umjetnosti, koja je i dosad počela krasno da se budi, potrebno bi bilo, da i društvo hrvatskih inžinira i arhitekta i društvo umjetnosti u Zagrebu stave ruke na posao oko sabiranja narodnog uresa na proizvodima narodne obrtnosti svake ruke, i da se pobrinu za njegovo objelodanjivanje na onaj način kako je bio krasno započeo F. Lay i kako je to sad skromno pokušao moj kolega V. V. V. Samo udružene sile mogu velika djela da izvadaju, pa neima sumnje da bi spomenuta društva sa dičnim uspjehom mogla da se bave napomenutom rabotom. F. Radić.

Historija grčke literature. Dio prvi. Zagreb 1892. — Ovakove smo knjige trebali kao ozebli sunca. Ova pako na jednom izpujujuć prazninu, koja je kod nas do sada širom zjala u ovoj struki, diže se namah tako visoko po svojoj važnosti, da joj jedva para i kod naroda, koji već od davna daleko više važe od našega na književnom polju. Mi ju što toplije preporučamo.

Novi prijatelj Bosne. — Već nam pred oči leže dva svezka zabavnika, koj je izdavati počeo pod ovim naslovom naš vriedni Fra I. D. Božić, Potočanac, u Bosni. Tu ima već do sada liepi niz zanimivih razpravica, što ga veoma preporuča.

Pabirci po davnijoj hrvatskoj povjesti, od A. Viraga. — U izvješću kr. vel. gimnazije Riečke za prošlu školsku g. 1890/91 g. prof. A. Virag počeo je izdavati veoma važnu razpravu za prvu dobu narodne povjesti hrvatske. Navodeć što se do sada o njeokjih stvarih pisalo, oštro rešeta svaku, i gdje mu se čini za shodno, prilaze svoje mnjenje kao izpravak. Ovo je za stalno, da vele često zgadja u cilj, te želimo iskreno, da svoj zaslužni posao nastavi. I naša povjest veoma treba takova rada.

Odgovor g. B. Vrankoviću na njegovo priobčeno u Nar. listu br. 63. — Mi smo u prošlom broju „Viestnika“ str. 90 odbili mnjenje g. B. Vrankovića o položaju starodrevnoga Pharosa na otoku Hvaru. Rekli smo medju drugim i to, da je konačno riešio to pitanje na lieu mjestu dan danas najprvi um u ovoj struki. Naravno mi pišemo naš list za arkeologe i njegovatelje arkeol. znanosti, a ne za notaruse, oni pako dobro znadu, tko je taj um. Mommsen dakle, koj je u Starom gradu za više dana gost bio našega arkeologa P. Nisetića, i s njim zajedno i suglasno proučio položaj našega grada i na temelju Polibijeva opisa, u svom djelu Cor. Insc. Lat. III. str. 394, dotaknuvši se i ove stvari, piše o Pharosu: „*Innotuit maxime per Demetrium ducem Agronis regis Illyri-*

corum . . . a L. Aemilio Paulo victus est, et Pharus oppidum excisum (Polyb. 3, 18, 19). Id tamen mansisse diserte testantur Plinius et Ptolemaeus, et fuisse ibi, ubi nunc est Cittavecchia, tituli Graeci docuerunt ibi reperti nomen habentes oppidi; Latini, qui inde prodierunt, omnes sunt argumenti mere privati.“ (Cont. Vol. III. Suppl. 1891. Fasc. II. p. 1645. ubi „Pharia insula (Lesina) et oppidum (Cittavecchia).“ Ed. O. Hirschfeld).

Što g. V. kaže o nadpisih, prava je budalaština. Čim nadjeni, Nisetić jih izdao u listu „Gazzetta di Zara“ navodeć i mjesto i od koga. Polibij nije kruh za svake zube. Zemljište je oko Verboske i Jelse dosta nizko, onda bez dvojbe obitavano, te za zasjede nepodobno; a u Vrbanju starinam ni traga. I laka noć.

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno XIII. 1890.

N. VII. — Iscrizioni inedite — Dukljanske starine — Hrvatski nadpis u gradu Korčuli — Di alcuni documenti su Antonio Veranzio. — Il monastero e la chi. sa dei ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano — Serie dei reggitori di Spalato. 1414. — Suppl. Dvie opatije sv. Petra Gumajskog i sv. Stjepana de Pinis. — **N. VIII.** — Dukljanske starine. — Hrvatski nadpis u gradu Korčuli. — Di alcuni documenti su Antonio Veranzio. — Serie dei reggitori di Spalato. 1414 — 1416. — Suppl. Dvie Opatije itd. — **N. IX.** — Iscrizioni inedite. — Iscrizioni inedite d' epoca veneziana. — Natpisi u Bolu u crkvi Bl. Gospe od Milosrgja. — Književne prilike u Dalmaciji početkom XIX. v. — Di alcuni documenti su Antonio Veranzio. — Serie dei reggitori di Spalato 1416 — 18. — Suppl. Dvie Opatije itd. — **N. X.** — Iscrizioni inedite. — Osservazioni alle iscrizioni dalmatiche pubblicate nel C. I. I. III. e Bull. Dalm. — Rimski spomenici Vrličke okolice. — Natpisi u Bolu itd. — Lo stario e gl' iperperi. — Serie dei reggitori di Spalato. — Suppl. Dvie Opatije itd. — **N. XI.** — Iscrizioni inedite. — Lucerne fittili acquistate dal museo in Spalato nell' a. 1890. — Rimski spomenici Vrličke okolice. — Čavina crkva na Promini. — Lo stario e gl' iperperi. — Serie dei reggitori di Spalato 1418 — 19. — Suppl. Dvie Opatije itd. — **N. XII.** — Iscrizioni inedite. — Nomi e marche di fabbrica su tegoli, embrici ecc. — Iscrizioni su oggetti di metallo. — Predhistorička špilja Tradan. — Rimski spomenici Vrličke okolice. — Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano ecc. — Serie dei reggitori di Spalato 1419 — 20. Elenco degli oggetti d' arte acquistati nell' a. 1890. — Indice del foglio 1890. — Suppl. Index epigraphicus Bullettini 1890.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Upraviteljstvo dalo je na rimokat. groblju u biskupiji sagraditi dvanaest novih grobnica za eventualne potrebe, kad dodje nared da se nastavi raskapanje, koje je sada rad opravdanih uzroka prekinuto. Pri ovoj radji radnici slučajno se namjeriše na jedan starinski grob sa podnevne strane

bazilike. Grob je bio za 3 met. pod zemljom i slabo u suhozid ozidan. U drvenom liesu, koji je sasna istrunio, ležao je običajnom pozidjnom, visoka stasa i bez svih prednjih zubi, pa za to mislimo, vremenit mrtvac. Uzanj o lievom boku našast je prilično sačuvan u drvenim koricam iz IX—X vijeka mač, koga je pokojnik lievicom pretiskivao. Uz mač našaste su i fibule pojasa i druge što su mač sa pojasom vezivale. Uz noge našaste su liepo izradjene al slabo sačuvane ostruge, i nekoliko komada gvozdenih poput rebara savijenih šibika, koje su valjda oko nogu ko oklop bile savijene.

Nastavlja se radja za jednu 100 metara u zapad daleko od rimokat. groblja u Biskupiji, kod Bulatore oranice, na zemljištu braće Zdrilića. Ovdje se odmah namjerilo na jednu poluokruglu absidu, kojoj se zidovi tope u vinograd braće Katića, i u istoj našast je jedan kapitel. Pošto ova absida jest čest crkve i zgradja na priloženomu občinskomu putu i onih na Bulatevoj oranici, odmah stalo se pogadjati sa Katićem o rasvlastbi njegovu vinograda za nastaviti kopanje.

Opet se pokušalo kopati na Ceceli kod Drniša sa istočne strane glavice, i tu se otkrila jedna čedna crkvice okrenuta u iztok. Oko crkvice i u njoj pootvorano je nekoliko prostih grobova iz kasnije dobe. Našlo se tri ulomka transene, dva komadića bieloga kararskoga mramora. Sa pokušajem izvedenim god. 1890, kad se sa zapadne strane odrila oveća crkva i našao jedan ulomak nadpisa iz X vijeka, i ovim zadnjim pokušajem zadosta je konstatirano, da su ondešnje ogromne ruševine, za koje se do sada nije gotovo ništa znalo, iz dobe narodne samovladavine. Radja nije nastavljena, pošto je sav prostor posadjen lozom, i razvlaštenje skupčano sa poteškoćam, koje treba potihano prije prevladati.

Zametnuti su predgovori preko odličnoga rodoljuba g. Marina Miolina za razvlaštenje zemljišta u *Sustjepanu kod Sućurca*, gdje su neki strukovnjaci nagadjali, da bi se mogle naći ruševine glasovite bazilike sv. Stjepana sa grobovima hrvatskih kraljeva. Prem mi nimalo nepristajemo uz takovo mnenje, ipak, buduće pomljivo obašli onaj položaj, po onim neznatnim spoljašnjim biljezima bezdvojbeno sudimo, da i tu leže ostanci koje starohrvatske zgradje. Dotični vlastnik nimalo se nepokazuje naklonit na koristan ugovor i odštetu, što mu mi rad njegove seljačke priprostitosti u grieh neupisujemo, jer nepojimlje važnost pitanja; ali se zadosta nemožemo najadikovati, što nijedan obstojeći zakon nemože prisiliti na nasilno razvlaštenje. Zakonim smo zaštitili i ribe u vodi, i ptice u gori, i grmlje u dubravi: gotovo zaštićeni smo svim mogućim zakonim, ali uspomena na našu prošlost, naši narodni spomenici, grobovi naših pradjedova pušteni su na milost i nemilost pojedinaca, toliko udesno, da su Hrvati prinuždeni kupovati kosti svojih otaca. Da bi barem i to zakonom nam zajamčeno bilo!

Društveni predjednik bio je u Zadru, da se obavjesti kod zemaljskoga dalmatinskoga odbora, što se učinilo odnosno na zadnji zaključak dalmatinskoga sabora o gradnji muzeja, ili bolje rekuć kućice u Kninu, za starine pristojno smjestiti. Na žalost moramo izjaviti, ne da itkoga okrivljujemo, nego da prostu činjenicu konstatiramo, da se nije u tomu smislu ništa poduzelo. To prepisujemo občenoj apatiji, kojom se naše starine naslanjaju. Mi ćemo ipak ovo pitanje prama prvašnjoj našoj namisli življe

zagovarati i podkriepljivati ga jakim, da tako rečemo, u ovomu smislu radikalnimazorim, ističući čisto, bistro, bez okolišavanja želju, da naše starine budu koncentrirane na onomu mjestu, gdi će bolje odsjevati njihov karakter hrvatski, kako će to biti suglasno obćenim mnenjem. Nipošto nećemo svojim glasom privoljeti, da bilo gdje budu stati pod istim krovom sa rimskim starinam. Na samu pomisao, da bi naše starine mogle koju primjesu pretrpiti, naše se rodoljublje smućuje, naša zamišljena osnova potamnuje, u nami zanos malaksaje. Ovakovim razpoloženjem opet ćemo molbu ponoviti, ili bolje rekuć zahtiev staviti, jer molbom može se zvati ono što se iz milosti ište za svoju sobstvenu korist, dočim ono što se namjenjuje obćenom dobru, narodnom ponosu, to mora da bude odvažni zahtiev, toliko jak, koliko je zapostavljena naša slavna prošlost, kojoj kanimo, za sad provizorno u Kninu, a kasnije kamo narodno javno mnenje nagne, doličan bram podignuti. Ako nas i pri ovoj plemenitoj namjeri bude, ona udesna, što nam sustopice narod sliedi, pratila, te nam se evo velevažno pitanje bude razvlačilo, doskočicam odgadjalo, tad naša odlučitost naći će odraza u našoj savjesti da smo zagovarali i učinili ono, na što nas je rodoljublje dužilo; stalni, da ćemo pred sudom nastajućega naraštaja, kada nas zubi nebudu boljeli, kad nebudemo pazili na pohvale i pokude, pravo dobiti, da je naša namisao bila izvorna, čista, nesebična, veličanstvena.

Naš je predsjednik takodjer bio u Zagrebu, i lično predao slavnoj jugoslavenskoj akademiji „Hrvatski Spomenici“ svezak II., koji nadamo se da će biti dotiskan do početka nastajuće godine. Buduć u Zagrebu opazio u bogatomu nar. zem. muzeju nekoliko arkitetoničnih i jedan epigrafični sa slovima: AME · AVZ ulomaka, sasvim sličnih predmetima u Kninskih spomenika, i saznao, da proistječu iz Siska, mahom ga je znatiželjnost tamo povukla, nebili što važnijeg u Sisku opazio odnosno na dobu narodne samovladavine. Ova znatiželjnost u Sisku sasvim se rasplienula, jer tamo nigdje traga, ne samo spomenicim iz hrvatske prve dobe, dali izim jednog šarkofaga i jednog arkitetoničnog predmeta u perivoju kod željezničke postaje, nema vidljivih tragova ni rimskim spomenicim. Ovu nestašicu mi tumačimo, što je zaslužno Sisačko društvo, koje je poklonilo onako bogatu zbirku spomenika muzeju u Zagrebu, kako bi koje ruševine odkrilo, pretražilo i opisalo, opet jih zemljom zasulo; kad bi jih i onako sama mutna Sava i plahovita Kupa nabrzo naplavila. Bezdvojbena držimo, da su slavnu za rimske dobe, a valjda znamenitu i za hrvatske „Scisia“ spomenute dvie rieke sasma kroz stoljeća naplavima prekrele, tako da danas nigdje pustog traga bujnog prošlosti.

Predsjednik na povratku iz Hrvatske na Loydovu parobrodu pred Zadrom kratkim govorom spotaknuo je prisutne Dalmatinske hodočastnike, koji se takodjer sa izložbe iz Hrvatske vraćali, prama hrvatskim starinam tako, da jih se mahom do šestdeset odličnih rodoljuba našemu društvu predbrojilo. Ovaj liepi uspjeh napućuje, kako bi se lako dalo u sličnim prigodam, liepom beajedom, velikog uspjeha postignuti.

Ovdje sada nadovezujemo nekoliko starinarskih bilježaka iz predsjednikova putopisa, kog je kroz zadnji tromjesec proizveo.

Novigrad. Nad ovom varošicom na uzvisitu brežuljku, na ruševinam starohrvatske tvrđave Mletčani podigoše prilično jaku tvrđavu, koja još je

dobro sačuvana. Pod tvrđavom na pročelju sada grobne crkve sv. Marie uzidana su tri velika hrvatska spomenika. Dva su sa strane glavnih vrata u takozvanom longobardskomu stilu, a treći je nad vratima ulomak stećka i na njemu urezan konjanik sa kopljem u potjeri sa jelenom. Takodjer na pročelju zapuštene crkve sv. Katarine uzidana su tri arkitetonična ulomka iz iste dobe.

Pridraga. Župska crkva sv. Martina u romanskom stilu iz X vijeka, su tri abside i pobočnim izvana i iznutri lezenami. Novijeg vremena bila je korenito popravljena ali podpuno u prvašnjem stilu. Na pročelju uzidan je starinski ulomak, koji predstavlja pokrovitelja crkve na konju, sa štitom i mačem u desnici. Slika je barbarski izradjena, nešto gore nego običajne suvremene slike. Takov jedan ulomak sa istom slikom, tom prigodom oblažka našast je uz nekoliko drugih ornamentalnih komada u jednoj gomili kod iste crkve. Ulomak sa slikom i jedan važniji ornamentalni i jedan sa slovima: TES·SO prenesen je u Knin. Oko crkve ima triestak običajnih starinskih stećaka. Kad bi se prebrale oko crkve nabacane gomile kamenja, našlo bi se više hrvatskih spomenika.

Karin. Na desnoj strani riečice Karišnice postoji i danas istoimeno selo Karin. Nije vidjeti nigdje nad zemljom tragova staromu „Corinium-u, nego ako kadkad slučajno seljani ispluže koji rimski nadpis, ko što jih je tako našasto pet šest komada i sada uzidano u franovačkomu samostanu. U selu vidjeti je nekoliko podrtina starih utvrđenih kula i jednu jaku tvrđjavu i desetak tamo amo zapuštenih bez krova palača. Starinska zapuštena crkva sv. Marka ima sve graditeljske oznake naše davnije dobe, prepuna je ozidanih grobova; ko što oko crkve prostire se zapušteno groblje sa stećcima. Tko želi imati dobru sliku, kako su Hrvati utvrđivali svoje gradove i pojam o nutarnjoj rasporedbi grada neka se potruđi do Karina.

Korlat. Za dobar sat hoda na jug Karinu selo je Korlat. Kod župske crkve B. Gospe Velike viditi je ulomaka hrvatske rezbarije i nekoliko stećaka. Na pobočnim vratima viditi je glagoljski nadpis, koji je vrlo slabo sačuvan, valjda se odnosi na gradnju crkve. Kod crkvice sv. Jerolima takodjer opaža se naše rezbarije i stećaka. U crkvi na žrtveniku stara na drvetu slika predstavlja B. Gospu sa krunom na glavi, žezlom u ruci, Isusom u naručaju. Ispod Gospe poredani likovi sv. Pavla, Mihovila i Jerolima. Jerolim na stoječke udara se kamenom u prsa, položio nogu na ležećeg lava, pred njim propelo a pod propelom mrtvačka glava, bič i otvorena knjiga. Na knjizi čita se sliedeći nadpis: MEMENTO MET I DOMINE QID (sic) DALMATA SVNT (sic).

Ova slika je iz XV vijeka i preris je druge istovjetne slike, iz koje slikar pogrešno QID i SVNT mjesto QYIA SVM prerisao. Svakako onima, koji se zanimaju pitanjem o domovini sv. Jerolima, dobro će doći ova vjest o crkvi svetčevoj. koju siže, ako ne sadanja, a to pred ovom, kojoj traga u našoj ornamentici opazismo, u IX—XI vijek; takodjer i pismo o izreci, koja se ironično svetcu predbacuje, te mjesto običajnog PARCE, ovdje se čita MEMENTO, što bi ipak korektnije bilo.

(Nastavit će se).

Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. VI. God. 1891, str. 96).

Kapitul.

Romantični prediel izmedj Krke, Radiljevca, Golubića i Plešivice, kog kite u povodu glavice Kapitul, Gajnjača, Tvrđjava, Kunčevića, Bilića, Petkovića, Gradina, Komalić, Durbabina, Drpina, Sinobaduša, Kolatinuša, Šimunovića, Mala i Velika Vijola, i ovo, u užem smislu rieči, Kninsko polje pretvaraju u zgoljne „Brdine.“ Kapitul od sjevera k jugu u pokos Krki opružena i u Krku poput poluotočica zasjeđajuća glavica, ako u nizu spomenutih glavica neodnosi prvenstvo rad romantičnosti, ali ga dobiva rad svojih starinskih ruševina. Pri samomu svomu hrtu uz Krku na prostoru kakvih □ met. 6640 vide se neki tragovi razom zemlje, a drugi za 3 met. nad zemljom strčedi zidovi. Pri opisu ovih ruševina sliediti ćemo po njihovoj spoljašnoj razlici, opisav prije oni prostor, na komu se razom zemlje zidovi naziru, pak drugi koga obuhvaćaju zidovi, koje mi nazivljemo *obgradom*, koja je zaštićivala baziliku i priložene zgradje i dvama krilima od sjevera i zapada u samu Krku upirala. Evo nas k prvomu. Drugom prigodom istakli smo, da željeznička pruga morala je presjeći ovdješnje ruševine. Ova je radja počela svrhom ožuljka 1886. al s prva malim snagam. Najprvo dubla se lazina od zapada u iztok, od Gajnjače prama obgradi. Svrhom travnja radničke radje biše znatno pomnožane, kadkad preko 200 radnika. Odmah s početka ove radje sadanji društveni predsjednik o svomu trošku namjestio je g. Josipa Šimunovića, čovjeka prilično inteligentna, da radnike nadgleda nebili se što starinskoga našlo, a i sam je jednom, dvaš danomice tamo odlazio, i potrebite bilješke sastavljao. Nu buduć se ova željeznička radnja preko dvije godine razvukla, nadzor je postajao dosadan i tegotan.

Istom 15 svibnja 1886 radnici odkriše prvi temeljni zid starinskih zgradja, koji je sukao od sjevera k jugu, dalek od obgrade met. 60. Dne 23 istoga opet odkriše drugi, kasnije treći, četvrti, tako da do 12 kolo voza istim pravcem odkriše šest zidova i nekoliko trakova drugih zidova, koji sa prvašnjim neimadoše veza ni smjera. Prvi spomenuti zidovi bili su čest jedne ili više zgradja za stanove, te su sačinjavali više prostorija. U drugoj prostoriji prama obgradi našast je ulomak rimskog nadpisa sa ilirskim imenima¹⁾ i jedan rimski veliki podstavak sa listovima u reliefu. U susljednim prostorijama još su našasti rimski epigrafični spomenici u Split-skomu „Bullettino Archeologico“²⁾ objelodanjeni, i jedan rimski konjanik u reliefu. U dvijema pregradama tik obgrade, u samoj ruševini klačarde, počelo se nalaziti i hrvatskih spomenika. Važniji ornamentalni³⁾ i epigra-

¹⁾ Bullet. Archeologico, ann. 1886, pag. 178, num. 141.

²⁾ Ibid, pag. 178—179, num. 142, 143, 144, 145; pag. 196, num. 172, 173, 174.

³⁾ Hrvatski spomenici svez. I, br. 14, 18, 25, 36, 37.

fični⁴⁾ opisani su u „Hrvatski Spomenici svezak I.“ Još je našasta jedna liepo izradjena al slabo sačuvana bronzana ostruga, dva rimska ključa, nekoliko gvozdenih ručica, jedanaest ugarskih, šest mletačkih, dva dubrovačka i tri turska srebrena novca. Početkom kolovoza iste godine radnici doprieše pred samu obgradu, od koje počimlju važnija otkrića. Prije nego predjemo na opis preko pregrade, treba da još neke nadovežemo bilješke odnosne na prvi prostor.

Buduć je još mnogo materijala trebalo za zajaziti Gajnjačke močvare duboke preko 30 met. poseglo se za potrebitim materijalom sa prostora u opisu, šireć se prama sjeveru po površini od □ met. 2.500. Na jednom dielu ove površine našasto je još drugih temeljnih zidova, ali svi ni ovdje nisu imali skladnog smjera i cjeline, a sama konstrukcija odavala je nesuvremenost jednih i drugih. S prva mislilo se da su jedni zidovi iz rimske a drugi iz hrvatske dobe, ali se ta misao sama napuštala, kad se bolje uvjerilo, da su jedni i drugi iz hrvatske, ali valjda nešto različite dobe. Zidovi, za koje se nagadjalo, da su iz rimske dobe, sastojali su iz sitnog građiva, ko i zidovi na rimokat. groblju i na stupovih u Biskupiji, kojima još ostade primjerka sa sjeverne strane izvan obgrade, i sa sjeverne strane uz baziliku. Drugi su iz krupnijeg liepo kresanog građiva, kojima je bazilika i priložene zgradje, kako no se to još može viditi, sagradjena.

Medju ovima zidovima našasto je mnogo prostih, većinom od sedre, a dielom od prostog kamena, neki u klak, a neki u suho, ozidanih grobova. U nekim grobovima našlo se i po više mrtvaca, al većim dielom samo po jedan, a uz mrtce nije se našao nikakov predmet, po komu bi se moglo suditi o dobi grobova i mrtvaca. Naše je skromno mnenje, da su i grobovi i mrtvaci iz zadnja tri stojeća; svakako iza porušenja opisanih zgradja, po kojima biše grobovi razasuti. Još je amo našasta jedna oštećena od bronza crkvena svietiljka, jedan jelenski navezeni rog i nekoliko manje važnosti gvozdenih predmeta. Kako bi se, po utanačenom ugovoru, otkrivenih zidova nacrt snimio, mahom bi se zidovi rušili, jer tako je zahatievao plan željezničkih radja. Mi ovu činjenicu žalostno ističemo, jer nam se nije pružala dovoljna prilika, da te zidove temeljitije proučimo, i što se i obnoć za tri mjeseca radilo, te Bog zna koliko je starinarskog postradalo, a dvojiti je da su i nacrti zidova točno snimani. Još žalostnije nam je istaknuti, da su i sami nacrti zidova i odkopanih zgrada krivnjom mjernika postradali, da jim ni danas u trag ući nemožemo. Na glavi mjernika bio je neki domorodac g. Cicin, komu istini na čast priznajemo, da je dao naredbu da se nacrti snimaju i sačuvaju, ali nemožemo ni njemu ni su drugovim biti zahvalni, što nam te važne nacрте zametnuše, da smo izgubili svaku nadu, da ćemo jih ikad dobiti. Ovim je još jedna, hotimično ili slučajno, našoj prošlosti nepravda nanešena.

⁴⁾ Ibid br. 3.

(Nastaviti će se).

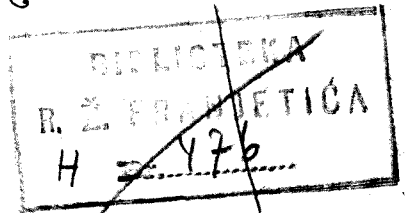
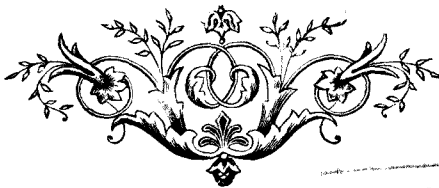

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA

GODINA XIII.

U ZAGREBU.

TISKARSKI I LITOGRAFIJSKI ZAVOD C. ALBRECHTA.

1891.

Imena dopisnika u časopisu „Viestniku“
za god. 1891.

Bojničić Dr. Ivan, pristav ark. muzeja u Zagrebu.
Brunšmid Josip, gimn profesor u Vinkovcih.
Gjonović Nik. Bart., liekar u Ercegnovom.
Ljubić Sime, muzeal. ravnatelj u Zagrebu.
Mazić Matija, trg. poslovođa u Bakru.
Pavelić Janko, učitelj u Lešću.
Radić Franjo, prof. na gradjan. školi u Korčuli.
Stanić Petar, župnik u Vrliki.
Šestak Josip, kanonik u Djakovu.
Tkalčić Ivan, akademik i prebendar u Zagrebu.
Upraviteljstvo knins. starinarskoga društva.
Vid Vuletić Vukasović, prof. na gradjan. školi u Korčuli.
Vurović Josip, župnik u Cjelini.

7077

1952

Sadržaj

Viestnika hrvatskoga arkeologičkoga društva.

Godina XIII. 1891.

Broj I. — 1. Rimska kola. — Tab. I. — S. Ljubić	1—5
2. Najnovija otkrića predhistoričkih predmeta u Drničkoj, Kninskoj i Vrličkoj okolini. — Fr. Radić	5—9
3. Sredovječni spomenici u Vrličkoj okolini. — P. Stanić	9—13
4. Staroglagolski nadpis u Bakru. — M. Mazić i I. Tkalčić	13—14
5. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — Vid Vuletić V.	15—20
6. Četiri starohrvatske bogomolje u Primorskoj županiji. — Fr. Radić	20—22
7. Dopisi. — 1. Vid Vuletić V. iz Korčule. — 2. Dr. Ivan pl. Bojničić iz Zagreba. — 3. Jerko Pavelić iz Lesca. — 4. Josip Šestak kan. iz Djakova. — 5. Nik. Bart. Gjonović iz Ercegnovoga. — 6. Josip Vurović iz Cjeline	22—30
8. Razne vesti. — S. L.	30—32
Broj II. — 1. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu. — Prof. I. Brunšmid	33—40
2. Rimski nadpisi iz Koljanih blizu Vrlike. — S. Ljubić	41—42
3. Nova dva ulomka starogrčkog nadpisa iz Korčule. — F. Radić	42—43
4. Četiri stupića slaven.-bizantinskoga sloga na otoku Badiji kod Korčule. — F. Radić	43—45
5. Četiri starohrvatske bogomolje u primorskoj županiji. Nastavak. — Fr. Radić	45—53

	6. Dopisi. — Vid Vuletić V. iz Korčule	53—58
	7. Razne viesti. — S. L.	58—60
	8. Glasnik starinarskoga društva u Kninu.	
	a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinar. društva	60—62
	b) Bilježke kroz starin. izkopine u kninskoj okolici od g. 1885—1890.	62—64
Broj III. —	1. Grb bana Sigmunda Ernusta Čakovačkoga. — Dr. I. Bojničić	65—68
	2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji. — Petar Stanić	68—74
	3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — Vid Vuletić V.	74—75
	4. Četiri starohrvacke bogomolje u Primorskoj županiji. Konac. — Fr. Radić	75—83
	5. Dopisi. — Vid Vuletić V. iz Korčule	83—86
	6. Razne viesti. — S. L.	86—90
	7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu.	
	a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starin. društva	90—92
	b) Bilježke kroz starinarske izkopine u kninskoj okolici od g. 1885—1890.	95—96
Broj IV. —	1. Arheologičko izkapanje u Bagu. — S. Lj.	97—98
	2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji. — P. Stanić	99—108
	3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — Vid Vuletić V.	108—114
	4. Starodavno plosnarezano i bojadisano propeće u franovačkoj crkvi u Zadru. — F. Radić	114—117
	5. Dopisi — 1. M. Mazić iz Bakra. — 2. Vid Vuletić V.	117—120
	6. Razne viesti. — S. L.	121—123
	7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu.	
	a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starin. društva	123—126
	b) Bilježke kroz starin. izkopine u kninskoj okolici od g. 1885—1890.	127—128

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

~~~~~

GODINA XIII. — BR. 1.

~~~~~

SADRŽAJ.

1. Rimska kola. — Tab. I. (*Carrozza romana. — Tav. I.*) — S. Ljubić. — Str. 1—5.
2. Najnovija otkrića predhistoričkih predmeta u Drniškoj, Kninskoj i Vrličkoj okolini (*Le novissime scoperte di oggetti preistorici nel contado di Drniš, Knin, e Verlicca*). — Franjo Radić. — Str. 5—9.
3. Sredovječni spomenici u Vrličkoj okolini (*Monumenti medievali nel contado di Verlika*). — P. P. Stanić. — Str. 9—13.
4. Staroglagolski nadpis u Bakru (*Antica iscrizione glagolitica in Buccari*). — Matija Mazić i Iv. Tkalčić. — Str. 13—14.
5. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić Vukasović. — Str. 15—20.
6. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (*Quattro antico-croati tempieetti nella zupania marittima*). — Franjo Radić. — Str. 20—22.
7. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić V., iz Korčule. — Dr. Ivan pl. Bojničić, iz Zagreba. — 3. Jerko Pavelić, iz Lešća. — 4. Josip Šestak, kan. iz Djakova. — 5. Nik. Bart. Gjonović, iz Ercegnovoga. — 6. Josip Vurović, iz Cjeline. — Str. 22—30.
8. Razne vesti (*Notizie diverse*). — Str. 30—32.

~~~~~

U Zagrebu 1. sječnja 1891.

~~~~~

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana u Zagrebu.

Novi povjerenici hrv. arkeol. društva i nar. zem. muzeja :

Dr. Adolf Müller, liečnik u Brodu.

Č l a n o v i

koji su položili prinos za god. 1888.

Ravnateljstvo gimnazije u Belovaru.	Simunčić Gjuro, župnik u Gradcu.
Samsalović Aleksandar, župnik u Irigu i za g. 1887.	

Č l a n o v i

koji su položili prinos za god. 1889.

Babić Gabro, kanonik u Djakovu.	Samsalović Alek., župnik u Irigu.
Daubachy pl. Stjepan, vlast. u Slanju.	
Kiss pl. Dragutin, vlast. u Saulovcu.	Simunčić Gjuro, župnik u Gradcu.

Č l a n o v i

koji su položili prinos za god. 1890.:

Babić Gabro, kanonik u Djakovu	Mužina Miho, župnik u Belom na Cresu.
Borčić Erasmo, odvjetnik na Rieci.	
Brčić Antun, predsjednik priziv. suda u Zadru.	Polić Ante, veletržac na Rieci.
Budisavljević Bude, vel. župan u Gospiću.	Radetić Ivan, gimn. profesor u Senju.
Daubachy pl. Stjepan, vlast. u Slanju.	Samsalović Alek., župnik u Irigu.
Gimnazija velika u Karlovcih Srijemskih.	Šimić pl. Vatroslav, savjetnik i umir. financ. ravnatelj u Zagrebu.
Gutal Matija, župnik u Brku.	Simunčić Gjuro, župnik u Gradcu.
Jarc Franjo, župnik u Mirni.	Spinčić prof. Vjekoslav, u Gorici.
Kiss pl. Dragutin, vlast. u Saulovcu.	Vranjanczy-Dobrinović bar. Šimun, vlast. na Rieci.
Leber Pavao, podaro. i župnik u Glini.	Zuffal Franjo, kr. inženir u Petrinji.
Marušić Mato, gimn. kateketa na Rieci.	

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

<i>Benić</i> Stjepan mlađi u Kl. Ivaniću.	<i>Hrvatski Sastanak</i> u Selcih na Braču.
<i>Budisavljević</i> Bude, vel. župan u Gospiću.	<i>Monti</i> Dr. L. odvjetnik u Kninu.
<i>Čitaonica</i> u Spljetu.	<i>Müller</i> Dr. Adolf, liečnik u Brodu.
<i>Gimnazija</i> velika u Karloveh Srijemskih.	<i>Narodni Dom</i> u Bakru.
<i>Gimnazija</i> realna u Rakovu.	<i>Okrugić</i> Ilija, opat i župnik u Petrovaradinu.
<i>Gimnazija</i> velika u Osijeku.	<i>Posilović</i> Juraj, biskup u Senju.
<i>Gimnazija</i> velika u Gospiću.	<i>Spincić</i> prof. Vjekoslav, u Gorici.
<i>Gimnazija</i> velika u Varaždinu.	

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik u Zagrebu, stupio je kao utemeljiteljni član, te je u ime od 50 for. položio prvi obrok od 10 for.

Prinosi u ime starinarskoga društva u Kninu

za god. 1891.:

Breyer Mirko, veletržac iz Križevaca 3 for.
Müller Dr. Adolf, liečnik u Brodu 3 for.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arkeologičkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Mudrinčić* profesor u Mitrovici — predhist. sjekiru iz srpentina' izradjenu od poveće sjekire sa rupom.
- „ *Rubčić* seljak u Lešću po muz. povjereniku Jerku Paveliću — sjekiru i svrdalj iz željezne dobe.
- „ *N. N.* učitelj u Suhoj Kataleni — 1 sr. i 6. bakr. rimskih novaca.
- „ *N. G.* Marko — bakr. *Domitianus*.
- „ *Vrančić* Sl. — 3 komada srebr. novca iz novijeg doba.
- „ *Heruc* knjižar u Petrogradu — veliku bron. medalju kao spomen spasa cara Ruškoga na željeznici g. 1888.
- „ *Bojničić* Dr. Ivan — uljenu sliku.
- „ *Halper* pl. Vlad., vlast. u Zajezdi — predhist. kamenu sjekiru, ondje nadjenu od Tome Fulira.
- „ *Karić* Pavao, podpukovnik — spomenicu bron. Hentzia.
- „ *Pogledić* pl. Drag., vel. župan i vlad. predstojnik — sreb. sablju i ulj. sliku njegova pradjeda.

Objava.

Do malo bit će tiskano u *Radu* Jugoslavenske Akademije djelce prof. S. Ljubića o hrvatskoj numismatici pod naslovom „*Novci Hrvatski*“. Pošto o tih novcih, koji su u narodu pod imenom *Slavonski* do sada poznati bili, malo se i to krivo pisalo, a svaki dan se po naših krajevih otkrivaju, te jih se mnogo nalazi u privatnih rukuh, toga radi pozivlju se svi pravi rodoljubi poslednici takovih novaca, da te njihove novce blagoizvole odpremiti ravnatelju nar. zem. muzeja u Zagrebu gori pomenutomu S. Ljubiću *samo na uvid*, da jih uzmogne rabiti na popunjenje svoga sastavka, jer bi lasno u njih mogao naći takovih komada, kakovih nije našao u javnih zavodih i u sukromnih zbirkah domaćih i stranih, te bi tim to svoje dielce na sve veću korist naše narodne poviesti sve bolje obogatiti mogao. Povratak primljenih komada usliedio bi točno i namah.

Uredništvo.

Poziv hrvatskomu plemstvu!

Obće je poznato, da je kroz vijekove i vijekove uz svećenički stališ *plemstvo* najvažniji faktor u političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda. Zato je od velike potrebe, da se sa poviešću toga toli važnoga faktora izblžie upoznamo; jer je poviest našega plemstva ujeduo donjekle i poviest naše domovine. Uvažimo li to, moramo se upravo čuditi, kako su do sada genealogička i heraldička iztraživanja našla u nas vrlo malo odziva. Većina ostalih naroda posjeduje u svojoj literaturi mnogobrojna heraldička i genealogička djela, poviesti plemićkih obitelji, grboslovja itd., samo mi nemamo u našem jeziku ništa sličnoga. To me ponukalo, da tečajem god. 1891. izdadem nakladom *tiskare Ignjata Granitza* u Zagrebu obširnu poviest našega plemstva pod naslovom:

Plemstvo

kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

U ovom djelu biti će alfabetičnim redom poredane sve danas živuće a takodjer i već izumrle plemićke obitelji kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Plemići tudjega porietla, koji živu sada u našoj domovini ili koji su ovdje kakovu poviestnu ulogu igrali, takodjer će se uvažiti. Od svake obitelji donasati će kratku poviest, po mogućnosti podpuno rodoslovje (genealogiju) i heraldički opis obiteljskoga grba. Djelu, koje ima biti kao matica hrvatskoga plemstva, biti će priložene mnogobrojne slike grbova, starih grobnih ploča, zastavâ, pečatâ, novacâ itd., te i slike u poviesti znamenitih članova pojedine plemićke obitelji.

Ne trebam napose spomenuti, da sam kod sastavljanja ovoga djela upotriebio sva moguća do sada poznata, izdana i neizdana vrela, knjige, rukopise, listine itd. Svaki ali odista će uvidjeti, da se piscu ovakovoga djela namiću velike i bezbrojne poteškoće, koje mu valja svladati. Nu uz to mora svako znati, da ovakova obširna i teška radnja ne gubi ništa od svoje vrijednosti, ako bi se i uzprkos najvećoj pažnji i trudu ipak podkrale kakove netočnosti ili pogriješke. Da ipak po mogućnosti takove nedostatke odstranim, *obraćam se ovime na pojedine članove domaćega plemstva sa smiernom molbom*, da me izvole u interesu našega stališa i svoje obitelji u mojem podhvalu moralno podupirati time, *da mi sami pošalju točne podatke o poviesti svoje obitelji, obširna i po mogućnosti točna rodoslovja, slike svojih grbova, otiske pečatâ, slike glasovitijih svojih pradjedova* itd.

Sve ovakove podatke, koje mi se pošalju do uskrsa t. g. savjestno ću u mojem djelu rabiti.

Obširni oglas cieloga djela te poziv na predplatu izdati će se u svoje vrijeme.

U Zagrebu, dne 1. siečnja 1891.

Dr. Ivan pl. Bojničić Kninski,

pristav arkeol. odjela narodnoga muzeja, narodni zastupnik.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 2.

SADRŽAJ.

1. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu (*Romano diploma militare, onesta missione, di Ilača nel Sirmio*). — Prof. Jos. Brunšmid — Str. 33—40.
2. Rimski nadpisi iz Koljanih blizu Vrlike u Dalmaciji (*iscrizioni romane di Koljane presso Verlika in Dalmazia*). — S. L. — Str. 41—42.
3. Nova dva ulomka staro-grčkoga nadpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli (*Due nuovi frammenti di antica iscrizione greca di Lumbarda sull' isola Curzola*) — Frano Radić. — Str. 42—43.
4. Četiri stupića slavensko bizantinskoga sloga na otoku Badiji kod Korčule (*Quattro colonnette di stile slavo-bizantino sull' isola Badia presso Curzola*) — Frano Radić — Str. 43—45.
5. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji. Nastavak. (*Quattro antico-croate chiesuole nella zupania litorale. Continuazione*). — Frano Radić. — Str. 43—53.
6. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule. — Str. 53—58.
7. Razne viesti (*Notizie diverse*). — Str. 58—60.
8. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 60—62.
  - b) Bilješke kroz starinarake izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 62—64.

U Zagrebu 1. travnja 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji primerci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik, položio je u ime od 50 for. . . 30 for.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

<i>Brusina</i> Spiro, sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.	<i>Lehpamer</i> Josip, kanon. u Varaždinu.
<i>Bunjik</i> Kolom., šumar u Trnjanima i za g. 1888. i 1889.	<i>Lopašić</i> Rad., vladin tajnik u Zagrebu.
<i>Dollhopf</i> pl. Gustav, vladin odjelni savjetnik u Zagrebu.	<i>Palunko</i> Vinko, kanon. u Dubrovniku.
<i>Jagumić</i> Josip, gimn. prof. u Rakovcu.	<i>Šćrbak</i> Ivan, odvjetnik u Koprivnici i za g. 1888. i 1889.
<i>Kamber</i> Dr. Pavao, odvjetnik u Spljetu i za god 1889.	<i>Zoričić</i> Milan, predstojnik statist. ureda u Zagrebu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

<i>Batistić</i> Jakov, ljekarnik u Bakru.	<i>Halper</i> pl. Vladimir, vlastelin u Zajezdi.
<i>Bauer</i> Gjorgj, prof. na realci u Zagrebu.	<i>Herkov</i> Rajmund, financ. nadsavjetnik u Zagrebu.
<i>Bedeković</i> Kamilo, nadinžinir u Zagrebu.	<i>Horvat</i> Levin, vladin perovodja u Zagrebu.
<i>Benković</i> Ivan, grad. viećnik u Zagrebu.	<i>Horvat</i> Nikola, arcid. i kan. u Zagrebu.
<i>Beruta</i> Josip, župnik u Koprivnici.	<i>Hudovski</i> A., grad. savjetnik u Zagrebu.
<i>Bresztyenszky</i> Dr. A., sveuč. prof. u Zagrebu.	<i>Iveković</i> Dr. Fr., kanonik u Zagrebu.
<i>Brusina</i> Spiro, sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.	<i>Ivkanec</i> Ljud., viećnik bans. stola u Zagrebu.
<i>Budmani</i> Pero, gimn. prof. u Zagrebu.	<i>Jagumić</i> Josip, gimn. prof. u Rakovcu.
<i>Čitaonica</i> narodna u Požegi.	<i>Jakićin</i> Andrija, odvjetnik u Zagrebu.
<i>Crnetić</i> Janko, grad. oficial u Zagrebu.	<i>Jurković</i> pl. Dr. Nikola, vitez, vlad. savjetnik u Zagrebu.
<i>Cvjetković</i> M., financ. savjetnik u Zagrebu.	<i>Kamber</i> Dr. Pavao, odvjetnik u Spljetu.
<i>Čučković</i> Dr. Uroš, vjećnik stola sedmorice u Zagrebu.	<i>Kišpatić</i> Dr. M., sveuč. docent i prof. na realci u Zagrebu.
<i>Deutsch</i> Albert, knjižar u Zagrebu.	<i>Komora</i> trgovačka u Zagrebu.
<i>Dautović</i> Mijo, predstojnik vis. vlade, vitez, u Zagrebu.	<i>Kondrat</i> Ferdo, inžinir u Zagrebu.
<i>Dragičević</i> Tomo, stražmeštar u Zabrdju.	<i>Kostrenčić</i> Ivan, sveuč. knjižničar u Zagrebu.
<i>Folnegović</i> Franjo, nar. zast. u Zagrebu.	<i>Kuralt</i> Franjo, tajnik gospod. društva u Zagrebu.
<i>Gimnazija</i> vel. u Vinkovcima.	<i>Lehpamer</i> Josip, kanonik u Varaždinu.
<i>Gasparić</i> Franjo, biskup u Zagrebu.	<i>Lobmajer</i> Dr. A., liečnik i prof. u Zagrebu.
<i>Gogolja</i> Drag., šted. pristav u Zagrebu.	<i>Maixner</i> Dr. Fr., škol. nadzornik i sveuč. prof. u Zagrebu.
<i>Golub</i> Vjek., škol. nadzornik u Zagrebu.	<i>Makanec</i> Dr. I., okružni liečnik u Sarajevu.
<i>Gorjanović</i> Dr. Drag., muz. pristav u Zagrebu.	<i>Mallin</i> Teodor, grad. viećnik u Zagrebu.
<i>Grahor</i> Janko, arhitekt u Zagrebu.	
<i>Guteša</i> Ilija, veletržac u Zagrebu.	
<i>Halper</i> pl. Mirko, vladin savjetnik, vitez u Zagrebu.	

<p><i>Masić</i> Ivan, šted. oficial u Zagrebu. <i>Matz</i> Mavro, vladin tajnik u Zagrebu. <i>Mazura</i> Dr. Sime, odvjetnik u Zagrebu. <i>Mikić</i> Mijo, kanonik u Zagrebu. <i>Mrazović</i> Dr. Mato, odvjetnik u Zagrebu. <i>Muhić</i> Dr. Pavao, umir. vladin predstojnik u Zagrebu. <i>Oršić</i> Matija, nadpop u Cresu. <i>Palunko</i> Vinko, kanonik u Dubrovniku. <i>Pavec</i> Ivan, škol. nadzornik u Zagrebu. <i>Pavić</i> Armin, sveuč. profesor u Zagrebu. <i>Pavlesić</i> Ivan, biskup u Zagrebu. <i>Petračić</i> Franjo, sveuč. prof. u Zagrebu. <i>Pilar</i> Dr. Gjuro, svenč. prof. i muzealni ravnatelj u Zagrebu. <i>Plivević</i> Ivan, nadbis. tajnik u Zagrebu. <i>Prister</i> Jerolim, veleposjednik i veletržac u Zagrebu. <i>Rački</i> Dr. Franjo, arcid. i kan. u Zagrebu. <i>Rakovac</i> Dr. J., liečnik i vlad. tajnik u Zagrebu. <i>Realka</i> Velika u Zemunu. <i>Schauf</i> Adalbert, odvjetnik u Zagrebu.</p>	<p><i>Smetiško</i> Miho, kanonik u Zagrebu. <i>Šenoa</i> Julio, šted. knjigovodja u Zagrebu. <i>Šišić</i> Jakov, odjelni savjetnik vladin u Zagrebu. <i>Špiček</i> Stjepan, grad. zastupnik u Zagrebu. <i>Šrepel</i> Milan, gimn. prof. i sveuč. docent u Zagrebu. <i>Švinderman</i> B., kanonik u Zagrebu. <i>Tallian</i> Eduard, arcid. kanon. u Zagrebu. <i>Tkalčić</i> Ivan, prebendar u Zagrebu. <i>Tkalčić</i> M., šted. činovnik u Zagrebu. <i>Vakanović</i> Armin, umir. ban. namjestnik u Zagrebu. <i>Vidrić</i> Dr. L., odvjetnik u Zagrebu. <i>Vitezić</i> Dr. Dinko, odvjetnik u Krku. <i>Vrbanić</i> Mijo, šum. vlad. nadzornik u Zagrebu. <i>Vujević</i> O. Stjepan, samost. predstojnik u Požegi. <i>Zahar</i> Dr. Ivan, odvjetnik u Zagrebu. <i>Zuffal</i> Franjo, inžinir u Petrinji.</p>
---	---

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Mogu se otiski praviti od štampanih razprava, ali na trošak dotičnih nagrada.

Objava.

Do malo bit će tiskano u *Radu* Jugoslavenske Akademije djelce prof. S. Ljubića o hrvatskoj numismatici pod naslovom „*Novci Hrvatski*“. Pošto o tih novcih, koji su u narodu pod imenom *Slavonski* do sada poznati bili, malo se i to krivo pisalo, a svaki dan se po naših krajevih otkrivaju, te jih se mnogo nalazi u privatnih rukuh, toga radi pozivlju se svi pravi rodoljubi posiednici takovih novaca, da te njihove novce blagoizvole odpremiti ravnatelju nar. zem. muzeja u Zagrebu gori pomenutomu S. Ljubiću *samo na uvid* da jih uzmogne rabiti na popunjenje svoga sastavka, jer bi lasno u njih mogao naći takovih komada, kakovih nije našao u javnih zavodih i u sukromnih zbirkah domaćih i stranih, te bi tim to svoje djelce na sve veću korist naše narodne poviesti sve bolje obogatiti mogao. Povratak primljenih komada usliedio bi točno i namah.

Uredništvo.

Knjige

hrv. arkeol. društva na prodaji kod Hartmanove i društvene knjižare u Zagrebu i u pisarni samoga društva uz veoma obaljenu cieniu.

Arkiv. Knjiga II. Razdjel I. i II.	2 for.	— nč.
„ „ IV. i V. svaka po	— „	80 „
„ „ VI. do XII. svaka po	— „	50 „
Codex Diplomaticus, knjiga I. i II. svaka po	1 „	— „
Bibliografija	1 „	— „

~~~~~

Kod iste Hartmanove i društvene knjižare i u pisarni nar. muzeja mogu se dobiti i sljedeće radnje prof. S. Ljubića:

Popis arkeolog. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu od S. Ljubića. Odsjek I. Svezak I.	3 for.	— nč.
Popis arkeolog. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu od S. Ljubića. Odsjek II. Svezak I.	2 „	— „
<i>Ogledalo književne poviesti jugoslavenske</i> , od S. Ljubića. Knjiga I. i II.	4 „	— „
Knjiga II. koja po sebi sastavlja celinu za noviju dobu	1 „	50 „
Opis jugoslav. novaca od S. Ljubića vel. 4. sa 20 tabla	8 „	— „
Ob odnošajih Dubrovačke sa Mletačkom republikom, od S. Ljubića. 3 sv.	3 „	— „
Razvod Istarski	1 „	— „

~~~~~

Pučkim učiteljem. — Opazuje se, da medju članovi našega društva malo je učitelja pučkih škola. Upravljajući odbor uvieren, da su uprav pučki učitelji u stanju najbolje pomoći društvenim svrham, nudi jim svoj *Viestnik* badava uz to samo, da uredničtvu *Viestnika* pošalju točno i što obširnije izvješće o starinah u svojoj okolici, i da ga nadalje revno obavješćuju o svakom obretu arkeolog. predmeta, o kom bi ma što doznali. U slučaju pako, da nebi imali o čem izvješćivati, mogli bi namerivati svoj prinos sa starinskimi predmeti, koje bi po vrijednosti odkupio arkeol. odjel nar. muzeja, a tim bi postali i članovi društva.

Štov. **povjerenikom** nar. muzeja i hrv. arkeol. društva, te svim našim članovom, i svim drugim rodoljubom i ljubiteljem domaćih starina i narodnoga napredka što toplije preporučamo, neka budno paze na svaki prekršaj naredba Vis. zem. Vlade i Vis. zem. krajiške oblasti, koje smo izdali na uvojku *Viestnika* predpr. god. o sačuvanju starina, te za svaki slučaj neka umah obavieste ravnateljstvo arkeol. odjela nar. muzeja ili upravu hrv. arkeol. društva za dalnje postupanje u stvari. One naredbe kadre su odlučno pomoći i domaćoj nauci i nar. arkeol. muzeju, samo ako ih dotične oblasti budu zdušno vršile.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

~~~~~  
GODINA XIII. — BR. 3.  
~~~~~

SADRŽAJ.

1. Grb bana Sigmunda Ernusta Čakovačkoga (*Stemma del bano Sigismondo Ernust di Cakovac*). — Dr. I. Bojničić. — Str. 65—68.
2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji (*Monumenti romani del contado di Vrlika in Dalmazia*). — Petar Stanić. — Str. 68—74.
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić V. — Str. 74—75.
4. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji. Nastavak. (*Quattro antico-croate chiesuole nella zupania litorale. Continuazione*). — Frano Radić. — Str. 75—83.
5. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule. — Str. 83—86.
6. Razne vijesti (*Notizie diverse*). — S. L. — Str. 86—90.
7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 90—92.
  - b) Bilješke kroz starinarake izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 95—96.

~~~~~  
U Zagrebu 1. srpnja 1891.  
~~~~~

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeolozičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik, kao utemeljni član položio je cjele svotu od 50 for.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

Alibrandi Andrija, kanonik u Dubrovniku
Gruber Dr. Dane, gimnaz. profesor u Požegi i za g. 1889.
Rohaček Dr. Frano, ravnatelj kr. Bolnice u Stanjevcu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Belovarska žitaonica.
Dollhopf pl. Gustav, vlad. odjelni savjetnik u Zagrebu.
Gržetić Dr. Nikola, pukovnički nadlječnik u Karansebesu.
Lapaine Valentin, kr. inžinir u Zagrebu.
Mažuranić Dr. Vladoje, vlad. odjelni savjetnik u Zagrebu.
Nuber Karlo Franjo, veletržac u Osieku.
Pavišić pl. Dr. Alviž, prelat, umir. vlad. škol. savjetnik u Greu.
Preradović pl. Dušan, pomorski nadporučnik u Puli.
Rohaček Dr. Frano, ravnatelj kr. bolnice u Stanjevcu.

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Opaske na starobosanske natpise dosada objelodanjene u Viestniku i t. d.

I.

(V. Viestnik 1883. str. 56.)

Mješte **МНЕСТО** čita se **МРЕЦИНО**, u sv. **HP**. U 5. crti mješte **БИ** čita se **ГА**. Po sebi bilješka otpada.

II.

(V. Viestnik 1883. str. 117. VI.)

Izpušten je s početka **×** krst. Nadpis ide naokolo u dvije crte, t. j.

a) od **СН** do **САМНОГАХЪ**

b) od **СН** do **СЕМАРЪ**.

Batnoge su predio *Ošenića* kod Stoca, pa se i dan današnji tako zovu. Spominju se Batnoge i u dnevnoj turskoj *residiji*, a to u Stocu (u Hercegovini).

III.

(V. Viestnik 1883. str. 117. IV.)

Mješte **ОТГОСТЬ** čita se: **ОГОСНЬ**.

Mješte **КОБАУЬ** čita se: **КО□АУЬ**.

Za riječ **ОГОСНЬ** usp. „Korijeni i t. d. Gj. Daničića“ str. 63. pod gój (staro *pax*); đgoja, đdgoja, odgójiti (**ГОИЬ**), Gójislav i t. d.

IV.

(V. Viestnik 1883. str. 117. V.)

Mješte **НАНЕТ ОВН КЪ** čita se: **НА ПЕПОВНЪКЪ**.

Za riječ **ПЕПОВНЪКЪ** usp. „Korijeni i t. d.“ na str. 127. od pětí, pětak, Pětka, Pětaje i t. d.

Mješte **БОГАШНЪ** čita se: **БОГАУНЪ**.

V.

(V. Viestnik 1883. str. 118. VII.)

Mješte **БРАТНВО(Ь)НУЬ** čita se: **БРАНК□О(Н)НУЬ**. usp. „Korijeni i t. d.“ na str. 139. pod brătko i t. d.

VI.

(V. Viestnik 1883. str. 119.)

Za riječ **ГРЪБАЦЬ** usp. „Korijeni i t. d.“ str. 62., t. j. Grűbac, Grűbáč, Grűbiša, Grűjo i t. d.

VII.

(V. Viestnik 1884. str. 28. 2.)

Mješte **ВЪКНЪ** čita se: **ВЪКНЪ**.

Na podstavku stečka:

Mješte **ОЪСНУЄ** čita se: **ЪСНУЄ**.

„ **КАМН** čita se: **НАНЬ**.

„ **МАТН** „ **МАПН**.

„ **РАДНСАВЪ** čita se: **ДАДНСА□А**.

Poznato je ime muško *Dade* XIV. v. Usp. „Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga jezika Jug. Akad.“ sv. 5. 1. Drugoga dijela str. 218—219.

Mješte **СЄ** (god. 1350) čita se: **ЪГН СЄ**. Usp. „Рјечник Ђ. Да-
нчућа“ III. str. 348. ispod riječi **ОУГАНЬ**, angulus. Ovo bi bilo prvi
put **ЪГНЬ** mješte **БНАНГЪ** ili **КАМН**.

VIII.

(V. Viestnik 1883. str. 120.)

Ovako se čita:

А □Ъ РЕБЛА□Ъ СЕ ИСТУЕ
ГРЪБАУЪ
КО□АУЪ

Usp. „Korijeni i t. d.“ str. 22. pod rébrani (laterarius). Ono je stari gen., te znači mjesto ili prosto strane kamena. U svemu je natpisu bosansko □.

IX.

(V. Viestnik 1885. str. 19. I.)

Čita se iz početka:

□А НМЕ
БОГЪ Н С□Е
МОГ Н□АНА

Mješte (na svrsi): a sieče 1048 leto kam se Radić.

Čita se:

А СИСУЕУ
МН ЛЕМО
СЕ САМ СР
НДННЪ

(leto = postelja). Usp. „Korijeni i t. d.“ ispod léci (decambere). СРНДННЪ mješte СРНДНМЪ, t. j. postavim se u redu. Dan današnji je srediti se = uzeti red od duše, t. j. pričešćenje.

(slijedi).

Vid Vuletić-Vukasović.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arkeološkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Schneider* Drag. iz Nove Gradiške: — 5 bakr. i 2 sr. novija novca.
 „ *Čučulić* Stanko, trgovac i veleposjednik na Sušaku kod Rieke — veoma zanimivu rimsku svietiljku. Čini se iz Krka.
 „ *Kastelić* udova iz Zagreba — staru sliku i čašu.
 „ *Paunović* udova iz Zagreba — dva koluta od voška sa predstavom, i plem. grb
 „ *Breyer* Mirko, veletržac i muz. povjerenik u Križevcih — knjigu: *Weithamer. Animadversiones in quosdam numos veteres. Viennae 1738.*
 „ *Karas*, trgovac i posjednik u Zagrebu — knjigu: *Verbesserte Legend der Heiligen.* Augsburg. Riger 1765.
 „ *Ulses* Miroslav, umirov župnik Petrovoselski — knjigu: *Jos. Frisii dictionarium bilunguae, Latino-Germanicum et Germ.-Latinum, Tiduri.* H. Bodmeri 1623
 „ *Novosel* Stjepan, brijač u Zagrebu — papirnatu listinu Marije Terezije od god. 1766.
 „ *Stanić* Petar, župnik u Vrliki — 17 komada starijega novca, i kao zvonice od tuča.
 „ *Prčić* Hásip iz bosanske Gradiške — sbirčicu starorimskih novaca sabranu kroz odkopavanje grada Brebira.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 4.

SADRŽAJ.

1. Arkeologičko izkapanje u Bagu (*Scavi archeologici in Carlobago*). — S. L. — Str. 97.—98.
2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji (*Monumenti romani del contado di Vrlika in Dalmazia*). — Petar Stanić. — Str. 99—108.
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche bosnesi in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić V. Str. 108—114
4. Starodavno plosnorezano i bojadisano propeće u franovačkoj crkvi u Zadru (*Antico crocifisso a intaglio piatto e colorato nella chiesa franciscana in Zara*). — Fr. Radić. — Str. 108—114.
5. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. M. Mazić iz Bakra. — 2 Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule — Str.117—120.
6. Razne vesti (*Notizie diverse*). — Str. 121—123.
7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 123—126.
  - b) Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 127—128.

U Zagrebu 1. listopada 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Novi povjerenici hrv. arkeol. društva i nar. muzeja:

Gosp. *Teodorčević* Despot, mjernik u Kutini

Č l a n o v i

koji su položili prinos za god. 1891.:

Narodni dom u Belovaru.

Čitaonica Spljetska.

Stoos Nikola, župnik u Rakovcu.

Eisenhuth L., kr. inž. u Karlovcu.

Alačević Dujam drž. prij. u Zadru.

Zubac O. Augustin, General-Definitor.

Šimić Vatrosl. kr. savjet. i financ. ravn. u Zagrebu.

Č l a n o v i

koji su položili prinos za god. 1892.:

Alačević Dujam, drž. prijem. u Zadru.

Zubac O. Augustin, General-Definitor.

Sučić Anton, odvjetnik u Zagrebu.

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Opaske na starobosanske nadpise dosada objelodanjene u *Viestniku* i t. d.

X.

(V. *Viestnik* 1885. str. 20. III)

Mješte ПАРАХЪ čita se: ПИДАХЪ kao u „Рјечнику из књижевних старина српских написао Ђ. Давичић“ dio III., t. j. na str. 270 ТАДА, a na strani 332 ТЪДА tunc, ТЪДАН i t. d. Na str. je 277 ТАРЕ od ТА i РЕ *tum*, al' je vjerojatnije ПИДАХЪ, jer Р nije jasno na kamenu,

a u „Glasniku zemaljskog muzeja“ (knj. I. str. 88 1891.) gospodin je dopisnik uljepšao *fac-simile*, te u riječi БОГАВАЗЬ nema ЦЬ kako u njegovu *fac-similu*, nego З, a to je na kamenu kao latinsko malo q. U Glasniku je СТМ, a na kamenu i u Viestniku je СТНЬ. Po Daničiću na str. 267 КЬ СТНН СМРТЬНЬН, t. j. СТНЬ *umbra*.

U Glasniku je **Ѣ АСЄ СѢ**

**УЄ ГР
КАУЬ**

a ina biti (kako na kamenu):

f(ovo je krst) **АСЄ: СѢ**

УЄ: ГРѢАУЬ. Na kamenu je Р okrenuto s naopaka, a toga nema tobože u *fac-simile*, te rek bi, da se gospodin dopisnik igra sa našom epigraphikom ili posve vjeruje, što je priličnije, svojijem poddopisnicima, jer je ovako linearno:

**† АСЄ: СѢ
УЄ: ГРѢАУЬ**

U Glasniku je ПКС, a na kamenu ПКС, a toga nema u *fac-similu*.

Ona životinja ispod prvoga dijela *fac-simila* u Glasniku nije točno navedena (V. dopis u Viestniku na str. 87, g. 1884, br. 26).

Ovo nijesu „nagagjanja ni kombinacije“, nego strogo istraživanje istine, te po ovomu istraživanju ispada, da g. dopisnik Glasnika nije savjestno nadpis (štampan u Viestniku) „zamjenio vjernim *fac-similom originala*“, te neće „tijem čitatelji najlakše moći sami prosuditi karakter a i tekst natpisa.“

XI.

(V. Viestnik 1885. str. 77. II.)

Ovaj je nadpis po drugi put bio objelodanjen s komentom u „НОВОЈ зетѣ“ (god. 1889 sv. VIII. str. 307—308), a to jer je „natpis u Viestniku bio pogrešno objelodanjen“. U Glasniku je isti natpis objelodanjen godine 1891 (knj. I. str. 89), a to sa *fac-similom*. U Glasniku je jednako čitanje (osim posljednje riječi) kao u „НОВОЈ зетѣ“, al *facsimile* neodgovara originalu. U riječi ХЕРАКОВИТЬ slovo je К ovoga oblika ζ c (ζ je kao starinsko grčko *kopa*, a odgovara latinskomu q, te se u grčkom upotrebljuje samo kao broj 90). □ je kao broj 6 u vrhu zavinut, a u *fac-similu* je poezija.

U riječi АСГОХЬ u *fac-similu* nema Ъ. U riječi ОДМНРАУН je Д, poput bosanskoga □ produljeno u vrhu s desne strane, a Р je s naopaka. Iza riječi ОДМНРАУН je А, te je napravljeno poput gotičkoga Н. U riječi БАГА ono s početka je udareno poput lamde grčke ili ti našega фЛА, te u *fac-similu* nema ni iz daleka istine; no se nagagja, da bi moglo biti Б. Po Daničiću je (II. 43) МАКА = *palus*, pa neznam kako može biti МАКА БА(А)ГА, jer БАМГЬ, po Daničiću (I. 49), nije nigda upotrebljen u smislu *lak* = *levis*. Ova riječ dakle ostaje neriješena, a ja bi se usudio da predložim čitanje ЗА(О)ГА od ЗЬАЬ, t. j. *palus mali* (Daničić I. 385).

Evo moga čitanja u deset redaka :

ΑΣΕ ΛΕΓΗΙ ΡΑΔΟΣ

Α□Β ΧΕΡΑΚΟΒΗ

ΤΒ Ω□Δ ΛΕΓΟΧ

ΝΑ Σ□ΘΩΗ ΠΑ

ΕΜΕΠΟΗ. = ΠΛΕΜΕ(ΝΗ)ΠΟΗ.

ΩΔ ΜΗΡΑΥΗ Δ

ΜΑΝΕ

ΜΑΚΑ

ΖΛ(Ο)

ΓΑ

Što sam rekao, želio bi, da se o tomu uvjeri i sbor učenjaka, jer je Bo-ljunska nekropola kod Metkovičke postaje.

(Slijedi.)

Vid Vuletić-Vukasović.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arkeološkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Sučić* odvjetnik u Zagrebu — zlatni trier cara Valentiniana III.
" *Popović* Ivana iz Zagreba — mač Trenkova pandura.
" *Sulentić* Mato, trgovac u Časini — srebrn novac rimski.
" *Kolb* Hugo iz Okučanih — mjedeni prsten izkopan u ruševinah Biele Stiene kod Pakraca, na kom štj.
" *Jovanović* trgovac u Požegi — zlatni triens cara Lava, 5 bakrenih rimskih novaca i 4 sr. novija, sve izkopano blizu Daruvara.
" *Vezić* Milivoj župan, tajnik — sr. slavonski novac, sreb. novac kra-njski, i zemalj. predhistoričku posudu na način čaše.
" *Medeotti* Edm. župnik u Trojstvu — 21 sr. novac ugarski ondje nadjen u posudi od Stj. Bazića
" *Nikolić* Nik. bivši inspektor Loyda — 2 bak. rimska novca, i 7 sr. i 3 bak. novija.
" *Müller* dr. Adolf u Brodu — 6 sr. nov. oglejkih.
" *Biljan* ravnatelj u Bagu — 3 sr. i 5 bak. novca.
" *Spiegler* Makso iz Zagreba — stari pištolj.
" *Neudorffer* Herman iz Zlatara kamenitu crnu sjekiru, — otražni komad kamenite sjekire — dva odlomka od zubih morskog psa — ornamentalni komad od kosti, sve iz predhist. dobe.
" *Fink* Joso inžinir u Brodu — nož od bronca, te odlomeci od posude i okruga iz predh. dobe, nadjeno u Novigradu tik Save.
" *Jurić* Valentin, iz Vrbice kod Djakova — 5 komada magj. papir. novca.
" *Nuber* C. Z., iz Osieka — 1 bakr. novac.
" *Steidl* Josip, iz Virja — želj. buzdovan.
" *Kirinčić* Antun kapelan u Dobrinju — odlomak predhist. kam. sje-kire — sr. novac Justina cara, i više bakrenih i srebrnih iz najno-vije dobe.
" *Teodorčević* Despot, mjernik u Kutini — bakr. zapinjaču rimsku, na-šastu na Lipi kod Repušnice.
" *Majnarić* Josip šum. uprav. u Čavlih — mač našast na Grobni-čkom polju iz novije dobe.

Objava.

Do malo bit će tiskano u *Radu* Jugoslavenske Akademije djelce prof. S. Ljubića o hrvatskoj numismatici pod naslovom „*Novci Hrvatski*“. Pošto o tih novcih, koji su u narodu pod imenom *Slavonski* do sada poznati bili, malo se i to krivo pisalo, a svaki dan se po naših krajevih otkrivaju, te jih se mnogo nalazi u privatnih rukuh, toga radi pozivlju se svi pravi rodoljubi posjednici takovih novaca, da te njihove novce blagoizvole odpremiti ravnatelju nar. zem. muzeja u Zagrebu gori pomenutomu S. Ljubiću *samo na uvid*, da jih uzmogne rabiti na popunjenje svoga sastavka, jer bi lasno u njih mogao naći takovih komada, kakovih nije našao u javnih zavodih i u sukromnih zbirkah domaćih i stranih, te bi tim to svoje dielce na sve veću korist naše narodne poviesti sve bolje obogatiti mogao. Povratak primljenih komada usledio bi točno i namah.

Uredništvo.

Poziv hrvatskomu plemstvu!

Obće je poznato, da je kroz vijekove i vijekove uz svećenički stališ *plemstvo* najvažniji faktor u političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda. Zato je od velike potrebe, da se sa poviešću toga toli važnoga faktora izbliže upoznamo; jer je poviest našega plemstva ujedno donjekle i poviest naše domovine. Uvažimo li to, moramo se upravo čuditi, kako su do sada genealogička i heraldička izraživanja našla u nas vrlo malo odziva. Većina ostalih naroda posjeduje u svojoj literaturi mnogobrojna heraldička i genealogička djela, poviesti plemićkih obitelji, grboslovja itd., samo mi nemamo u našem jeziku ništa sličnoga. To me ponukalo, da tečajem god. 1891. izdadem nakladom *tiskare Ignjata Granitza* u Zagrebu obširnu poviest našega plemstva pod naslovom:

Plemstvo

kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

U ovom djelu biti će alfabetičnim redom poredane sve danas živuće a takodjer i već izumrle plemićke obitelji kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Plemići tudjega porietla, koji živu sada u našoj domovini ili koji su ovdje kakovu poviestnu ulogu igrali, takodjer će se uvažiti. Od svake obitelji donasati će kratku poviest, po mogućnosti podpuno rodoslovje (genealogiju) i heraldički opis obiteljskoga grba. Djelu, koje ima biti kao matica hrvatskoga plemstva, biti će priložene mnogobrojne slike grbova, starih grobnih ploča, zastava, pečata, novaca itd., te i slike u poviesti znamenitih članova pojedine plemićke obitelji.

Ne trebam napose spomenuti, da sam kod sastavljanja ovoga djela upotriebio sva moguća do sada poznata, izdana i neizdana vrela, knjige, rukopise, listine itd. Svaki ali odista će uvidjeti, da se piscu ovakovoga djela namiću velike i bezbrojne poteškoće, koje mu valja svladati. Nu uz to mora svako znati, da ovakova obširna i teška radnja ne gubi ništa od svoje vrijednosti, ako bi se i uzprkos najvećoj pažnji i trudu ipak podkrale kakove netočnosti ili pogriješke. Da ipak po mogućnosti takove nedostatke odstranim, *obraćam se ovime na pojedine članove domaćega plemstva sa smiernom molbom*, da me izvole u interesu našega stališa i svoje obitelji u mojem podhvat u moralno podupirati time, *da mi sami pošalju točne podatke o poviesti svoje obitelji, obširna i po mogućnosti točna rodoslovja, slike svojih grbova, otiske pečata, slike glasovitijih svojih pradjedova* itd.

Sve ovakove podatke, koje mi se pošalju do uskrsa t. g. savjestno ću u mojem djelu rabiti.

Obširni oglas cieloga djela te poziv na predplatu izdati će se u svoje vrijeme.

U Zagrebu, dne 1. siečnja 1891.

Dr. Ivan pl. Bojničić Kninski,

pristav arkeol. odjela narodnoga muzeja, narodni zastupnik.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Benić Stjepan mlađi u Kl. Ivaniću.
Budišavljević Bude, vel. župan u Gospiću.
Čitaonica u Spljetu.
Gimnazija velika u Karloveh Srijemskih.
Gimnazija realna u Rakovu.
Gimnazija velika u Osijeku.
Gimnazija velika u Gospiću.
Gimnazija velika u Varaždinu.

Hrvatski Sastanak u Selecima na Braču.
Monti Dr. L. odvjetnik u Kninu.
Müller Dr. Adolf, liječnik u Brodu.
Narodni Dom u Bakru.
Okrugić Ilija, opat i župnik u Petrovaradinu.
Posilović Juraj, biskup u Senju.
Spinčić prof. Vjekoslav, u Gorici.

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik u Zagrebu, stupio je kao utemeljiteljni član, te je u ime od 50 for. položio prvi obrok od 10 for.

Prinosi u ime starinarskoga društva u Kninu

za god. 1891.:

Breyer Mirko, veletržac iz Križevaca 3 for.
Müller Dr. Adolf, liječnik u Brodu 3 for.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arheologičkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Mudrinić* profesor u Mitrovici — predhist. sjekiru iz srpentina izradjenu od poveće sjekire sa rupom.
" *Rubičić* seljak u Lešću po muz. povjereniku Jerku Paveliću — sjekiru i svrdalj iz željezne dobe.
" *N. N.* učitelj u Suhoj Kataleni — 1 sr. i 6. bakr. rimskih novaca.
" *N. G.* Marko — bakr. *Domitianus*.
" *Vrančić* Sl. — 3 komada srebr. novca iz novijeg doba.
" *Heruc* knjižar u Petrogradu — veliku bron. medalju kao spomen spasa cara Ruškoga na željeznici g. 1888.
" *Bojničić* Dr. Ivan — uljenu sliku.
" *Halper* pl. Vlad., vlast. u Zajezdi — predhist. kamenu sjekiru, ondje nadjenu od Tome Fulira.
" *Karić* Pavao, podpukovnik — spomenicu bron. Hentzia.
" *Pogledić* pl. Drag., vel. župan i vlad. predstojnik — sreb. sablju i ulj. sliku njegova pradjeda.

Novi povjerenici hrv. arkeol. društva i nar. zem. muzeja :

Dr. Adolf Müller, liečnik u Brodu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1888.

Ravnateljstvo gimnazije u Belovaru.
Samsalović Aleksandar, župnik u Irigu
i za g. 1887.

Simunčić Gjuro, župnik u Gradeu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1889.

Babić Gabro, kanonik u Djakovu.
Daubachy pl. Stjepan, vlast. u Slanju.
Kiss pl. Dragutin, vlast. u Sauloveu.

Samsalović Alek., župnik u Irigu.
Simunčić Gjuro, župnik u Gradeu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

Babić Gabro, kanonik u Djakovu
Borčić Erasmo, odvjetnik na Rieci.
Borčić Antun, predsjednik priziv. suda u
Zadru.
Budisavljević Bude, vel. župan u Gospiću.
Daubachy pl. Stjepan, vlast. u Slanju.
Gimnazija velika u Karlovcih Srijemskih.
Gutal Matija, župnik u Brku.
Jarc Franjo, župnik u Mirni.
Kiss pl. Dragutin, vlast. u Sauloveu.
Leber Pavao, podare. i župnik u Glini.
Marušić Mato, gimn. kateketa na Rieci.

Mužina Miho, župnik u Belom na Cresu.
Polić Ante, veletržac na Rieci.
Radetić Ivan, gimn. profesor u Senju.
Samsalović Alek., župnik u Irigu.
Šimić pl. Vatroslav, savjetnik i umir.
financ. ravnatelj u Zagrebu.
Simunčić Gjuro, župnik u Gradeu.
Spincić prof. Vjekoslav, u Gorici.
Vranjanczy-Dobrinović bar. Šimun, vlast.
na Rieci.
Zuffal Franjo, kr. inžinir u Petrinji.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 1.

SADRŽAJ.

1. Rimska kola. — Tab. I. (*Carrozza romana. — Tav. I.*) — S. Ljubić. — Str. 1—5.
2. Najnovija otkrića predhistoričkih predmeta u Drniškoj, Kninskoj i Vrličkoj okolini (*Le novissime scoperte di oggetti preistorici nel contado di Drniš, Knin, e Verlicca*). — Franjo Radić. — Str. 5—9.
3. Sredovječni spomenici u Vrličkoj okolini (*Monumenti medievali nel contado di Verlika*). — P. P. Stanić. — Str. 9—13.
4. Staroglagolski nadpis u Bakru (*Antica iscrizione glagolitica in Buccari*). — Matija Mazić i Iv. Tkalčić. — Str. 13—14.
5. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić Vukasović. — Str. 15—20.
6. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (*Quattro antico-croati tempietti nella zupania marittima*). — Franjo Radić. — Str. 20—22.
7. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić V., iz Korčule. — Dr. Ivan pl. Bojničić, iz Zagreba. — 3. Jerko Pavelić, iz Lešća. — 4. Josip Šestak, kan. iz Djakova. — 5. Nik. Bart. Gjonović, iz Ercegnovoga. — 6. Josip Vurović, iz Cjeline. — Str. 22—30.
8. Razne vijesti (*Notizie diverse*). — Str. 30—32.

U Zagrebu 1. siječnja 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeološkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Vjestnika prima i knjižara L. Hartmana u Zagrebu.

Knjige

hrv. arkeol. društva na prodaji kod Hartmanove i društvene knjižare u Zagrebu i u pisarni samoga društva uz veoma obaljenu cieniu.

Arkiv. Knjiga II. Razdjel I. i II.	2 for.	— nč.
" " IV. i V. svaka po	— "	80 "
" " VI. do XII. svaka po	— "	50 "
Codex Diplomaticus, knjiga I. i II. svaka po	1 "	— "
Bibliografija	1 "	— "

Kod iste Hartmanove i društvene knjižare i u pisarni nar. muzeja mogu se dobiti i sljedeće radnje prof. S. Ljubića:

Popis arkeolog. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu od S. Ljubića. Odsjek I. Svezak I.	3 for.	— nč.
Popis arkeolog. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu od S. Ljubića. Odsjek II. Svezak I.	2 "	— "
<i>Ogledalo književne poviesti jugoslavenske</i> , od S. Ljubića. Knjiga I. i II.	4 "	— "
Knjiga II, koja po sebi sastavlja celinu za noviju dobu	1 "	50 "
Opis jugoslav. novaca od S. Ljubića vel. 4. sa 20 tabla	8 "	— "
Ob odnošajih Dubrovačke sa Mletačkom republikom, od S. Ljubića. 3 sv.	3 "	— "
Razvod Istarski	1 "	— "

Pučkim učiteljem. — Opazuje se, da medju članovi našega društva malo je učitelja pučkih škola. Upravljajući odbor uvieren, da su uprav pučki učitelji u stanju najbolje pomoći društvenim svrhama, nudi jim svoj *Viestnik* badava uz to samo, da uredničtvu *Viestnika* pošalju točno i što obširnije izvješće o starinah u svojoj okolici, i da ga nadalje revno obavješćuju o svakom obretu arkeolog. predmeta, o kom bi ma što doznali. U slučaju pako, da nebi imali o čem izvješćivati, mogli bi namerivati svoj prinos sa starinskimi predmeti, koje bi po vrijednosti odkupio arkeol. odjel nar. muzeja, a tim bi postali i članovi društva.

Štov. povjerenikom nar. muzeja i hrv. arkeol. društva, te svim našim članovom, i svim drugim rodoljubom i ljubiteljem domaćih starina i narodnoga napredka što toplije preporučamo, neka budno paze na svaki prekršaj naredba Vis. zem. Vlade i Vis. zem. krajiške oblasti, koje smo izdali na uvojku *Viestnika* predpr. god. o sačuvanju starina, te za svaki slučaj neka umah obavieste ravnateljstvo arkeol. odjela nar. muzeja ili upravu hrv. arkeol. društva za daljnje postupanje u stvari. One naredbe kadre su odlučno pomoći i domaćoj nauci i nar. arkeol. muzeju, samo ako ih dotične oblasti budu zdušno vršile.

Mašić Ivan, šted. oficial u Zagrebu.
Matz Mavro, vladin tajnik u Zagrebu.
Mazura Dr. Sime, odvjetnik u Zagrebu.
Mikić Mijo, kanonik u Zagrebu.
Mrazović Dr. Mato, odvjetnik u Zagrebu.
Muhić Dr. Pavao, umir. vladin pred-
stojnik u Zagrebu.
Oršić Matija, nadpop. u Cresu.
Palunko Vinko, kanonik u Dubrovniku.
Pavec Ivan, škol. nadzornik u Zagrebu.
Pavić Armin, sveuč. profesor u Zagrebu.
Pavlešić Ivan, biskup u Zagrebu.
Petračić Franjo, sveuč. prof. u Zagrebu.
Pilar Dr. Gjuro, sveuč. prof. i muzealni
ravnatelj u Zagrebu.
Pliverić Ivan, nadbis. tajnik u Zagrebu.
Prister Jerolim, veleposjednik i veletržac
u Zagrebu.
Rački Dr. Franjo, arcid. i kan. u Za-
grebu.
Rakovac Dr. J., liečnik i vlad. tajnik u
Zagrebu.
Realka Velika u Zemunu.
Schauf Adalbert, odvjetnik u Zagrebu.

Smetiško Miho, kanonik u Zagrebu.
Šenoa Julio, šted. knjigovodja u Zagrebu.
Šišić Jakov, odjelni savjetnik vladin u
Zagrebu.
Špiček Stjepan, grad. zastupnik u Za-
grebu.
Šrepel Milan, gimn. prof. i sveuč. docent
u Zagrebu.
Švinderman B., kanonik u Zagrebu.
Tallian Eduard, arcid. kanon. u Zagrebu.
Thalčić Ivan, prebendar u Zagrebu.
Thalčić M., šted. činovnik u Zagrebu.
Vakanović Armin, umir. ban. namjestnik
u Zagrebu.
Vidrić Dr. L., odvjetnik u Zagrebu.
Vitezić Dr. Dinko, odvjetnik u Krku.
Vrbanić Mijo, šum. vlad. nadzornik u
Zagrebu.
Vujević O. Stjepan, samost. predstojnik
u Požegi.
Zahar Dr. Ivan, odvjetnik u Zagrebu.
Zuffal Franjo, inžinir u Petrinji.

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Mogu se otiski praviti od štampanih razprava, ali na trošak dotičnih nagrada.

Objava.

Do malo bit će tiskano u *Radu* Jugoslavenske Akademije djelce prof. S. Ljubića o hrvatskoj numismatici pod naslovom „*Novci Hrvatski*“. Pošto o tih novcih, koji su u narodu pod imenom *Slavonski* do sada poznati bili, malo se i to krivo pisalo, a svaki dan se po naših krajevih otkrivaju, te jih se mnogo nalazi u privatnih rukuh, toga radi pozivlju se svi pravi rodoljubi posjednici takovih novaca, da te njihove novce blagoizvole odpremiti ravnateljju nar. zem. muzeja u Zagrebu gori pomenutomu S. Ljubiću *samo na uvid*, da jih uzmogne rabiti na popunjenje svoga sastavka, jer bi lasno u njih mogao naći takovih komada, kakovih nije našao u javnih zavodih i u sukromnih zbirkah domaćih i stranih, te bi tim to svoje dielce na sve veću korist naše narodne poviesti sve bolje obogatiti mogao. Povratak primljenih komada usledio bi točno i namah.

Uredništvo.

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik, položio je u ime od 50 for. . . 30 for.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

Brusina Spiro, sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.	Lehpamer Josip, kanon. u Varaždinu.
Bunjik Kolom., šumar u Trnjanih i za g. 1888. i 1889.	Lopašić Rad., vladin tajnik u Zagrebu.
Dollhopf pl. Gustav, vladin odjelni savjetnik u Zagrebu.	Palunko Vinko, kanon. u Dubrovniku.
Jagunić Josip, gimn. prof. u Rakovcu.	Šerbak Ivan, odvjetnik u Koprivnici i za g. 1888. i 1889.
Kamber Dr. Pavao, odvjetnik u Spljetu i za god 1889.	Zoričić Milan, predstojnik statist. ureda u Zagrebu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Batistić Jakov, ljekarnik u Bakru.	Halper pl. Vladimir, vlastelin u Zajezdi.
Bauer Gjorgj, prof. na realci u Zagrebu.	Herkov Rajmund, financ. nadsavjetnik u Zagrebu.
Bedeković Kamil, nadinžinir u Zagrebu.	Horvat Levin, vladin perovodja u Zagrebu.
Benković Ivan, grad. viećnik u Zagrebu.	Horvat Nikola, arcid. i kan. u Zagrebu.
Beruta Josip, župnik u Koprivnici.	Hudovski A., grad. savjetnik u Zagrebu.
Bresztyenszky Dr. A., sveuč. prof. u Zagrebu.	Iveković Dr. Fr., kanonik u Zagrebu.
Brusina Spiro, sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.	Ivkanec Ljud., viećnik bans. stola u Zagrebu.
Budmani Pero, gimn. prof. u Zagrebu.	Jagunić Josip, gimn. prof. u Rakovcu.
Čitaonica narodna u Požegi.	Jakčin Andrija, odvjetnik u Zagrebu.
Crnetić Janko, grad. oficial u Zagrebu.	Jurković pl. Dr. Nikola, vitez, vlad. savjetnik u Zagrebu.
Cvjetković M., financ. savjetnik u Zagrebu.	Kamber Dr. Pavao, odvjetnik u Spljetu.
Čučković Dr. Uroš, vjećnik stola sedmorice u Zagrebu.	Kišpatić Dr. M., sveuč. docent i prof. na realci u Zagrebu.
Deutsch Albert, knjižar u Zagrebu.	Komora trgovačka u Zagrebu.
Dautović Mijo, predstojnik vis. vlade, vitez, u Zagrebu.	Kondrat Ferdo, inžinir u Zagrebu.
Dragičević Tomo, stražmeštar u Zabrdju.	Kostrenčić Ivan, sveuč. knjižničar u Zagrebu.
Folnegović Franjo, nar. zast. u Zagrebu.	Kuralt Franjo, tajnik gospod. društva u Zagrebu.
Gimnazija vel. u Vinkovcih.	Lehpamer Josip, kanonik u Varaždinu.
Gašparić Franjo, biskup u Zagrebu.	Lobmajer Dr. A., liečnik i prof. u Zagrebu.
Gogojca Drag., šted. pristav u Zagrebu.	Maixner Dr. Fr., škol. nadzornik i sveuč. prof. u Zagrebu.
Golub Vjek., škol. nadzornik u Zagrebu.	Makanec Dr. I., okružni liečnik u Sarajevu.
Gorjanović Dr. Drag., muz. pristav u Zagrebu.	Mallin Teodor, grad. viećnik u Zagrebu.
Grahor Janko, arhitekt u Zagrebu.	
Guteša Ilija, veletržac u Zagrebu.	
Halper pl. Mirko, vladin savjetnik, vitez u Zagrebu.	

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 2.

SADRŽAJ.

1. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu (*Romano diploma militare, onesta missione, di Ilača nel Sirmio*). — Prof. Jos. Brunšmid. — Str. 33—40
2. Rimski nadpisi iz Koljanih blizu Vrljike u Dalmaciji (*iscrizioni romane di Koljane presso Vrljika in Dalmazia*). — S. L. — Str. 41—42.
3. Nova dva ulomka staro-grčkoga nadpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli (*Due nuovi frammenti di antica iscrizione greca di Lumbarda sull'isola Curzola*) — Frano Radić. — Str. 42—43.
4. Četiri stupića slavensko bizantinskoga sloga na otoku Badiji kod Korčule (*Quattro colonnette di stile slavo-bizantino sull'isola Badia presso Curzola*). — Frano Radić. — Str. 43—45.
5. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji. Nastavak. (*Quattro antico-croate chiesuole nella zupania litorale. Continuazione*). — Frano Radić. — Str. 43—53.
6. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule. — Str. 53—58.
7. Razne vesti (*Notizie diverse*). — Str. 58—60.
8. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Buletтино della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 60—62.
  - b) Bilježke kroz starinarake izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d'antichità nel contado di Knin*). — Str. 62—64.

U Zagrebu 1. travnja 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a' za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeološkiomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Članovi utemeljitelji.

Karić Pavao, umir. podpukovnik, kao utemeljni član položio je celiu svotu od 50 for.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

Alibrandi Andrija, kanonik u Dubrovniku
Gruber Dr. Dane, gimnaz. profesor u Požegi i za g. 1889.
Rohaček Dr. Frano, ravnatelj kr. Bolnice u Stanjevcu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Belovarska čitaonica.
Dollhopf pl. Gustav, vlad. odjelni savjetnik u Zagrebu.
Gržetić Dr. Nikola, pukovnički nadlječnik u Karansebesu.
Lapaine Valentin, kr. inžinir u Zagrebu.
Mažuranić Dr. Vladoje, vlad. odjelni savjetnik u Zagrebu.
Nuber Karlo Franjo, veletržac u Osijeku.
Pavišić pl. Dr. Alviž, prelat, umir. vlad. škol. savjetnik u Grcu.
Preradović pl. Dušan, pomorski nadporučnik u Puli.
Rohaček Dr. Frano, ravnatelj kr. bolnice u Stanjevcu.

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Opaske na starobosanske natpise dosada objelodanjene u *Viestniku* i t. d.

I.

(V. *Viestnik* 1883. str. 56.)

Mješte **МНЕСТО** čita se **НРЕСНО**, u sv. **НР**. U 5. crti mješte **БІ** čita se **ГЛ**. Po sebi bilješka otpada.

II.

(V. *Viestnik* 1883. str. 117. VI.)

Izpušten je s početka × krst. Nadpis ide naokolo u dvije crte, t. j.

a) od **СНЄ** do **БАННОГАХЪ**

b) od **СН** do **ПЕМАРЬ**.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 3.

SADRŽAJ.

1. Grb bana Sigmunda Ernusta Čakovačkoga (*Stemma del bano Sigismondo Ernust di Cakovac*). — Dr. I. Bojničić. — Str. 65—68.
2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji (*Monumenti romani del contado di Vrlika in Dalmazia*). — Petar Stanić. — Str. 68—74.
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić V. — Str. 74—75.
4. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji. Nastavak. (*Quattro antico-croate chiesuole nella zupania litorale. Continuazione*). — Frano Radić. — Str. 75—83.
5. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule. — Str. 83—86.
6. Razne viesti (*Notizie diverse*). — S. L. — Str. 86—90.
7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 90—92.
  - b) Bilješke kroz starinarake izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 95—96.

U Zagrebu 1. srpnja 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Evo moga čitanja u deset redaka :

ΔΣΕ ΛΕΓΩΝ ΡΑΔΟΣ

Δ□Ъ ΧΕΡΑΚΩΝΗ

ЪЪ Ω□Δ ΛΕΓΟΧЪ

ΝΑ Σ□ΟΩΝ ΠΛ

ΕΜΕΜΟΝ. = ΠΛΕΜΕ(ΗΗ)ΜΟΝ.

ΩΔ ΜΗΡΑΥΗ Δ

ΜΑΗΕ

ΜΑΚΑ

ΖΑ(Ο)

ΓΑ

Što sam rekao, želio bi, da se o tomu uvjeri i sbor učenjaka, jer je Boljunska nekropola kod Metkovičke postaje.

(Slijedi.)

Vid Vuletić-Vukasović.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arkeologičkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Sučić* odvjjetnik u Zagrebu — zlatni trier cara Valentiniana III.
- „ *Popović* Ivana iz Zagreba — mač Trenkova pandura.
- „ *Sulentić* Mato, trgovac u Časini — srebrn novac rimski.
- „ *Kolb* Hugo iz Okučanih — mjedeni prsten izkopan u ruševinah Biele Stiene kod Pakraca, na kom ḡ.
- „ *Jovanović* trgovac u Požegi — zlatni triens cara Lava, 5 bakrenih rimskih novaca i 4 sr. novija, sve izkopano blizu Daruvara.
- „ *Vezić* Milivoj župan, tajnik — sr. slavonski novac, sreb. novac krajski, i zemalj. predhistoričku posudu na način čaše.
- „ *Medeotti* Edm župnik u Trojstvu — 21 sr. novac ugarski ondje nadjen u posudi od Stj. Bazića
- „ *Nikolić* Nik. bivši inspektor Loyda — 2 bak. rimska novca, i 7 sr. i 3 bak novija.
- „ *Miller* dr. Adolf u Brodu — 6 sr. nov. oglejkih.
- „ *Biljan* ravnatelj u Bagu — 3 sr. i 5 bak. novca.
- „ *Spiegler* Makso iz Zagreba — stari pištolj.
- „ *Neudorffer* Herman iz Zlatara kamenitu crnu sjekiru, — otražni komad kamenite sjekire — dva odlomka od zubih morskog psa — ornamentalni komad od kosti, sve iz predhist. dobe.
- „ *Fink* Joso inžinir u Brodu — nož od bronca, te odlomci od posude i okruga iz predh. dobe, nadjeno u Novigradu tik Save.
- „ *Jurić* Valentin, iz Vrbiće kod Djakova — 5 komada magj. papir. novca.
- „ *Nuber* C. Z., iz Osieka — 1 bakr. novac.
- „ *Steidl* Josip, iz Virja — želj. buzdovan.
- „ *Kirinčić* Antun kapelan u Dobrinju — odlomak predhist. kam. sjekire — sr. novac Justina cara, i više bakrenih i srebrnih iz najnovije dobe.
- „ *Teodorčević* Despot, mjernik u Kutini — bakr. zapinjaču rimsku, našastu na Lipi kod Repušnice.
- „ *Majnarić* Josip šum. uprav. u Čavlih — mač našast na Grobničkom polju iz novije dobe.

a u „Glasniku zemaljskog muzeja“ (knj. I. str. 88 1891.) gospodin je dopisnik uljepšao *fac-simile*, te u riječi **БОГАКАЗЪ** nema **ЦЪ** kako u njegovu *fac-similu*, nego **Ъ**, a to je na kamenu kao latinsko malo q. U Glasniku je **СЪМ**, a na kamenu i u Viestniku je **СЪМЪ**. Po Daničiću na str. 267 **КЪ СЪМН СЪМРЪТЪНЪН**, t. j. **СЪМЪ umbra**.

U Glasniku je **Ъ АСЕ СЪ**

**УЕ ГР
КАУЪ**

a ima biti (kako na kamenu):

f(ovo je krst) **АСЕ: СЪ**

УЕ: ГРЪБАУЪ. Na kamenu je **Р** okrenuto s naopaka, a toga nema tobože u *fac-simile*, te rek bi, da se gospodin dopisnik igra sa našom epigraphikom ili posve vjeruje, što je priličnije, svojijem poddopisnicima, jer je ovako linearno:

**† АСЕ: СЪ
УЕ: ГРЪБАУЪ**

U Glasniku je **ПВЕ**, a na kamenu **ПВЕ**, a toga nema u *fac-similu*.

Ona životinja ispod prvoga dijela *fac-simila* u Glasniku nije točno navedena (V. dopis u Viestniku na str. 87, g. 1884. br. 26).

Ovo nijesu „nagagjanja ni kombinacije“, nego strogo istraživanje istine, te po ovomu istraživanju ispada, da g. dopisnik Glasnika nije savjestno nadpis (štampan u Viestniku) „zamjenio vjernim *fac-similom originala*“, te neće „tijem čitatelji najlakše moći sami prosuditi karakter a i tekst natpisa.“

XI.

(V. Viestnik 1885. str. 77. II.)

Ovaj je nadpis po drugi put bio objelodanjen s komentom u „Новој зетп“ (god. 1889 sv. VIII. str. 307—308), a to jer je „*natpis u Viestniku bio pogrešno objelodanjen*“. U Glasniku je isti natpis objelodanjen godine 1891 (knj. I. str. 89), a to sa *fac-similom*. U Glasniku je jednako čitanje (osim posljednje riječi) kao u „Новој зетп“, al *facsimile* neodgovara originalu. U riječi **ХЕРАКОВИТЬ** slovo je **К** ovoga oblika **Ꝛ** (Ꝛ je kao starinsko grčko *kopa*, a odgovara latinskomu q, te se u grčkom upotrebljuje samo kao broj 90). **□** je kao broj 6 u vrhu zavinut, a u *fac-similu* je poezija.

U riječi **АГОХЪ** u *fac-similu* nema **Ъ**. U riječi **ОДМНРАУН** je **Д**, poput bosanskoga **□** produljeno u vrhu s desne strane, a **Р** je s naopaka. Iza riječi **ОДМНРАУН** je **А**, te je napravljeno poput gotičkoga **Н**. U riječi **БМГА** ono s početka je udareno poput lamde grčke ili ti našega **Ꝛ**, te u *fac-similu* nema ni iz daleka istine; no se nagagja, da bi moglo biti **Б**. Po Daničiću je (II. 43) **МАКА** = *palus*, pa neznam kako može biti **МАКА БМ(А)ГА**, jer **БМАГЪ**, po Daničiću (I. 49), nije nigda upotrebljen u smislu *lak* = *levis*. Ova riječ dakle ostaje neriješena, a ja bi se usudio da predložim čitanje **Ꝛ(0)ГА** od **ꝚМЪ**, t. j. *palus mali* (Daničić I. 385).

Novi povjerenici hrv. arkeol. društva i nar. muzeja:

Gosp. *Teodorčević* Despot, mjernik u Kutini

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Narodni dom u Belovaru.

Čitaonica Spljetska.

Stoos Nikola, župnik u Rakovcu.

Eisenhuth L., kr. inž. u Karlovcu.

Alačević Dujam drž. prij. u Zadru.

Zubac O. Augustin, General-Definitor.

Šimić Vatrosl. kr. savjet. i financ. ravn. u Zagrebu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1892.:

Alačević Dujam, drž. prijem. u Zadru.

Zubac O. Augustin, General-Definitor.

Sučić Anton, odvjetnik u Zagrebu.

Opomena.

Članovi, koji još nisu svoj prinos za tek. godinu ili za prošle godine položili, neka se požure poslati jih poštarskom doznakom.

Opaske na starobosanske nadpise dosada objelodanjene u Viestniku i t. d.

X.

(V. Viestnik 1885. str. 20. III)

Mješte **ШАРАХЪ** čita se: **ШАДАХЪ** kao u „Рјечнику из вѣвжевних старина српских написао Ђ. Давичић“ dio III., t. j. na str. 270 **ТАДА**, a na strani 332 **ТЪДА** tunc, **ТЪДАН** i t. d. Na str. je 277 **ТАРЕ** od **ТА** i **РЕ** *tum*, al' je vjerojatnije **ШАДАХЪ**, jer **Р** nije jasno na kamenu,

dpl

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIII. — BR. 4.

SADRŽAJ.

1. Arkeologičko izkapanje u Bagu (*Scavi archeologici in Carlobago*). — S. L. — Str. 97.—98.
2. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji (*Monumenti romani del contado di Vrlika in Dalmazia*). — Petar Stanić. — Str. 99—108.
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche bosnesi in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić V. Str. 108—114
4. Starodavno plosnarezano i bojadisano propeće u franovačkoj crkvi u Zadru (*Antico crocifisso a intaglio piatto e colorato nella chiesa franciscana in Zara*). — Fr. Radić. — Str. 108—114.
5. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. M. Mazić iz Bakra. — 2. Vid Vuletić-Vukasović iz Korčule. — Str.117—120.
6. Razne vesti (*Notizie diverse*). — Str. 121—123.
7. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
  - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 123—126.
  - b) Bilježke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 127—128.

U Zagrebu 1. listopada 1891.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata svoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.